

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ - Π.Μ.Σ «ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ Μ.Μ.Ε»

ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ, BULLYING & ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

Κάτσηνου Χρύσα

A.M.:06208M008

Επιβλέπουσα: Δρ Ατσαλάκη Αμαλία

ΑΘΗΝΑ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
Abstract.....	4
Πρόλογος	5
Σκοπός της Εργασίας	6
Εισαγωγή	7

Κεφάλαιο 1: Βιβλιογραφική ανασκόπηση των θεωριών της βίας

1.1 Γενική επισκόπηση των μορφών βίας.....	10
1.2 Μορφές βίας στο σχολείο	10
1.3 Γενική επισκόπηση των θεωρητικών ζητημάτων περί βίας.....	13
1.3.1 Οι ψυχολογικές θεωρίες	13
1.3.2 Οι βιολογικές θεωρίες.....	16
1.3.3 Οι κοινωνιολογικές θεωρίες.....	17
1.4 Η επιθετική ροπή των αγοριών.....	18
1.5 εκφάνσεις της συμπεριφοράς των επιθετικών παιδιών	19

Κεφάλαιο 2: Η επίδραση των παραμέτρων που ενισχύουν τη βία & την ροπή στην εγκληματικότητα

2.1 Η Επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος.....	25
2.2 Η επίδραση της ενδοοικογενειακής βίας.....	28
2.3. Η επίδραση των συνομηλίκων.....	29
2.4 Συναισθηματική δυσφορία και ο αντίκτυπος της	31
2.5 Η φαινομενολογία της νεανικής παραβατικότητας στον ελλαδικό χώρο.....	34
2.6 Στοιχεία της ελληνικής νεανικής παραβατικότητας.....	37

Κεφάλαιο 3: Το φαινόμενο της σχολικής βίας-bullying

3.1 Ο εκφοβισμός στο σχολείο & η ανάλυση του.....	39
3.2 Η έκταση του φαινομένου σε ΗΠΑ & Ευρώπη	42
3.3 Το φαινόμενο της σχολικής βίας στην Ελλάδα.....	43
3.4 Το ιστορικό αιματηρών επιθέσεων σε σχολεία	46

3.5 Η θεώρηση της σχολικής βίας υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	49
--	----

Κεφάλαιο 4: Ανάλυση των παραμέτρων που οδηγούν τους εφήβους στην αυτοκτονία

4.1 Η οριοθέτηση της έννοιας της αυτοκτονίας.....	53
4.2 Ο ρόλος της οικογένειας στην αυτοκτονία.....	55
4.3 Συσχετισμός επιθετικότητας και τάσεων αυτοκτονίας στους έφηβους.....	57
4.4. Αυτοκτονία & στατιστικά δεδομένα Ελλάδας & εξωτερικού.....	58

Κεφάλαιο 5: Η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε σχέση με τη βία και την εγκληματικότητα

5.1 Η προβολή βίας από τα Μ.Μ.Ε και η ενθάρρυνση της επιθετικής συμπεριφοράς.....	63
5.2 Η επίδραση της τηλεόρασης σε σχέση με την βία & την εγκληματικότητα	64
5.3. Μ.Μ.Ε & σχολική βία	67
5.4 Μ.Μ.Ε & το εγκληματικό στερεότυπο	68
5.5 Η Επίδραση των βίντεο-παιχνιδιών	70
5.6 Η Επίδραση του διαδικτύου	72

Κεφάλαιο 6: Η διευρυμένη αποστολή των σχολείων

6.1 Ανασκόπηση των επιπτώσεων της σχολικής βίας και τρόποι αντιμετώπισης της	75
6.2 Η σημασία της διευρυμένης αποστολής των σχολείων	77

Συμπεράσματα	80
--------------------	----

Βιβλιογραφία	84
--------------------	----

Περίληψη

Μέσα από την παρούσα έρευνα επιχειρείται η βιβλιογραφική επισκόπηση των θεωριών της βίας και της εγκληματικότητας με ταυτόχρονη αναζήτηση των θεμελιωδών παραγόντων που συντείνουν στην όξυνση του φαινομένου. Διαπιστώνεται ο σημαίνοντας ρόλος τόσο της οικογενείας όσο και της άσκησης ενδοοικογενειακής βίας στην ενίσχυση της νεανικής παραβατικότητας. Επιπλέον γίνεται ενδελεχής αναφορά στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και σε μεταγενέστερο στάδιο επιχειρείται η σύνδεση της αυτοκτονικής τάσης των εφήβων με τα βίαια και επιθετικά συμπεροφορικά τους ξεσπάσματα. Ακόμα ιδιαίτερη μνεία δίνεται στον τρόπο όπου τα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν τα συναφή ζητήματα της βίας. Τέλος μεγάλη έμφαση δίνεται στην διεύρυνση της συναισθηματικής εκπαίδευσης και εν γένει στον ρόλο που καλείται να επιτελέσει το σύγχρονο σχολείο ως αντίβαρο στην έξαρση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας.

Abstract

Via the present research is attempted the bibliographic review of theories of violence and criminality with simultaneous search of fundamental factors that contribute to the rise of the phenomenon. Additionally family's crucial role is realized in accordance with the importance of family's violence factor in the aid of juvenile breaching. Moreover it follows a thorough analysis in respect to the phenomenon of school intimidation and later on is attempted its connection with the suicidal tendency of adolescents via the violent and aggressive way of their conduct outbreaks. Still particular attention is given to the way that the media address the relevant subjects of violence. Finally, accent is given to the enlargement of sentimental education and in general to the role that modern school is called to carry out as a counterpoise as regards the elation of the phenomenon of juvenile breaching.

Πρόλογος

Η παγκόσμια κοινότητα σε όλα τα επίπεδα ζει σ' ένα συγκρουσιακό περιβάλλον, συμπεριφέρεται με επιθετικότητα και βία. Συνεκδοχικά η σχολική κοινότητα δεν μένει ανεπηρέαστη και αναπαράγει την ευρύτερη κοινωνική και οικογενειακή βία. Απότοκο και άμεσο αντίκτυπο της περιωρούσας κοινωνικής βίας είναι και η έξαρση του φαινομένου της σχολικής βίας (Νέστορας, 1992,: 254).

Η βία και η επιθετικότητα μεταξύ μαθητών στην εκπαίδευση αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα και διαρκώς αυξανόμενα προβλήματα που αντιμετωπίζει το σχολείο και κατ' επέκταση η κοινωνία, όπως παραδέχονται όλοι όσοι, επαγγελματίες ή μη, συναναστρέφονται μαθητές (Νέστορας, 1992,: 254).

Το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας σημειώνει αύξηση παγκοσμίως, ιδίως μεταξύ παιδιών 8-15 ετών (Βλάχου, 2008,: 55-56).

Πρόκειται για ζήτημα στο οποίο η κοινωνία οφείλει να ενσκήψει με επείγουσα δράση, έγκαιρη πρόληψη, διαπαιδαγώγηση, αφού ανυπολόγιστες μπορεί να είναι οι επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού και του εφήβου. Επιπτώσεις που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί ακόμα και να οδηγήσουν στο θάνατο και την αυτοκτονία τους έφηβους (Βλάχου, 2008,: 55-56).

Εκπαιδευτικοί, αλλά και γονείς, δείχνουν αδύναμοι να παρέμβουν αποτελεσματικά μέσα σ' ένα σχολικό σύστημα χωρίς όραμα και συνοχή, που στερείται πρόσβασης σε υποστηρικτικές υπηρεσίες. Παρατηρείται δε πως, παρά τη σαφή αύξηση του φαινομένου, τα περιστατικά τείνουν να διαφεύγουν της προσοχής των ιθυνόντων, να παραγνωρίζονται ή και να αποσιωπώνται (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Σκοπός της Εργασίας

Η παρούσα λοιπόν διπλωματική εργασία στοχεύει στην ενδελεχή επισκόπηση του φαινομένου της βίας και της επιθετικότητας, ειδικότερα μέσα στο πλαίσιο του σχολικού περιβάλλοντος.

Ταυτόχρονα αποσκοπεί στην επισταμένη ανάλυση των παραγόντων εκείνων που ενδέχεται να δρουν είτε υποστηρικτικά είτε και εκλυτικά στην όξυνση της επιθετικής συμπεριφοράς των εφήβων. Μέσα στο

πλαίσιο αυτό στόχο της εργασίας αποτελεί η μελέτη τόσο του οικογενειακού περιβάλλοντος του εφήβου όσο και η επίδραση των Μ.Μ.Ε.

Παράλληλα, επιμέρους στόχο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του φαινομένου των αυτοκτονικών τάσεων της εφηβικής ηλικίας.

Εισαγωγή

Η βία αποτελεί μια μορφή συμπεριφοράς άκρως αποδοκιμαστέα, όσο και πανταχού παρούσα, που απασχόλησε τις κοινωνίες από τα πρώιμα χρόνια μέχρι σήμερα. Η βία, με βάση την ετυμολογική της σημασία, παραπέμπει στην έννοια της κατάχρησης της εξουσίας, σαν μια μορφή εξαναγκασμού. Η λέξη «βιαιοπραγώ» απηχεί αυτή την έννοια της εξουσίας, που δηλώνει μια ασύμμετρη σχέση στις διαπροσωπικές συναλλαγές. Η οριοθέτηση όμως της βίας, καθώς και η έννοια που αποδίδουν στη χρήση της οι άνθρωποι, διαφέρει από εποχή σε εποχή και από τόπο σε τόπο (Νέστορας, 1992,: 254).

Η βία που αναπτύσσεται μεταξύ των μαθητών του σχολείου δεν είναι ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο. Απασχολεί εδώ και πολλά χρόνια τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Την τελευταία δεκαετία έχει αρχίσει να παρατηρείται και στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικών ερευνών που διεξάγονται σε σχολεία της χώρας, και να αναγνωρίζεται ως ένα νέο κοινωνικό πρόβλημα. Οι όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν το φαινόμενο είναι «σχολική βία», «εκφοβισμός και «θυματοποίηση». Ορίζουν μια κατάσταση κατά την οποία ασκείται εσκεμμένη, απρόκλητη, συστηματική, επαναλαμβανόμενη βία και επιθετική συμπεριφορά με σκοπό την επιβολή, την καταδυνάστευση και την πρόκληση σωματικού και ψυχικού πόνου σε μαθητές από συμμαθητές τους εντός και εκτός του σχολείου (Μπεζέ, 1998,: 124)

Στην Ελλάδα το φαινόμενο αυτό, παρά το γεγονός ότι είναι υπαρκτό και αρκετά διαδεδομένο, δεν έχει τύχει ακόμα της απαιτούμενης προσοχής και έτσι δεν έχουν διαμορφωθεί πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης. Τα περιστατικά βίας στα σχολεία τείνουν να αποσιωπούνται, διότι θεωρείται ότι εκθέτουν και στιγματίζουν τους θύτες, τα θύματα και το κύρος του σχολείου. Το γεγονός έχει πολλαπλές επιπτώσεις τόσο στην ψυχική υγεία όσο και στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα οι συνέπειες είναι ακραίες, διότι η βία δεν περιορίζεται ούτε ελέγχεται και επομένως είναι εύκολο να οδηγήσει σε τραγικά αποτελέσματα. Οι παράγοντες που σε συνδυασμό μεταξύ τους προκαλούν το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας μεταξύ των

μαθητών στο σχολείο είναι πολλοί. Σε αυτούς περιλαμβάνονται προσωπικά χαρακτηριστικά των παιδιών που εμπλέκονται σε τέτοιου είδους επεισόδια, χαρακτηριστικά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, διάφορες παράμετροι του σχολικού περιβάλλοντος, πολιτικές του εκπαιδευτικού συστήματος, οι στάσεις των ίδιων των παιδιών και των σημαντικών για αυτά ενηλίκων-συμπεριλαμβανομένων και των εκπαιδευτικών –απέναντι στη βία, ο τρόπος προβολής της βίας από τα Μ.Μ.Ε. καθώς και γενικότερα κοινωνικά προβλήματα και διεργασίες που τείνουν να ενισχύουν αντικοινωνικές συμπεριφορές (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Το 1990 σε σχέση με τις δυο προηγούμενες δεκαετίες, στις ΗΠΑ σημειώθηκε το υψηλότερο ποσοστό συλλήψεων νέων για βίαιη συμπεριφορά. Οι συλλήψεις των εφήβων για βιασμό διπλασιαστήκαν. Οι δολοφονίες ανηλίκων τετραπλασιαστήκαν, εξαιτίας κυρίως της όλο και συχνότερης ανταλλαγής πυροβολισμών στους δρόμους. Στη διάρκεια των ίδιων αυτών δεκαετιών, το ποσοστό αυτοκτονίας στους εφήβους τριπλασιάστηκε, όπως επίσης και ο αριθμός των παιδιών κάτω των δεκατεσσάρων χρόνων που πέφτουν θύματα δολοφονικών πράξεων (Goleman, 1995,:322-323).

Όλο και περισσότερα και πιο νέα σε ηλικία κορίτσια μένουν έγκυοι. Σύμφωνα με στοιχεία του 1993, το ποσοστό γεννήσεων στις κοπέλες από δέκα ως δεκατεσσάρων χρόνων αυξάνονταν σταθερά επί πέντε συνεχή χρόνια, το ίδιο και οι ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες κοριτσιών στην εφηβεία αλλά και η επιμονή των συνομηλίκων για πρόωγη σεξουαλική σχέση. Τα ποσοστά των αφροδισίων νοσημάτων στους εφήβους τριπλασιαστήκαν μέσα στις τρεις τελευταίες δεκαετίες (Goleman, 1995,:322-323).

Μπορεί αυτοί οι αριθμοί να είναι αποθαρρυντικοί, μια προσεκτικότερη όμως ματιά στην κατάσταση της αφροαμερικανικής νεολαίας, ιδιαίτερα μέσα στις πόλεις, οδηγεί τον μελετητή στη διαπίστωση ότι τα ποσοστά είναι εντελώς απελπιστικά. Χαρακτηριστικά, η χρήση ηρωίνης και κοκαΐνης ανάμεσα στους νέους αυξήθηκε κατά 300% τις δυο τελευταίες δεκαετίες πριν το 1990. Για την αφροαμερικανική νεολαία έφτασε να είναι 13 φορές πάνω από το ποσοστό που ήταν πριν είκοσι χρόνια (Goleman, 1995,:322-323).

Η πιο συνηθισμένη αιτία των προβλημάτων των νέων ανθρώπων είναι οι ψυχικές διαταραχές. Συμπτώματα κατάθλιψης, μείζονος ή πιο

περιορισμένης, επηρεάζουν περίπου το ένα τρίτο των εφήβων. Στα κορίτσια τα περιστατικά κατάθλιψης διπλασιάζονται στην αρχή της εφηβείας. Η συχνότητα των διαταραχών πρόσληψης τροφής στις έφηβες είναι πολύ μεγάλη (Goleman, 1995,:322-323).

Τελικά, αν η κατάσταση δεν αλλάξει, οι ευσεβείς πόθοι των σημερινών παιδιών να παντρευτούν και να οικοδομήσουν μια ζωή γεμάτη σταθερότητα όσο πάνε και απομακρύνονται για κάθε γενιά που έρχεται. Χαρακτηριστικά, το ποσοστό των διαζυγίων ήταν γύρω στο 50% κατά τη διάρκεια του '70 και του '80 ενώ στο κατώφλι του 1990 τα ποσοστά στους νιόπαντρους έδειχναν ότι δυο στους τρεις γάμους νέων ανθρώπων θα κατέληγαν σε διαζύγιο (Goleman, 1995,:322-323).

Η έκφραση της βίας στο σχολείο ανάμεσα στους μαθητές προσλαμβάνει ποικίλες μορφές, καθώς ενδέχεται να είναι σωματική, λεκτική, ψυχολογική και κοινωνική. Σε αυτές περιλαμβάνονται και πράξεις όπως χειρονομίες, σπρωξιές, ξυλοδαρμοί, φραστικές επιθέσεις, βρισιές, προσβολές, απειλές, εκβιασμοί, κλοπές προσωπικών αντικειμένων, σεξουαλική παρενόχληση και κακοποίηση, καθώς και αποκλεισμός και απομόνωση από συναναστροφές, παιχνίδια και κοινωνικές δραστηριότητες (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Στην Ελλάδα, με βάση δεδομένα διάφορων ερευνών, υπολογίζεται ότι το 10% του συνόλου των μαθητών γίνεται θύμα διάφορων μορφών βίας στο σχολείο. Οι μαθητές που ασκούν βία, δηλαδή οι θύτες, υπολογίζεται ότι ανέρχονται στο 5% του συνόλου των μαθητών. Επιπλέον, είναι σημαίνουσα η παρατήρηση του ότι τα αγόρια είναι πολύ περισσότερο επιρρεπή στο να εμπλακούν σε περιστατικά βίας, και ιδιαίτερα σωματικής, συγκριτικά με τα κορίτσια, που εμφανίζουν πολύ μικρότερα ποσοστά επιρρέειας και κατά κύριο λόγο αναμιγνύονται σε περιστατικά φραστικής επίθεσης. Ειδικότερα τα αγόρια επισημαίνεται ότι εμπλέκονται σε περιστατικά βίας σε αναλογία 3 προς 1 συγκριτικά με τα κορίτσια, τα οποία τείνουν να είναι πολύ πιο επιρρεπή σε μια ανοριοθέτητη σεξουαλική συμπεριφορά, εξού και παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά εκτρώσεων κατά τη διάρκεια της εφηβείας, όπως και γεννήσεων, όπως προαναφέρθηκε (Μπεζέ, 1998,: 124)

Κεφάλαιο 1: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

1.1 Γενική επισκόπηση των μορφών βίας

Υπάρχουν πολλές μορφές βίας, όπως εκείνη της έκδηλης ή σωματικής βίας, η οποία προσφέρεται για θέαση, αφού περιλαμβάνει βαρβαρότητα και χτυπήματα. Εξίσου επώδυνη με τη σωματική είναι η λεκτική βία, η οποία δημιουργεί συσχετισμούς κυριαρχίας ανάλογα με την ευφράδεια κάποιων, την οποία χρησιμοποιούν για να συνθλίψουν τους άλλους. Η ενδόμυχη βία, ή αλλιώς και ύπουλη βία, αναπτύσσεται γύρω από δύο είδη σχέσεων, την αποξένωση και την ταπείνωση. Άλλωστε σε μια κοινωνία οι διαδικασίες περιθωριοποίησης, εξορισμού, απόρριψης μπορούν να αποτελέσουν ύπουλες μορφές βίας για τα άτομα που ήδη «μειονεκτούν» με κάποιο τρόπο (Παπαδημητράκοπουλος, 1992, : 114).

Επιπλέον, υφίσταται η αποκαλούμενη παθητική βία, που αναφέρεται στην άρνηση ενασχόλησης, στην αδιαφορία και στην παράβλεψη από μέρος του κοινωνικού συνόλου προς άτομα που βρίσκονται εκτός «νόρμας». Αυτή η σιωπηλή αδιαφορία για τους «περιθωριακούς» και τους «απροσάρμοστους» προκαλεί τον κοινωνικό θάνατο του ατόμου (Παπαδημητράκοπουλος, 1992, : 114)

Δυστυχώς όλες οι εκφάνσεις της βίας διαθέτουν την ιδιαιτερότητα του ότι όταν το υποκείμενο απορρίπτεται και αγνοείται εξ ολοκλήρου, εκείνο επανέρχεται επιχειρώντας να καταστήσει αισθητή την παρουσία του. Οι διαφορετικοί, οι αδύναμοι, οι περιθωριοποιημένοι καταφεύγουν στον πιο χρεώδη μηχανισμό άμυνας, στον μηχανισμό της επίθεσης. Η βία κατά γενική ομολογία ανθίσταται στη νοηματοδότηση (Παπαδημητράκοπουλος, 1992, : 114)

1.2 Μορφές βίας στο σχολείο

Αδιαφιλονίκητα σε κάθε χώρο του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος ασκείται βία. Στο σχολείο εμφανίζονται διάφορες μορφές βίας μεταξύ των μαθητών. Η βία στο σχολείο περιλαμβάνει το σύνολο των

δραστηριοτήτων και ενεργειών, που έχουν ως συνέπεια το φυσικό αλλά και ψυχικό πόνο ή και τον τραυματισμό των ανθρώπων που δρουν στο πλαίσιο του σχολείου ή την πρόκληση ζημιών σε αντικείμενα του σχολικού χώρου. Σε μια μαθήτρια ή έναν μαθητή ασκείται βία, αν επαναλαμβανόμενα ή για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα υπόκειται στις αρνητικές ενέργειες ενός ή περισσότερων μαθητών. Υπό τον όρο αρνητικές ενέργειες λογίζεται η κατάσταση εκείνη, όπου κάποιος σκόπιμα προκαλεί σε άλλον τραυματισμό ή ζημία. Επιπρόσθετα, οι αρνητικές ενέργειες μπορούν να αναφέρονται σε λέξεις, σε άσκηση λεκτικής βίας, εκφάνσεις της οποίας είναι οι απειλές, η ειρωνεία και ο χλευασμός. Οι αρνητικές ενέργειες είναι πιθανό να αναφέρονται και σε σωματική επαφή, δηλαδή στο να προκαλέσει κανείς σωματικό πόνο σε κάποιον μέσα από το να τον χτυπήσει, να τον σπρώξει, να τον πιάσει ή να ασκήσει σεξουαλική βία πάνω του. Επίσης μπορεί να άπτονται καταστάσεων όπου δεν είναι απαραίτητη η λεκτική βία ή ο σωματικός

τραυματισμός, όπως για παράδειγμα είναι ο αποκλεισμός κάποιου από την ομάδα (Μπεζέ, 1998, : 114)

Οι πιο συνήθεις μορφές βίας που ασκούν οι μαθητές εμπεριέχουν τη βία που ασκείται έναντι αντικειμένων, τη σωματική βία, τη ψυχική βία, το χλευασμό για την εξωτερική εμφάνιση των συμμαθητών

τους ή για τις σχολικές τους επιδόσεις, ή για την εθνικότητα τους, αλλά και κάθε μορφή λεκτικής ή σιωπηρής βίας (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Ειδικότερα η βία που ασκείται έναντι αντικειμένων εμπερικλείει το γράψιμο και μουτζούρωμα των τοίχων, την καταστροφή αντικειμένων όπως καθρέπτες, νιπτήρες, καρέκλες, θρανία, ή την καταστροφή οπτικοακουστικών μέσων όπως της τηλεόρασης, του κασετοφώνου, του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Αντίθετα, η σωματική βία ασκείται σε ένα άτομο, όταν για παράδειγμα το κλειδώνουν στην τουαλέτα ή το ρίχνουν σε έναν κάδο απορριμμάτων ή του τραβούν τα μαλλιά ή του φορούν στο κεφάλι μια πλαστική σακούλα ή του λερώνουν το μπουφάν του ή τον κάνουν να σκοντάψει ή το χτυπούν, το τραυματίζουν με μαχαίρι ή το

βασανίζουν, το βιάζουν ή ακόμα το σκοτώνουν (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Η σωματική βία γίνεται περισσότερο αντιληπτή από ό,τι η ψυχική βία. Η τελευταία όμως εμφανίζεται πολύ πιο συχνά, και συνήθως προηγείται της σωματικής βίας. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις διαρκεί περισσότερο και προκαλεί μεγαλύτερο πόνο συγκριτικά με τη σωματική βία. Η ψυχική βία μπορεί να ασκηθεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και οι λόγοι που οδηγούν σ' αυτήν είναι ποικίλοι. Αυτό που την προκαλεί μπορεί να είναι η εξωτερική εμφάνιση, δηλαδή τα ρούχα, η κόμμωση, τα σιδεράκια στα δόντια, τα γυαλιά, το μέγεθος του κεφαλιού, μια αναπηρία, το χρώμα του δέρματος, το χρώμα των μαλλιών, η μη σωστή άρθρωση, ή συγκεκριμένες συνήθειες του θύματος. Επίσης η σχολική επίδοση είναι δυνατόν να εγείρει ψυχική βία, καθώς στον κόσμο των μαθητών οι καλοί βαθμοί μπορεί να συνεπάγονται ότι ο εν λόγω μαθητής θεωρείται «φυτό» από τους συμμαθητές του, ενώ αντίστοιχα οι κακοί βαθμοί να συνεπάγονται ότι ο εν λόγω μαθητής θεωρείται αποτυχημένος από τους συμμαθητές του (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Επίσης, η συνεργασία και η ενεργητικότητα κάποιου στο μάθημα είναι δυνατόν να προκαλέσουν άσκηση ψυχικής βίας από τους συμμαθητές του, καθώς θεωρούν ότι ο συγκεκριμένος μαθητής προσπαθεί να δείξει μια καλή εικόνα στους καθηγητές, δηλαδή τους προσφέρει «εκδούλευση». Παράλληλα, τη χλεύη των μαθητών, και κατ' επέκταση την άσκηση ψυχικής βίας, εγείρει η εθνική καταγωγή κάποιων μαθητών ή η διαφορετική διάλεκτος ή η άλλη απόχρωση στη γλώσσα. Ενώ για αλλοδαπούς μαθητές τα λάθη στη χρήση της γλώσσας μερικές φορές τείνουν να προκαλούν έντονη κριτική από τους ιθαγενείς μαθητές (Νέστορας, 1992,: 265-267).

Επιπρόσθετα, η γλώσσα συνιστά ένα μέσο δύναμης και μπορεί να γίνει μέσο βίας. Η σωματική βία προϋποθέτει συχνά τη λεκτική βία. Όταν δεν αρκούν τα λόγια για την ταπείνωση ενός ανθρώπου, τότε χρησιμοποιείται ως δεύτερο βήμα η σωματική βία. Η πιο συχνή μορφή άσκησης βίας τόσο στο περιβάλλον των παιδιών, όσο και σε αυτό των νέων και των ενηλίκων είναι η λεκτική βία. Ακριβώς επειδή είναι τόσο φυσική και άρα είναι ανεκτή από πολλούς, και έτσι δε γίνεται αντιληπτή ως μια μορφή βίας, είναι πολύ σημαντικό το άτομο να ακούει προσεκτικά και να αντιδρά σε ό,τι εκφράζεται (Νέστορας, 1992,: 265-267).

Παράλληλα θα ήταν ατόπημα να παραλείφτει η αναφορά στη βία που δεν εκφράζεται, δηλαδή σε περιπτώσεις όπου κάποιος «παρακούει» κάτι, «παραβλέπει», σιωπά, κοιτάζει με απειλητικό βλέμμα ή παίρνει μια απειλητική στάση του σώματος (Νέστορας, 1992,: 265-267).

1.3 Γενική επισκόπηση των θεωρητικών ζητημάτων περί βίας

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η μνεία στις ψυχολογικού, βιολογικού και κοινωνικού τύπου θεωρίες που επιχειρούν κατά καιρούς να ερμηνεύσουν και να αποκωδικοποιήσουν την εκδήλωση του φαινόμενου της βίας και της επιθετικότητας. Συνεκδοχικά, είτε η ψυχολογική κατάσταση του ατόμου εκλαμβάνεται ως το εναρκτήριο λάκτισμα της γέννησης της βίας στο άτομο, είτε η ύπαρξη του ένστικτου στον άνθρωπο είτε τέλος το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δρα και αναπτύσσεται το άτομο, διάφορα μοντέλα υιοθετηθήκαν για να αποκωδικοποιήσουν τα βίαια ξεσπάσματα των ανθρώπων.

1.3.1 Οι ψυχολογικές θεωρίες

Οι ψυχολογικές θεωρίες αποδίδουν το βαθμό έκφρασης βίας και επιθετικότητας του ατόμου στην εκάστοτε ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Αναζητούν δηλαδή τους λόγους εκδήλωσης τέτοιων συμπεριφορών σε ψυχοπαθολογικά αιτίες. Ο Φρόυντ το 1964 προσέγγισε το θέμα της βίας προσπαθώντας να συνδέσει την επιθετικότητα με το ένστικτο. Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι η κινητήρια δύναμη του ανθρώπου είναι οι ενορμήσεις, που συνάπτονται με τα ένστικτα και δρουν ασυνείδητα. Η επιθετικότητα, δηλαδή, είναι μια εγγενής ενστικτώδης «ορμή» και χαρακτηρίζει τον άνθρωπο, όπως και τα ζώα.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία αυτή, το Εγώ -το συνειδητό μέρος της προσωπικότητας, όπου κυριαρχεί η λογική- δεν είναι αναπτυγμένο στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, γι' αυτό συχνά επιτίθεται εναντίον κάθε στόχου. Καθώς όμως το παιδί μεγαλώνει, αναπτύσσεται το Υπερεγώ, δηλαδή η συνείδηση, που περιέχει τις αξίες που καταστέλλει τις αντικοινωνικές τάσεις, και μετατρέπει τις επιθετικές ορμές σε κοινωνικά

αποδεκτούς και ρεαλιστικούς τρόπους συμπεριφοράς μέσα από τους μηχανισμούς άμυνας (Νέστορας, 1992,: 32).

Η κινητήρια δύναμη στον άνθρωπο είναι οι ενορμήσεις, οι οποίες ωθούν το άτομο να ικανοποιήσει τις βιολογικές του ανάγκες. Συνδεόμενες με τα ένστικτα, δρουν ασυνείδητα. Οι συνειδητές επιθυμίες του είναι τεκμήρια της λογικής σκέψης του και δεν παραγκωνίζονται από τις πρωτόγονες ορμές που κυριαρχούν στο ασυνείδητο (Βλάχου, 2008,: 55-56).

Στη θεωρία των ενορμήσεων του Φρόυντ βασίζεται η έννοια της μόνιμης πηγής ψυχικής ενέργειας. Στην αρχή του έργου του, υπέθεσε ότι υπάρχει μόνο μία ενορμητική δύναμη: ο έρωτας ή η ορμή για τη ζωή. Περιέγραψε λοιπόν τη λειτουργία της ενόρμησης αυτής ως τάση προς τις συνδέσεις. Όταν αργότερα (1920) εισήγαγε στο έργο του με το κείμενο «Πέραν της αρχής της ευχαρίστησης» την έννοια της ενόρμησης θανάτου, υποστήριξε ότι η εσωτερική της καταλήγει σε κατάθλιψη, ενώ αντιθέτως, η εξωτερική της καταλήγει σε επιθετικότητα. Η επιθετικότητα, σύμφωνα με την ψυχανάλυση, είναι μια εγγενής «ορμή», που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο, όπως και τα ζώα. Ο Φρόυντ παρομοιάζει τη λειτουργία της επιθετικότητας με μία χύτρα γεμάτη νερό, σκεπασμένη με καπάκι επάνω σε μία εστία. Καθώς θερμαίνεται το νερό, δημιουργεί ατμό και πίεση μέσα στην κλειστή χύτρα. Για να μην εκραγεί η χύτρα πρέπει να υπάρχει μια βαλβίδα ώστε να απελευθερώνεται ο ατμός (Βλάχου, 2008,: 55-56).

Άμεσο απότοκο της ανωτέρω θεωρίας είναι πως η επιθετικότητα που διοχετεύεται στον εξωτερικό κόσμο δεν είναι δυνατόν να απαλειφθεί εντελώς, καθώς θα σηματοδοτήσει την αύξηση επιθετικότητας του ατόμου προς τον ίδιο του τον εαυτό. Φαίνεται δηλαδή ότι ο Φρόυντ οριοθετεί το άτομο μέσα στα πλαίσια μιας αναπόφευκτης έντασης: της καταστροφής είτε των συνανθρώπων του είτε του εαυτού του (Βλάχου, 2008,: 55-56).

Στο πλαίσιο της ίδιας θεώρησης κινείται και η προσέγγιση του Adler, που συνδέει την επιθετική ροπή με το αίσθημα κατωτερότητας και αδυναμίας που ενυπάρχει από την παιδική ηλικία. Στην προσπάθειά του να το εξαλείψει, εξηγείται διαρκώς εναντίον του παιδιού. Δηλαδή, οι αναλυτικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι τα παιδιά γεννιούνται με επιθετικές και καταστροφικές τάσεις, οι οποίες ενδέχεται να οδηγήσουν σε παραβατική συμπεριφορά. Οι Sears, Maccoby, και Levin συσχετίζουν

την επιθετικότητα με την ικανοποίηση της επιθυμίας και την επίτευξη ενός στόχου. Μια επιθετική συμπεριφορά, δηλαδή, μαθαίνεται από το παιδί ως απάντηση στα εξωτερικά ερεθίσματα, που μπορεί να επισύρει συνέπειες αλλά ενίοτε και ικανοποίηση (Νέστορας, 1992, : 32).

Ο Bandura το 1972 διατύπωσε τη θεωρία της μιμητικής μάθησης, που στηρίζεται στην κοινωνική μάθηση. Στη θεωρία αυτή, η μάθηση πραγματοποιείται με παρατήρηση της συμπεριφοράς ενός προτύπου και ακολούθως με μίμηση της ίδιας συμπεριφοράς. Ο Bandura υποστηρίζει ότι τα παιδιά που εκτίθενται σε επιθετικά πρότυπα συμπεριφοράς μιμούνται την αρνητική συμπεριφορά, καθώς και ότι μιμούνται τη συμπεριφορά του προτύπου του ίδιου φύλου, ενώ υποστηρίζεται ότι τα αγόρια εκδηλώνουν κυρίως σωματική επιθετικότητα, ως στοιχείο «ανδρικής συμπεριφοράς».

Οι Dollard, Miller Doob & Sears, υποστήριξαν το 1939 ότι όταν υπάρχει κάποιος λόγος που εμποδίζει την επίτευξη ενός σκοπού, η αποστέρηση που βιώνεται είναι δυνατόν να μετατραπεί σε επιθετικότητα για να μειωθεί η ένταση. Στη θεωρία αυτή αναγνωρίζεται η τάση ενός ατόμου να μετατοπίσει την επιθετικότητα προς ένα άλλο άτομο ή αντικείμενο από αυτό στο οποίο αρχικά θα την έστρεφε. Επιπλέον, η εκτόνωση που ακολουθεί την επιθετικότητα λειτουργεί ως ενίσχυση, μαθαίνεται και γίνεται μια συνήθεια για το άτομο (Βλάχου, 2008, : 55-56).

Ο ρόλος των γονέων είναι καθοριστικός στην ενίσχυση της επιθετικής συμπεριφοράς σύμφωνα με την επονομαζόμενη θεωρία των επιδόσεων του Patterson, η οποία υποστηρίζει ότι οι γονείς των βίαιων ανηλίκων εμφανίζουν μεγαλύτερη τιμωρητική στάση απέναντί τους σε σχέση με τους γονείς των υπολοίπων παιδιών. Αυτό στηρίζεται στο ότι οι γονείς των παραβατικών παιδιών δε βοηθούν στην εκμάθηση μη επιθετικών συμπεριφορών, δεν παρουσιάζουν υγιή πρότυπα, δεν νουθετούν και εν γένει η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από αυταρχικές κι όχι ευχάριστες οικογενειακές σχέσεις. Η εξέλιξη αυτή, σύμφωνα με τους Rutter & Giller, οδηγεί στην εμφάνιση επιθετικών τάσεων από την πλευρά των ανηλίκων και καθιστά σαφής τη σημασία των εννοιών της πειθαρχίας και της επίβλεψης, καθώς και την ανάδειξη του ρόλου της στοργής στις σχέσεις γονέων-παιδιών (Βλάχου, 2008, : 55-56).

Τέλος, πολλοί κλινικοί κατά την αναζήτηση της προέλευσης της βίας, παραπέμπουν σ' αυτό που οι ίδιοι ονοματίζουν ως «πρωταρχική βία». Πρόκειται δηλαδή για τις πρώτες εβδομάδες, για τους πρώτους μήνες

κατά την υποδοχή ενός νεογέννητου. Μια άσχημη υποδοχή ενεργοποιεί το δράμα ενός νεογέννητου, για να ακολουθήσουν διαταραχές λόγω στερήσεων, αλλά και συναισθηματικές διαταραχές λόγω ματαιώσεων (Βλάχου, 2008,: 55-56).

1.3.2 Οι βιολογικές θεωρίες

Οι εθολόγοι Lorenz & Tinbergen το 1963 και 1951 αντίστοιχα υποστήριξαν τη θεωρία περί ενστίκτων. Ύστερα από μελέτη της κοινωνικής ζωής των ζώων, διέκριναν δύο κατηγορίες επιθετικότητας: αφενός την αρπακτική συμπεριφορά και αφετέρου την αγωνιστική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, με τον όρο αρπακτική συμπεριφορά εννοούν την επίθεση του ζώου που στρέφεται εναντίον ετερογενών ζώων με σκοπό την απόκτηση τροφής, όπως συμβαίνει με το λιοντάρι που επιτίθεται και σκοτώνει το ελάφι. Επιπλέον με τον όρο αγωνιστική συμπεριφορά εννοούν την επίθεση του ζώου που στρέφεται εναντίον ομογενών ζώων για την προστασία της περιοχής του. Η επιθετικότητα, δηλαδή, είναι ένα «θετικό» ένστικτο που εξυπηρετεί σημαντικές λειτουργίες, όπως την καθιέρωση ιεραρχίας, την επιλογή του καταλληλότερου συντρόφου και την επιβίωση στον υπάρχοντα χώρο (Νέστορας, 1992,: 265-267).

Η θέση των εθολόγων εδράζεται στο ότι η επιθετική πράξη, καθώς και η πρόθεση των ζώων, έχουν ως κινητήρια δύναμη το ένστικτο. Η έννοια του ενστίκτου που χρησιμοποιούν οι εθολόγοι έχει ομοιότητες με την αντίστοιχη έννοια του Φρόυντ. Έχει όμως και σημαντικές διαφορές. Ιδιαίτερα το ζώδες ένστικτο κινείται από μια ενδιάθετη βιολογική συνθήκη, σύμφωνα με τον Φρόυντ, ενώ οι εθολόγοι υποστηρίζουν ότι η κληρονομικότητα είναι αυτή που παίζει τον πρωταρχικό λόγο. Η θεωρία αυτή είναι ευάλωτη σε κριτικές, καθότι σπεύδει να ερμηνεύσει τα ανθρώπινα ένστικτα με βάση τα αντίστοιχα των ζώων, αγνοώντας τη μεταξύ τους διαφορετικότητα. Οποιαδήποτε αναφορά γίνεται στη βιολογική προέλευση και την εξέλιξη του ανθρώπου πρέπει να εμπεριέχει τη μεγιστοποιημένη χρήση λογικής. Το ένστικτο του ατόμου δεν λειτουργεί σαν εσωτερική παρόρμηση σε εξωτερικά ερεθίσματα. Τουναντίον, η λογική είναι εκείνη που δίνει τη δυνατότητα επεξεργασίας των εκάστοτε παραμέτρων και του αντίστοιχου χειρισμού τους, κάτι που

στη φροϋδική θεωρία διατυπώθηκε με την επίδραση του Υπερεγώ στην πρωτογενή έκφραση των ενορμήσεων. (Βλάχου, 2008,: 56).

1.3.3 Οι κοινωνιολογικές θεωρίες

Στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής θεώρησης, αναγνωρίζεται η ύπαρξη βίας ως τρόπος συμπεριφοράς μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο. Οι διάφοροι κοινωνικοί θεσμοί έχουν σκοπό να ελέγξουν την εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς κι όχι να την καταστείλουν. Άλλωστε, πολλές φορές η χρήση της θεωρείται αναγκαία όταν διακυβεύονται αγαθά ή ακόμα περισσότερο η σωματική ακεραιότητα, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις άμυνας. Πολλές φορές, λοιπόν, η βία επαναπροσδιορίζει τον χαρακτήρα της για να βρει τη θέση της στην κοινωνική ομάδα. Ο Pareto θεωρεί ότι εκφράζει τη δυναμική μιας κοινωνίας κι ενίοτε την αντίδρασή της. Άποψη που προσεγγίζει και η μαρξιστική θεωρία, η οποία υποστηρίζει πως μέσω της βίας και των συγκρούσεων θα επέλθει μια ιδεατή αταξική κοινωνία, αναφερόμενη βεβαίως στο επίπεδο του συλλογικού, και όχι ατομική βία. (Νέστορας, 1992,: 265-267).

Με βάση τον παραπάνω άξονα, ο Albert Cohen διατύπωσε την άποψή του για την παραβατικότητα των νέων της εργατικής τάξης. Οι νέοι αυτοί δυσκολεύονται να ενταχθούν στο σχολικό περιβάλλον, το οποίο στηρίζεται σε αξίες της μέσης τάξης, καθώς δεν ξέρουν αν πρέπει να ενστερνιστούν τα νέα πρότυπα. Πολλοί νέοι αντιστέκονται και αντιδρούν μέσω της δημιουργίας παραβατικών υποομάδων. Οι Cloward και Ohlin αντιστοιχούν τη βίαιη συμπεριφορά σε τρεις τύπους εγκληματικών υποπολιτισμών, τους εγκληματικούς, τους βίαιους και εκείνους της απόσυρσης. Έτσι, η επιθετικότητα θα αποτελέσει το μέσο για τα άτομα αυτά προκειμένου να πετύχουν τους στόχους τους χρησιμοποιώντας μη νόμιμα μέσα (Βλάχου, 2008,: 57).

Τα άτομα που αντιτίθενται στους κανόνες και τις αξίες της ευρύτερης κοινωνίας θα συγκροτήσουν ή θα γίνουν μέλη σε μια υποομάδα, ή αλλιώς υποκουλτούρα, η οποία θα διέπεται από ξεχωριστούς κανόνες και αρχές. Σύγχρονα παραδείγματα αποτελούν οι συμμορίες ανηλίκων ή το οργανωμένο έγκλημα. Δυστυχώς, τα νεαρά μέλη μαθαίνουν από νωρίς μεθόδους παραβατικότητας, με αποτέλεσμα αυτή να γίνει αναπόσπαστο

κομμάτι της προσωπικότητάς τους και βασικός τρόπος σκέψης τους (Βλάχου, 2008,: 57).

1.4 Η Επιθετική ροπή των αγοριών

Αδιαμφισβήτητα τα αγόρια τείνουν να παρουσιάζουν μεγαλύτερη ροπή στη βία σε σύγκριση με τα κορίτσια. Συγκεκριμένα, είτε κατηγορηθούν τα χρωμοσώματα είτε τα κοινωνικά πρότυπα, γεγονός παραμένει ότι τα αγόρια παρουσιάζουν μεγαλύτερη ροπή στην επιθετική συμπεριφορά. Ήδη από το 2ο έτος της ηλικίας παρατηρούνται διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα ως προς τον τρόπο που εκδηλώνουν την αντίδρασή τους. Τα κορίτσια επιτίθενται κυρίως λεκτικά και συχνά στρέφονται εναντίον του εαυτού τους μέσα από ενέργειες αυτοτιμωρίας. Τουναντίον, τα αγόρια εκδηλώνουν την επιθετικότητά τους προς άλλα αγόρια μέσα από ένα αγώνα κυριαρχίας και αυτοεπιβεβαίωσης. Κατά το 9ο έτος της ηλικίας, παρουσιάζονται συχνές εκρήξεις θυμού σε ποσοστό μεγαλύτερο από το 50% των αγοριών, αλλά μόνο στο 30% των κοριτσιών (Herbert, 1998,: 33).

Συμπεριφορές που περιλαμβάνουν βία και επιθετικότητα συνδέονται άμεσα με κοινωνικές κατασκευές και αναπαραστάσεις. Οι κρατούσες αντιλήψεις για την κατάλληλη κατά φύλο συμπεριφορά πολλές φορές παραφράζουν αυτή την επιθετικότητα σε έκφραση ανδρισμού. Η οικογένεια και γενικότερα το περιβάλλον επιδοκιμάζουν την επιθετική συμπεριφορά των αρσενικών παιδιών στο πλαίσιο της ηγεμονικής ανδρικής ταυτότητας. Τα κοινωνικά στερεότυπα ορίζουν τους άντρες ως διεκδικητές και απαιτητικούς, ενώ οι ίδιοι οι γονείς συχνά αγνοούν τις συνέπειες αυτής της ενισχυτικής συμπεριφοράς. Αντίθετα, η ίδια κοινωνία αναμένει στοργή, πραότητα και ευαισθησία από την πλευρά του κοριτσιού. Έτσι, στερεοτυπικά, η επιθετικότητα για το αρσενικό φύλο θεωρείται προσόν, ενώ για τα θηλυκά μέλη μιας κοινωνίας χαρακτηρίζεται ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά (Herbert, 1998,: 33).

Κι αν δεν αρκούν μόνο οι κοινωνικοί παράγοντες, η επιστήμη της βιολογίας παραθέτει τα ίδια ευρήματα στηριζόμενη στις ενδογενείς διαφορές. Τα διαφορετικά χρωμοσώματα και η διαφορετική αναλογία ορμονών που υπάρχουν στα δύο φύλα δικαιολογούν το μεγαλύτερο

βαθμό κινητικότητας και ενεργητικότητας του αρσενικού φύλου. Το αποτέλεσμα αυτής της δυναμικότητας είναι η πρόωρη επιβολή ποινών και το βίωμα παρεμποδίσεων για το αγόρι. Κατά συνέπεια, η αντίδραση στις ματαιώσεις αυτές θα εκφραστεί με επιθετικότητα προς το περιβάλλον του (Herbert, 1998,: 33).

1.5 Εκφάνσεις της συμπεριφοράς των επιθετικών παιδιών

Ο «σκληρός» Τζίμι, ήταν ένα παιδί που φοιτούσε στην Τετάρτη δημοτικού. Ήταν αυτός που θα έκλεβε τα λεφτά των υπόλοιπων παιδιών για το κολατσιό, θα τους έπαιρνε το ποδήλατο, ή θα τους έδινε και μια μπουνιά πάνω στη κουβέντα. Ο Τζίμι ήταν κλασσικός παλικάράς, αυτός που ξεκινούσε καβγά με την παραμικρή αφορμή. Όλοι ένιωθαν δέος απέναντι στο Τζίμι και τηρούσαν αποστάσεις ασφαλείας απ' αυτόν. Όλοι τον μισούσαν και τον φοβόντουσαν, με αποτέλεσμα κανένας να μην παίζει μαζί του (Goossens, 2006,: 51-70).

Παιδιά σαν το προαναφερθέν παράδειγμα του Τζίμι είναι σαφώς διαταραγμένα. Αυτό όμως που είναι λιγότερο σαφές είναι ότι αυτή η τόσο «χτυπητή» επιθετικότητα στην παιδική ηλικία είναι σημάδι επικείμενων συναισθηματικών και άλλων προβλημάτων, καθώς ο Τζίμι βρέθηκε στη φυλακή για βιασμό πριν κλείσει τα δεκάξι (Goossens, 2006,: 51-70).

Τα μόνιμα χαρακτηριστικά της παιδικής επιθετικότητας σε παιδιά σαν τον Τζίμι ήρθαν στην επιφάνεια από άλλες μελέτες. Είθισται η οικογενειακή ζωή αυτών των παιδιών να σημαδεύεται συνήθως από γονείς που εναλλάσσουν την παραμέληση με τις σκληρές και άκαιρες τιμωρίες. Είναι επόμενο ότι ένα τέτοιο πρότυπο κάνει τα παιδιά επιθετικά (Goossens, 2006,: 51-70).

Σαφέστατα δεν συνεπάγεται ότι είναι όλα τα θυμωμένα παιδιά παλικάράδες. Μερικά είναι πλάσματα κοινωνικά περιθωριοποιημένα, που αντιδρούν υπερβολικά σε ό,τι τους ενοχλεί ή σε ό,τι αντιλαμβάνονται ως παραφροσύνη ή αδικία. Ωστόσο, το ένα και μοναδικό ελάττωμα που ενώνει αυτά τα παιδιά είναι ότι βλέπουν προσβολές εκεί που δεν υπάρχουν, φαντάζονται ότι οι συνομήλικοί τους είναι πιο εχθρικοί από ότι στην πραγματικότητα είναι. Αυτό τους κάνει να παρερμηνεύουν

ουδέτερες πράξεις ως απειλητικές, όπως ένα αθώο σπρώξιμο που μοιάζει ως πράξη εκδίκησης, με άμεση συνέπεια το να επιτίθενται με την σειρά τους. Αυτό φυσικά οδηγεί τα άλλα παιδιά στο να τους αποφεύγουν, με αποτέλεσμα να τους απομονώνουν ακόμα περισσότερο (Galanaki, 2008,: 258-280).

Τέτοια οργισμένα, απομονωμένα παιδιά είναι πολύ ευαίσθητα στις αδικίες και στην άνιση μεταχείριση. Βλέπουν τον εαυτό τους ως θύμα και μπορούν να αναφέρουν ένα κατεβατό από περιστατικά, όπου για παράδειγμα οι δάσκαλοι τους κατηγορήσαν για κάτι, ενώ στην πραγματικότητα ήταν αθώοι. Άλλο χαρακτηριστικό αυτών των παιδιών είναι ότι μόλις βρεθούν στο ζενίθ του θυμού τους μπορούν να σκεφτούν μονάχα ένα τρόπο να αντιδράσουν, και αυτός είναι η επίθεση (Galanaki, 2008,: 258-280).

Αυτές οι μεροληπτικές πεποιθήσεις παρατηρήθηκαν σε ένα πείραμα. Στο πείραμα ορισμένα παιδιά ανά ζεύγη –στην προκειμένη περίπτωση παλικάράδες συνταιριάζονταν με ένα φιλήσυχο παιδί– παρακολουθούσαν κάποιες βιντεοταινίες. Στη μία βιντεοταινία παρουσιαζόταν ένα αγόρι που πετούσε τα βιβλία του καθώς ένα άλλο έπεφτε πάνω του, ενώ τα παιδιά που στέκονταν δίπλα γελούσαν. Το αγόρι που πέταξε τα βιβλία θύμωνε και έκανε να δείρει ένα από τα παιδιά που γελούσαν. Αφού τα παιδιά παρακολούθησαν το βίντεο, συζήτησαν μετά για αυτό. Ο «παλικάράς» πάντα έδινε δίκιο στο αγόρι που επιτέθηκε. Ακόμα πιο χαρακτηριστικό γεγονός ήταν ότι οι «παλικάράδες» έβλεπαν το αγόρι που έπεσε πάνω στο άλλο ως πιο μαχητικό και το θυμό του παιδιού που ξέσπασε δικαιολογημένο, όταν έπρεπε να καταγράψουν την επιθετικότητα των αγοριών την ώρα που κουβέντιαζαν για το βίντεο (Galanaki, 2008,: 258-280).

Αυτή η εσφαλμένη κρίση μαρτυρά ένα βαθύ μειονέκτημα στους ανθρώπους που είναι ασυνήθιστα επιθετικοί, καθώς ενεργούν έχοντας ως δεδομένη την εχθρότητα ή την απειλή, και δίνουν ουσιαστικά ελάχιστη προσοχή στο τι πραγματικά συμβαίνει. Από την στιγμή που υποπτευθούν ότι απειλούνται, εφορμούν. Για παράδειγμα, αν ένα επιθετικό παιδί παίζει σκάκι με ένα άλλο το οποίο μετακινεί το πιόνι του χωρίς να είναι η σειρά του, θα θεωρηθεί η κίνηση «ζαβολιά», χωρίς να σταθεί να εξετάσει αν επρόκειτο για αθώο σφάλμα. Θεωρεί δεδομένη την κακή πρόθεση και όχι την ενδεχόμενη αθωότητα. Αντιδρά αυτόματα εχθρικά. Με τη

στιγμιαία αντίληψη μιας εχθρικής πράξης συνδυάζεται μια εξίσου αυτόματη επιθετικότητα. Αντί να υποδείξει, για παράδειγμα, στο άλλο παιδί το λάθος, αρχίζει να το κατηγορεί, να του φωνάζει, να το δέρνει. Και όσο αυτά τα παιδιά συνεχίζουν να ενεργούν έτσι, τόσο πιο άμεση γίνεται η επιθετικότητά τους και τόσο περισσότερο το ρεπερτόριο των εναλλακτικών αντιδράσεων ή της ευγένειας και του αστείου συρρικνώνεται (Goleman, 1995,: 327).

Τέτοια παιδιά είναι συναισθηματικά ευάλωτα, με την έννοια ότι έχουν χαμηλά όρια στο να βιώσουν θλίψη, και ενοχλούνται συχνότερα και από περισσότερα πράγματα. Από τη στιγμή που στενοχωρηθούν, η σκέψη τους συσκοτίζεται, και έτσι βλέπουν τις καλοπροαίρετες πράξεις ως εχθρικές και επιστρέφουν στην προσφιλή τους συνήθεια, τις επιθέσεις (Goossens, 2006,: 51-70).

Αυτές οι μεροληπτικές αντιλήψεις περί εχθρότητας εδραιώνονται ήδη από τα πρώτα χρόνια του σχολείου. Ενώ τα περισσότερα παιδιά, και ιδιαίτερα τα αγόρια, είναι ανεξέλεγκτα στο νηπιαγωγείο και στην πρώτη τάξη, τα πιο επιθετικά παιδιά αποτυγχάνουν να μάθουν μια διαδικασία αυτοελέγχου μέχρι τη Δευτέρα τάξη. Ενώ τα άλλα παιδιά άρχισαν να μαθαίνουν την έννοια της διαπραγμάτευσης και του συμβιβασμού και τις διαφορές τους στο παιχνίδι, οι «παλικάραδες» βασίζονται όλο και περισσότερο στη δύναμη και στη βία. Πληρώνουν όμως ένα κοινωνικό τίμημα: μέσα στις δυο-τρεις πρώτες ώρες παιχνιδιού με τον «παλικάρα», τα άλλα παιδιά λένε κιόλας πως δεν τον χωνεύουν (Goleman, 1995,: 327).

Κάποιες μελέτες, που παρακολούθησαν παιδιά από τον παιδικό σταθμό μέχρι την εφηβεία, αποκαλύπτουν ότι τα μισά σχεδόν από τα «πρωτάκια» που είναι διασπαστικά, ανίκανα να συνταιριάξουν με τα άλλα παιδιά, απείθαρχα στους γονείς τους και ανυπάκουα στους δασκάλους τους, μέχρι την εφηβεία τους έχουν γίνει παραβάτες. Φυσικά, όλα τα επιθετικά παιδιά μεγαλώνοντας δεν ακολουθούν την αναγκαστική πορεία που οδηγεί στην εγκληματικότητα. Όμως, από όλα τα παιδιά, αυτά είναι εκείνα που διατρέχουν το μεγαλύτερο κίνδυνο να διαπράξουν κάποτε βίαια εγκλήματα (Ernst & Cacioppo, 1999: 1-22).

Η τάση προς το έγκλημα εμφανίζεται εντυπωσιακά νωρίς στη ζωή αυτών των παιδιών. Όταν έγιναν κάποιες μετρήσεις σε παιδιά από ένα νηπιαγωγείο του Μόντρεαλ, τα οποία εξετάστηκαν για την επιθετικότητά τους και την αναστάτωση που προκαλούσαν, φάνηκε ότι τα πεντάχρονα

που είχαν υψηλό ποσοστό επιθετικότητας παρουσίασαν πολύ περισσότερα δείγματα παραβατικότητας μόλις πέντε με οχτώ χρόνια αργότερα, στην αρχή της εφηβείας τους. Τρεις φορές περισσότερες από ό,τι σε άλλα παιδιά ήταν οι πιθανότητες να παραδεχτούν ότι είχαν δείξει κάποιον που δεν τους είχε κάνει τίποτα, ότι είχαν κλέψει κάποιο κατάστημα, ότι είχαν χρησιμοποιήσει όπλο σε καβγά, ότι είχαν διαρρήξει ή κλέψει εξαρτήματα αυτοκινήτων και ότι είχαν μεθύσει – και όλα αυτά πριν φτάσουν τα δεκατέσσερα (Ernst & Cacioppo, 1999: 1-22).

Η συνήθης πορεία των επιθετικών και δύσκολων παιδιών προς την βία αρχίζει στην πρώτη και στην δευτέρα τάξη. Τυπικά, από τις πρώτες τάξεις του σχολείου, ο μειωμένος έλεγχος των παρορμήσεων είναι υπεύθυνος για το ότι δεν τα πάνε καλά στο σχολείο και ότι οι άλλοι αλλά και οι εαυτοί τους έχουν την εντύπωση πως είναι «κουτοί». Πρόκειται για μια εντύπωση που τους περιορίζει σε τάξη ειδικής εκπαίδευσης και, παρόλο που αυτά τα παιδιά μπορεί να έχουν ένα μεγαλύτερο ποσοστό υπερκινητικότητας ή μαθησιακών δυσκολιών, δε σημαίνει πως έχουν όλα (Ernst & Cacioppo, 1999: 1-22).

Τα παιδιά που ερχόμενα στο σχολείο αναπαράγουν την συμπεριφορά του εξαναγκασμού που έχουν ήδη διδαχθεί σπίτι τους -δηλαδή τους «παλικάρισμούς»- ξεγράφονται και από τους δασκάλους τους, οι οποίοι υποχρεώνονται να χάνουν πολύτιμο χρόνο για να κρατούν αυτά τα παιδιά πειθαρχημένα. Η περιφρόνηση προς τους κανόνες της τάξης, που εμφανίζεται φυσιολογικά σ'αυτά τα παιδιά, σημαίνει ότι χάνουν χρόνο που διαφορετικά θα τον χρησιμοποιούσαν για τη μόρφωση τους. Η προδιαγεγραμμένη σχολική τους αποτυχία είναι συνήθως εμφανής από την τρίτη τάξη περίπου. Ενώ τα αγόρια που βρίσκονται σε μια πορεία προς την εγκληματικότητα τείνουν να έχουν χαμηλότερο δείκτη νοημοσύνης από τα συνομήλικα παιδιά, η βασική αιτία για την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς στο μέλλον είναι η παρορμητικότητά τους. Συνεκδοχικά η παρορμητικότητα των δεκάχρονων αγοριών είναι σχεδόν τρεις φορές πιο ισχυρός δείκτης πρόβλεψης της μελλοντικής τους παραβατικότητας από ό,τι είναι ο δείκτης νοημοσύνης τους (Goleman, 1995,: 328-329)

Μέχρι την τρίτη ή την τέταρτη τάξη τα παιδιά -που ως τώρα αντιμετώπιζονταν σαν «παλικάράδες» ή απλώς ως «δύσκολα» παιδιά- απορρίπτονται από τους συνομηλίκους τους, δεν είναι σε θέση να κάνουν

εύκολα ή και καθόλου φίλους και εξελίσσονται σε κάκιστους μαθητές. Νιώθοντας πως δεν έχουν φίλους, στρέφονται σε άλλους κοινωνικά «απόβλητους». Μεταξύ της τέταρτης και της ένατης (πρόκειται για την τρίτη γυμνασίου), έχουν αφοσιωθεί στην «περιθωριακή» ομάδα τους και ζουν αψηφώντας τον νόμο, καθώς είναι πέντε φορές πιο πιθανό να το σκάνε από το σχολείο, να πίνουν και να παίρνουν ναρκωτικά, και η μεγαλύτερη έξαρση παρατηρείται μεταξύ της έβδομης και της όγδοης (πρώτης και δευτέρας γυμνασίου). Σ' αυτές τις μεσαίες τάξεις του σχολείου προσεγγίζονται από μια άλλη παρέα «αργοπορημένων», οι οποίοι προσελκύονται από το προκλητικό τους στιλ. Αυτοί οι «αργοπορημένοι» συχνά είναι νεαροί χωρίς καμία επίβλεψη από τα σπίτια τους, που πήραν το δρόμο μόνοι τους από το δημοτικό. Στα χρόνια του γυμνασίου, αυτή η «περιθωριακή» ομάδα κατά κανόνα εγκαταλείπει το σχολείο επιλέγοντας το έγκλημα και αρχίζει να διαπράττει παραβιάσεις, όπως ληστείες σε καταστήματα, κλοπές και διακίνηση ναρκωτικών (Goleman, 1995,: 329)

Μια χαρακτηριστική διαφορά παρουσιάζεται στην πορεία αγοριών και κοριτσιών. Μια μελέτη «κακών» κοριτσιών της τετάρτης τάξης που έβρισκαν τον μπελά τους με τους δασκάλους και δεν πειθαρχούσαν στους κανονισμούς, αλλά ωστόσο είχαν χάσει τη δημοτικότητα τους ανάμεσα στα συνομήλικα παιδιά, αποκάλυψε ότι το 40% αυτών των κοριτσιών είχαν ένα παιδί πριν τελειώσουν το γυμνάσιο. Αυτό το ποσοστό ήταν τριπλάσιο του μέσου όρου εγκυμοσύνης για τα κορίτσια στα σχολεία τους. Με άλλα λόγια, τα αντικοινωνικά κορίτσια στην εφηβεία δεν επιδίδονται στη βία αλλά σε μια ανοριοθέτη σεξουαλική συμπεριφορά. (Goleman, 1995,: 329).

Φυσικά δεν υπάρχει ένας μόνο δρόμος προς τη βία και την εγκληματικότητα, και είναι πολλοί οι παράγοντες που μπορούν να θέσουν ένα παιδί σε κίνδυνο, όπως το να έχει γεννηθεί σε μια γειτονιά με μεγάλη εγκληματικότητα, όπου εκτίθεται σε περισσότερους πειρασμούς βίας και εγκλήματος. ή να προέρχεται από μια οικογένεια με πολύ υψηλά επίπεδα άγχους, ή να ζει μέσα στη φτώχεια. Με τα ίδια δεδομένα, οι ψυχολογικές πιέσεις που επηρεάζουν τα επιθετικά παιδιά αυξάνουν κατά πολύ την πιθανότητα να γίνουν τα παιδιά αυτά βίαιοι εγκληματίες. Όπως το θέτει ο Τζεραλντ Πάτερσον, ψυχολόγος που παρακολούθησε από κοντά την πορεία εκατοντάδων παιδιών μέχρι την ενηλικίωση τους, οι

αντικοινωνικές πράξεις ενός πεντάχρονου ενδέχεται να συνιστούν τα αρχέτυπα των πράξεων του παραβάτη εφήβου (Goleman, 1995,: 329-330).

Ωστόσο, όλα τα παραπάνω θα πρέπει να εξεταστούν με σκεπτικισμό, καθώς καμία «διαταρακτική» ή «διαταραγμένη», συμπεριφορά κατά την παιδική ηλικία ή την εφηβεία δεν μπορεί από μόνη της να αποτελέσει «δείκτη» μελλοντικής «επικινδυνότητας». Μια τέτοια προσέγγιση, βασισμένη σ' ένα απλουστευτικό αναγωγισμό, θα μπορούσε να λειτουργήσει με όρους αυτοεκπληρούμενης προφητείας, στιγματίζοντας πρόωρα άτομα ήδη ευάλωτα στους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.

Κεφάλαιο 2: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΕΝΙΣΧΥΟΥΝ ΤΗ ΒΙΑ & ΤΗΝ ΡΟΠΗ ΣΤΗΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

2.1 Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος εν γένει

Πολλοί παράγοντες σε κοινωνικό, σε διαπροσωπικό και σε ατομικό επίπεδο συμβάλλουν στην ανάπτυξη της τάσης ενός παιδιού να συμμετάσχει στη βία, ως θύτης, ως θύμα ή ως οπαδός της βίας. Το κάθε άτομο αναπτύσσει τα δικά του ευκρινή πρότυπα αντίδρασης σε όμοια εξωτερικά περιστατικά. Τέτοιες εξωτερικές εμπειρίες συμπεριλαμβάνουν ανατροπές, προκλήσεις, αναγκαστικές αντιπαραθέσεις, παρουσία σε βίαιες εμπειρίες, εικόνες και μέσα. Η βία, λοιπόν, δεν είναι αναπόφευκτη αντίδραση σε τέτοια περιστατικά κι έχει ποικιλοτρόπως χαρακτηριστεί με ονομασίες όπως «νόμος των δρόμων», γνωστικά σενάρια (cognitive scripts) και συνήθειες τρόποι σκέψης (habits of thought) (Olweus, 1996,: 331-359).

Εφόσον τέτοιες αντιδράσεις εμφανιστούν και επαναληφθούν, εγκαθίστανται αποκτώντας συνοχή και διάρκεια. Τα παρεμβατικά πρότυπα που υπογραμμίζουν τη βίαιη συμπεριφορά φαίνεται να αποκτιούνται σε πρώιμη παιδική ηλικία και να εφαρμόζονται μετέπειτα με ανεύθυνους τρόπους. Παιδιά που μεγαλώνουν κυρίως στα κέντρα των πόλεων απαριθμούν αφθονία κοινωνικών εμπειριών που συμβάλλουν στην εμπλοκή τους με τη βία και στη συναναστροφή τους με άτομα που δέχονται, επιδεικνύουν κι ακόμα εκπαιδεύουν στη χρήση βίας (Olweus, 1996,: 331-359).

Συχνά λέγεται ότι πίσω από κάθε εγκληματικό άτομο κρύβεται μια εγκληματική οικογένεια. Τα παιδιά με επίμονα προβλήματα παραπτωματικής συμπεριφοράς προέρχονται τις περισσότερες φορές από οικογένειες που χαρακτηρίζονται από δυσαρμονία στις σχέσεις των μελών τους, καβγάδες, από την απουσία στοργικών σχέσεων και από τις αναποτελεσματικές κι ασυνεπείς μεθόδους διαπαιδαγώγησης. Οι γονείς των μη-επιθετικών εφήβων σπάνια ενθαρρύνουν τα παιδιά τους να χρησιμοποιούν σωματική βία για την αντιμετώπιση κάποιας πρόκλησης. Η επιθετική συμπεριφορά τιμωρείται από την επιβολή κάποιας ποινής. Από την άλλη πλευρά, οι γονείς των επιθετικών εφήβων δεν ανέχονται δείγματα επιθετικής συμπεριφοράς μέσα στο σπίτι αλλά συμφωνούν,

ενθαρρύνουν και ενισχύουν διάφορες προκλητικές και επιθετικές ενέργειες που στρέφονται εναντίον προσώπων που δεν ανήκουν στην οικογένεια (Wright, 1971: 248-273).

Το προφίλ του μη κοινωνικοποιημένου επιθετικού νεαρού συμπληρώνεται από μια οικογένεια κατώτερης κοινωνικό-οικονομικής τάξης όπου οι σχέσεις γονέων-παιδιού χαρακτηρίζονται από καχυποψία και απόρριψη. Η επιβολή των ποινών γίνεται με ασυνέπεια και συχνά αναίτια. Το παιδί απορρίπτει από νωρίς το γονεϊκό πρότυπο περνώντας στην απέναντι όχθη, όπου από θύμα γίνεται θύτης. Αυτό συμβαίνει γιατί η επιθετικότητα που αναπτύσσεται ως αντίδραση δεν στρέφεται κατά του εαυτού του, δεν είναι ενδο-τιμωρητικής μορφής δηλαδή, αλλά κατευθύνεται προς τα έξω, προς τους γύρω, είναι άλλο-τιμωρητική δηλαδή και στρέφεται εναντίον της κοινωνίας (Wright, 1971: 248-273). Κι εδώ βέβαια χρειάζεται προσοχή, ώστε να μην αναπαραχθεί το στερεότυπο ότι η ενδοατομική ψυχική οργάνωση «εξηγείται» απλουστευτικά μέσω της αναγωγής στη «διαλυμένη οικογένεια» ή της εξίσωσης των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων με δυνάμει φορείς της «επικινδυνότητας» σε μια κοινωνία.

Ο νευρωσικός τύπος νεαρού παραβάτη κατάγεται συνήθως από μια ολιγομελή, μέσο-αστική και χωρίς πολλές κοινωνικές επαφές οικογένεια, μέσα στην οποία ο δεσμός με τους γονείς του είναι ισχυρός, η μητέρα του είναι υπερπροστατευτική και αγχώδης, ενώ υπάρχει συναισθηματική αστάθεια στον έναν ή και στους δύο γονείς. Οι γονείς εφαρμόζουν στυγνούς και αδιάλλακτους κανόνες πειθαρχίας στο σπίτι. Οι κυρώσεις που επιβάλλουν στο παιδί είναι κυρίως ψυχολογικές, με την έννοια ότι αποτελούν απειλή για απόρριψη ή για απώλεια αγάπης των γονέων. Τέτοιες συνθήκες ευνοούν μια ισχυρή ταύτιση του παιδιού με τους γονείς και οδηγούν στο σχηματισμό ενός σκληρού, άκαμπτου και άλογου «Υπερεγώ». Εάν δεν καταλήξουν σε νευρωτική παραπτωματοκτικότητα, σύμφωνα με τη ψυχαναλυτική θεωρία, δημιουργούν έναν υπερβολικά ευσυνειδητο και αγχώδη χαρακτήρα, ο οποίος ζει με άμεμπτη αξιοπρέπεια. Οι ενστικτώδεις, όμως, τάσεις παραμένουν τελείως ανικανοποίητες και το ίδιο το άτομο δεν μπορεί να ανεχτεί την ανηθικότητα των άλλων (Wright, 1971: 248-273).

Ο συνδυασμός της χαλαρής πειθαρχίας και της εχθρικής στάσης από μέρους και των δύο γονιών ενθαρρύνει την έντονα επιθετική και ελάχιστα

ελεγχόμενη συμπεριφορά των παιδιών τους. Είναι αξιοσημείωτο ότι στο ιστορικό των βίαιων ατόμων, αυτών που διαπράττουν εγκληματικές απόπειρες, στη βιογραφία των εγκληματιών, των δολοφόνων, καταγράφονται πολύ συχνά διαταραχές των σχέσεων κατά την πρώτη παιδική ηλικία, την εποχή που δημιουργούνται και αναπτύσσονται οι δεσμοί προσκόλλησης (Selosse, 1998,:25).

Επιπλέον, οι νεαροί παραβάτες αυτού του «τύπου» κυριαρχούνται από μια «μοιρολατρική» στάση. Τα παιδιά αυτά έχουν την εντύπωση ότι ο μοναδικός τρόπος για να εξασφαλίσουν μια προβλέψιμη ανταπόκριση από τους άλλους είναι να προκαλέσουν την οργισμένη αγανάκτηση τους, με πράξεις κλοπής και βανδαλισμού που αποτελούν έκφραση αντίδρασης στην αυθαιρεσία της «εξουσίας»(Wright, 1971: 248-273).

Τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών μπορούν να αρχίσουν έναν κύκλο δυσκολιών που τελικά καταλήγουν σε βία μετέπειτα στη ζωή τους, αλλά υπάρχουν άφθονες ευκαιρίες παρέμβασης πριν φτάσουν τα πράγματα στα άκρα, καθώς ο δρόμος από τα πρώιμα παιδικά προβλήματα συμπεριφοράς μέχρι την εφηβική βία περιλαμβάνει μια περίπλοκη αλληλουχία περιστατικών. Αρχικά επισημαίνεται ότι οι γονείς στις «προβληματικές» οικογένειες είναι πιθανότερο από άλλους γονείς να ανταποκριθούν στα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών τους είτε σκληρά είτε με ασυνέπεια. Αυτό με τη σειρά του καθιστά πιθανότερο τα παιδιά να έχουν προβλήματα στο σχολείο, τόσο με τα μαθήματά τους όσο και με τους συμμαθητές τους. Όταν τα παιδιά παρουσιάζουν τέτοια προβλήματα στο Δημοτικό σχολείο, οι γονείς έχει παρατηρηθεί ότι είναι πιθανότερο να απομακρυνθούν απ' αυτά στο Γυμνάσιο, μιλώντας και παρακολουθώντας τα λιγότερο με την πάροδο του χρόνου. Κατ' επέκταση αυτό αυξάνει τις πιθανότητες τα παιδιά να κάνουν λάθος επιλογές φίλων, και ορισμένα τελικά να υποκύψουν σε βίαιες συμπεριφορές στο Λύκειο (Smith, & Shu, 2000,: 193-212).

Από την άλλη, τα νήπια με προβλήματα συμπεριφοράς δεν είναι προκαθορισμένο ότι θα έχουν προβλήματα στην εφηβεία. Υπάρχουν πολλές ευκαιρίες όπου οι γονείς μπορούν να παρέμβουν και να κάνουν τη διαφορά. Το μήνυμα λοιπόν προς τους γονείς είναι ότι υπάρχουν πάντα ευκαιρίες για να βοηθήσουν το παιδί να αντιμετωπίσει τα προβλήματά του. Γενικότερα, οι αντιδράσεις των γονέων με ελάχιστο προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών τους μπορούν είτε να βοηθήσουν είτε να κάνουν κακό. Ορισμένοι γονείς θυμώνουν και ανταποκρίνονται σκληρά,

συχνά σκεπτόμενοι ότι μπορεί να φοβίσουν το παιδί τους ώστε να έχει «καλή συμπεριφορά». Αλλά αυτό προϋποθέτει το μικρό παιδί να γνωρίζει ποια είναι η «καλή» συμπεριφορά (Smith, & Shu, 2000,: 193-212).

Οι γονείς λοιπόν θα πρέπει να είναι συνεπείς και ξεκάθαροι ως προς τους λόγους που μια συμπεριφορά, όπως ο καβγάς με τον αδερφό/αδερφή, δεν είναι αποδεκτή. Επίσης θα πρέπει να επιβραβεύουν την καλή συμπεριφορά του παιδιού τους (Smith, & Shu, 2000,: 193-212).

Ειδικότερα το Γυμνάσιο είναι μια περίοδος-κλειδί για την εμπλοκή των γονέων στις ζωές των παιδιών. Ορισμένοι γονείς παιδιών με ιστορικό προβλημάτων συμπεριφοράς εμφανίζονται τόσο δυσαρεστημένοι με την συμπεριφορά των παιδιών, που αποστασιοποιούνται και δεν παρακολουθούν πλέον τη ζωή τους. Αλλά τότε ακριβώς είναι που τα παιδιά έχουν ανάγκη τους γονείς τους. Άρα οι γονείς θα πρέπει να συνεχίζουν να έχουν ενεργό ρόλο στη ζωή του παιδιού. Πάντα έχουν ευκαιρία να βοηθήσουν ή να κάνουν κακό στην ανάπτυξη του παιδιού. Φυσικά δεν πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι οι γονείς ευθύνονται για όλα τα κακά που συμβαίνουν στο παιδί. Πολλοί γονείς κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν, και εκείνοι που προέρχονται από μειονεκτικό οικογενειακό περιβάλλον συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες που καθιστούν τον ρόλο τους ως γονέα ακόμη πιο δύσκολο (Smith, & Shu, 2000,: 193-212).

2.2 Η επίδραση της ενδοοικογενειακής βίας και της γονικής στάσης προς το παιδί

Μία από τις προκλήσεις του τέλους της παιδικής ηλικίας και της πρώιμης εφηβείας είναι η ανάπτυξη μιας πιο ευκρινούς αίσθησης του «εγώ». Αρκετά πρότυπα διαταραγμένης ανάπτυξης κατά τη διάρκεια της εφηβείας έχουν συνδεθεί με την κακοποίηση. Όσα παιδιά είχαν βιώσει σωματική κακοποίηση παρουσίασαν περισσότερα συμπτώματα κατάθλιψης και χαμηλής αυτοεκτίμησης απ' όσα δεν είχαν υποστεί.

Στις ιστορίες όπου τα παιδιά υπήρξαν μάρτυρες βίαιων και επιθετικών συμπεριφορών μέσα στην οικογένεια, τα υποκείμενα έχουν καταγραφεί ως παιδιά υποχείρια στις συγκρούσεις των γονέων, χρησιμεύοντας τότε στον έναν και τότε στον άλλον. Σε τέτοιες ιστορίες ζωής τα παιδιά αυτά

έμαθαν από μικρή ηλικία τη βαρβαρότητα και τη βία μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Έτσι τα υποκείμενα που μεγάλωσαν με ερεθίσματα βίας, χαλαρότητας ή αδιαφορίας δεν μαθαίνουν να διοχετεύουν με αποδεκτό τρόπο και να κοινωνικοποιούν την επιθετικότητά τους. Τα παιδιά που τα έχουν δείρει οι γονείς γίνονται ενίοτε έφηβοι που δέρνουν, για να γίνουν στη συνέχεια και οι ίδιοι γονείς που κακοποιούν τα παιδιά τους. Υπάρχει μια μεταβίβαση των προτύπων της βίας, τα οποία μεταφέρονται από τους ενηλίκους στα παιδιά. Αλλωστε, η βία γεννά βία (Smith, & Myron-Wilson, 1998: 405-417).

Η οικογενειακή συγκρότηση και οι μέθοδοι ανατροφής των παιδιών παίζουν σημαντικό ρόλο για την εκδήλωση και άσκηση βίας από το παιδί. Αρνητικά μπορεί να επηρεάσουν το παιδί καταστάσεις, όπως παραμέληση, υποβιβασμός, υπερπροστασία, άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια, ελλιπής διαθέσιμος χρόνος στο παιδί, ελλιπής τρυφερότητα και αγάπη, συχνά αλλαγή στα πρόσωπα αναφοράς, παθητική συμπεριφορά γονέων, αλλαγή κατοικίας σε σύντομο χρονικό διάστημα (Olweus, 1995,: 133-139).

Πολύ σημαντικός παράγοντας εγκατάστασης επιθετικών προτύπων στα παιδιά αποτελεί η βασική στάση των γονέων απέναντί τους, ή γενικότερα των προσώπων με τα οποία έρχεται σε επαφή το παιδί κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Μια στάση που στερείται τρυφερότητας, αγάπης και συμμετοχής αυξάνει τις πιθανότητες, ιδιαίτερα για τα αγόρια, να αναπτύξουν αργότερα επιθετική και εχθρική συμπεριφορά. Σημαντικό ρόλο, επίσης, παίζει και ο βαθμός ανεκτικότητας και επιτρεπτικότητας που χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά των γονέων προς το παιδί, όταν αυτό εκδηλώνει επιθετική συμπεριφορά. Αν το πρόσωπο με το οποίο έρχεται το παιδί σε επαφή δε βάζει όριο στην επιθετική του συμπεριφορά, κατά πάσα πιθανότητα η επιθετικότητα του παιδιού θα αυξηθεί (Olweus, 1996,: 331-359).

2.3. Η επίδραση των συνομηλίκων

Ως μεταβλητή της επιθετικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν ορισμένα άτομα αναφέρεται μεταξύ άλλων και το σύστημα αξιών και κανόνων στο γενικότερο πλαίσιο των φίλων ή της ομάδας που ανήκει κανείς. Η ένταξη σε μια ομάδα, μέσω της πίεσης που ασκεί, οδηγεί στον παραγκωνισμό οποιωνδήποτε ενοχών, λειτουργώντας ως άλλοθι σε περίπτωση που

κάποιος θέλει να δικαιολογήσει μια πράξη, επειδή η ευθύνη του ατόμου μειώνεται στο πλαίσιο της ομάδας, καθώς ισχύει η ανωνυμία των θυτών και των θυμάτων.

Η ομάδα των συνομήλικων είναι ιδιαίτερα σημαντική για το νέο. Μπορεί οι γονείς να προτιμώνται για συμβουλές και γνώμες αναφορικά με το σχολείο και θέματα επαγγελματικών επιλογών για το μέλλον, οι φίλοι όμως συμμετέχουν στις τρέχουσες συνθήκες ζωής, αντανακλούν την προσωπικότητα και την ταυτότητα του παιδιού-εφήβου. Καθώς το παιδί μεγαλώνει, αλλάζει από πολλές απόψεις: ανεξαρτητοποιείται από την απόλυτη κυριαρχία της οικογένειας και αρχίζει να δέχεται και εξωοικογενειακές επιρροές, όπως αυτές της συναναστροφής με άλλα παιδιά. Οι συνομήλικοι το βοηθούν αφενός να αφομοιώσει αυτά που του συμβαίνουν, καθώς βιώνουν και αυτοί την ίδια κατάσταση, και αφετέρου συμβάλλουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων του (Herbert, 1998,: 105).

Οι ενήλικες δεν αντιλαμβάνονται εύκολα τις διαστάσεις που μπορούν να έχουν οι πιέσεις και επιρροές των συνομηλίκων, συμμαθητών και άλλων φίλων των παιδιών τους. Πολλοί γονείς που δεν εγκρίνουν τις πράξεις των παιδιών τους έρχονται σε σύγκρουση μαζί τους, καθώς η δεύτερη ομάδα τείνει να υπερασπίζεται τις επιλογές της. Οι γονείς από τα μέσα κοινωνικά στρώματα βρίσκονται περισσότερο σε επαγρύπνηση για τις συναναστροφές των παιδιών τους, σε αντίθεση με τα παιδιά των φτωχογειτονιών, που εξ ορισμού δεν διαθέτουν ιδιωτικούς κήπους ή αυλές άρα η δυνατότητα ελέγχου μειώνεται αισθητά (Herbert, 1998,: 105).

Η πίεση και η επιρροή που δέχονται οι νέοι από τους φίλους τους στο σχολείο ή σε άλλους χώρους δραστηριοτήτων είναι ισχυροί και διαχρονικοί παράγοντες στη ζωή τους. Οι επιδράσεις αυτές μπορεί να είναι θετικές αλλά και ενίοτε αρνητικές. Δεν αποκλείεται να είναι δυνάμεις που σπρώχνουν τα παιδιά να εμπλακούν σε κοινωνικά απαράδεκτες συμπεριφορές. Ένα είδος ομάδας, ή αλλιώς νεανικής «συμμορίας», για παράδειγμα, μπορεί να ευνοήσει στάσεις εχθρότητας και ανυπακοής και να διαμορφώσει αντικοινωνικά πρότυπα. Η δυναμική και το κλίμα της ομάδας εξαρτάται από τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά του αρχηγού και των υπολοίπων μελών της. Καθώς τα αγόρια πλησιάζουν την ηλικία των 8 ετών, αρχίζουν να συγκροτούν ομάδες παιχνιδιού ή συμμορίες. Έτσι, είναι όλο και πιο πιθανό να

συμμετέχουν σε πράξεις ομαδικής επιθετικότητας ή να γίνουν θύματά της (Herbert, 1998,: 105).

2.4 Η συναισθηματική δυσφορία και ο αντίκτυπός της

Ενδεχομένως τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία που λειτουργούν ως βαρόμετρο του επιπέδου της συναισθηματικής επάρκειας που φθίνει συνεχώς προέρχονται από ένα εθνικό δείγμα αμερικανόπουλων, από επτά ως δεκάξι χρονών, των οποίων η συναισθηματική κατάσταση εξετάστηκε σε δύο χρονικές περιόδους, δηλαδή στα μέσα της δεκαετίας του '70 και στο τέλος του 1980. Σύμφωνα με τις αξιολογήσεις γονιών και δασκάλων, υπήρχε μία σταθερή επιδείνωση. Κανένα πρόβλημα δεν υποχωρούσε (Goleman, 1995,:323).

Όλες οι μετρήσεις οδηγούσαν σε ολοένα και πιο ανησυχητικά συμπεράσματα. Τα παιδιά, κατά μέσο όρο, τα «πήγαιναν χειρότερα» με τους ακόλουθους συγκεκριμένους τρόπους. Εμφάνιζαν τάση για απομόνωση ή κοινωνικά προβλήματα και προτιμούσαν να μείνουν μόνα. Επιπλέον, ήταν μυστικοπαθή και δυσανασχετούσαν πολύ συχνά. Δεν ήταν ενεργητικά. Ένιωθαν δυστυχισμένα. Ήταν υπερβολικά εξαρτημένα. Ακόμα, τα παιδιά αισθάνονταν μοναξιά. Είχαν πολλούς φόβους και ανησυχίες. Ήθελαν να είναι τέλεια. Πίστευαν πως δεν τα αγαπούν. Ένιωθαν νευρικά ή λυπημένα και καταπιεσμένα (Goleman, 1995,:323).

Επίσης, τα παιδιά παρουσίαζαν προβλήματα στη συγκέντρωση της προσοχής ή στη σκέψη. Γενικότερα, δεν ήταν σε θέση να εστιάσουν την προσοχή τους και να μείνουν ήρεμα. Ενεργούσαν χωρίς να σκεφτούν πρώτα. Ήταν υπερβολικά νευρικά για να συγκεντρωθούν. Δεν τα πήγαιναν καλά στο σχολείο. Δεν μπορούσαν να ξεκολλήσουν από μία σκέψη. Επιπρόσθετα, ήταν επιρρεπή στη βία και την εγκληματικότητα. Έλεγαν ψέματα και εξαπατούσαν άλλους. Μάλωναν πολύ. Συμπεριφέρονταν άσχημα στους άλλους. Απαιτούσαν διαρκώς την προσοχή. Κατέστρεφαν τα πράγματα των άλλων. Έδειχναν ανυπακοή στο σπίτι και στο σχολείο. Ήταν ξεροκέφαλα και κατσούφικα. Μιλούσαν πάρα πολύ. Κοροΐδευαν πολύ. Ήταν θερμόαιμα (Goleman, 1995,:323).

Ενώ κανένα από αυτά τα προβλήματα μεμονωμένα δεν προκαλεί έκπληξη, αν εξεταστούν όλα μαζί σαν ομάδα, διαπιστώνεται ότι μεταβάλλονται σε βαρόμετρα μίας αναστροφής των συνθηκών, ενός

είδους «τοξικότητας» που διατρέχει και δηλητηριάζει την εμπειρία των παιδικών χρόνων, και που σηματοδοτεί σαρωτικά ελλείμματα στις συναισθηματικές ικανότητες των ατόμων. Αυτή η συναισθηματική δυσφορία μοιάζει να είναι το τίμημα της σύγχρονης ζωής για τα παιδιά σε παγκόσμιο επίπεδο (Olweus, 1995,: 133-139).

Ενώ οι Αμερικανοί συχνά ανακοινώνουν ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν είναι τραγικά σε σχέση με άλλες κοινωνίες, μελέτες σε όλο τον κόσμο αποκάλυψαν ποσοστά αντίστοιχα ή και χειρότερα από αυτά που εμφανίζονται στις ΗΠΑ. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του '80 δάσκαλοι και γονείς στην Ολλανδία, την Κίνα και την Γερμανία κατέταξαν τα παιδιά τους ,ως προς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, στο ίδιο επίπεδο με τα αμερικανόπουλα το 1979. Ακόμη, κάποιες χώρες είχαν παιδιά που βρίσκονταν σε χειρότερη κατάσταση από αυτή που παρατηρείται σήμερα στις ΗΠΑ: η Αυστραλία η Γαλλία και η Ταϊλάνδη. Αυτά όμως τα ποσοστά μπορεί να μην παραμένουν ακόμα σε ισχύ. Φαίνεται τελευταία ότι λόγω ισχυρών πιέσεων η σπείρα των συναισθηματικών δεξιοτήτων στροβιλίζεται καθοδικά ολοένα και ταχύτερα στις ΗΠΑ από ό,τι σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες (Olweus, 1995,: 133-139).

Συνεκδοχικά κανένα παιδί, ούτε πλούσιο ούτε φτωχό, δεν εξαιρείται από τον κίνδυνο. Αυτά τα προβλήματα είναι παγκόσμια και εκδηλώνονται σε όλες τις ομάδες, είτε είναι εθνικές είτε κοινωνικοοικονομικές. Έτσι, ενώ τα άπορα παιδιά έχουν το πιο «κακό» μητρώο ως προς τις συναισθηματικές δεξιότητες, το ποσοστό επιδείνωσής τους στις δεκαετίες που πέρασαν δεν ήταν χειρότερο από των παιδιών των μεσαίων τάξεων ή των εύπορων οικογενειών καθώς όλα έδειχναν την ίδια σταθερή ολίσθηση. Σημειώθηκε επίσης τριπλάσια αύξηση στον αριθμό των παιδιών που δέχθηκαν ψυχολογική βοήθεια -ίσως ένα καλό σημάδι, που υποδηλώνει ότι υπάρχει περισσότερη διαθέσιμη βοήθεια-, ενώ παρατηρήθηκε και διπλασιασμός των παιδιών που έχουν αρκετά ψυχολογικά προβλήματα, για τα οποία θα έπρεπε να έχουν δεχθεί μια τέτοια βοήθεια, αλλά δεν την πήραν: από 9 % το 1976, σε 18 % το 1989 (Smith, & Myron-Wilson, 1998: 405-417).

Ο Γιούρι Μπρονφερμπρένερ, ο εξέχων εξελικτικός ψυχολόγος στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ, ο οποίος πραγματοποίησε μία συγκριτική μελέτη σε παγκόσμιο επίπεδο γύρω από την ευημερία των παιδιών, τονίζει: «Εφόσον απουσιάζουν τα σωστά συστήματα υποστήριξης, τα εξωτερικά

άγχη έχουν τόσο διογκωθεί που ακόμα και οι δυνατές (υγιείς) οικογένειες συντρίβονται. Η αναστάτωση, η αστάθεια και ασυνέπεια της οικογενειακής καθημερινής ζωής είναι ανεξέλεγκτες σε όλα τα τμήματα της κοινωνίας μας, και εδώ συμπεριλαμβάνονται και οι μορφωμένοι και οι οικονομικά ισχυροί. Αυτό που βρίσκεται σε κίνδυνο δεν είναι άλλο από την επόμενη γενιά, ιδιαίτερα οι άνδρες, οι οποίοι μεγαλώνοντας γίνονται ιδιαίτερα ευάλωτοι σε αυτές τις καταστροφικές δυνάμεις, όπως είναι οι συγκλονιστικές επιπτώσεις του διαζυγίου, της φτώχειας και της ανεργίας. Η κατάσταση των οικογενειών και των παιδιών στη Ν. Αμερική είναι πιο απελπιστική παρά ποτέ...Στερούμε από εκατομμύρια παιδιά τις ικανότητες και την ηθική ανάπτυξη του χαρακτήρα τους» (Goleman, 1995,:324-325).

Αυτό δεν είναι μόνο αμερικανικό φαινόμενο αλλά οικουμενικό, ταυτόχρονα με τον παγκόσμιο ανταγωνισμό που συμπιέζει το κόστος της εργασίας και δημιουργεί οικονομικές δυνάμεις που συνθλίβουν την οικογένεια. Είναι εποχή που πληθαίνουν οι οικονομικά καταπονημένες οικογένειες, στις οποίες και οι δύο γονείς δουλεύουν μέχρι αργά, έτσι που τα παιδιά μένουν να τα βγάλουν πέρα μόνα τους ή με την βοήθεια της τηλεόρασης ως υποκατάστατου της μπέμπι σίτερ (Smith, & Myron-Wilson, 1998: 405-417).

Είναι εποχή που όλο και περισσότερα παιδιά μεγαλώνουν μέσα στη φτώχεια. Όπου όλο και περισσότερα νήπια αφήνονται σε παιδικούς σταθμούς τόσο απaráδεκτους που ουσιαστικά μιλάμε για εγκατάλειψη. Όλα σημαίνουν, ακόμα και για γονείς με καλή προαίρεση, ότι οι άπειρες μικρές αλλά τόσο ουσιαστικές ανταλλαγές μεταξύ γονιού και παιδιού, που οικοδομούσαν τις συναισθηματικές δεξιότητες, φθίνουν ολοένα και περισσότερο (Smith, & Myron-Wilson, 1998: 405-417).

Μία πιο προσεκτική ματιά στους μηχανισμούς των ιδιαίτερων προβλημάτων εξηγεί πώς τα δεδομένα ελλείμματα στις συναισθηματικές ή κοινωνικές επιδόσεις θέτουν τα θεμέλια για σοβαρότερα προβλήματα και πόσο τα καλοπροαίρετα επανορθωτικά ή και προληπτικά μέτρα θα μπορούσαν να κρατήσουν περισσότερα παιδιά στο «σωστό» δρόμο (Smith, & Myron-Wilson, 1998: 405-417).

2.5 Η φαινομενολογία της νεανικής παραβατικότητας στον ελλαδικό χώρο

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Ευρωπαϊκή Ένωση παρατηρείται συνεχής αύξηση της λεγόμενης «μικρομεσαίας» εγκληματικότητας. Είναι ενδιαφέρον ότι η εγκληματικότητα των ανηλίκων έχει τα πρωτεία σ' αυτή την εξέλιξη σε όλες τις χώρες της Ε. Ε. Πιο συγκεκριμένα, σε χώρες όπως η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία και η Μεγάλη Βρετανία η εγκληματικότητα των ανηλίκων ξεπερνά το 20% της συνολικής εγκληματικότητας. Ολοένα και μεγαλύτεροι αριθμοί νέων διολισθαίνουν προς τη συστηματική κοινωνική απειθαρχία. Ένα δε μικρότερο, αλλά αυξανόμενο μέρος αυτών, διολισθαίνει στην παραβατικότητα, ακόμα και τη σοβαρή εγκληματικότητα (Dadoun, 1998: 49).

Το πρόβλημα εμφανίζεται και ως κρίση των θεσμών, η οποία δεν φαίνεται να είναι παροδική. Οι γονείς περιορίζουν τη φροντίδα τους προς τα παιδιά, αλλά και χάνουν το κύρος τους απέναντί τους. Το σχολείο και η γειτονιά υποχωρούν ως θεσμοί που προσφέρουν συνοχή, φροντίδα, νόημα στη ζωή και σκοπούς για το μέλλον. Στις συνθήκες αυτές, συχνά το παιδί βρίσκεται σε κατάσταση ανομίας, μόνιμης απογοήτευσης και οργής (Dadoun, 1998: 49).

Στην Ευρώπη και άλλες χώρες, η «δεύτερη γενιά» μεταναστών χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλότερη παραβατικότητα και σκληρή εγκληματικότητα σε σύγκριση με άλλες κατηγορίες ανηλίκων (Μπεζέ, 1998: 63-64)

Είναι ενδιαφέρον ότι η εγκληματικότητα των ανηλίκων στις ευρωπαϊκές χώρες και την Ελλάδα παρουσιάζει νέες μορφές που δεν έχουν συναντηθεί στο παρελθόν, και μάλιστα σ' αυτές τις κλίμακες. Αυξάνονται η απειθαρχία, η επιθετική συμπεριφορά, η σχολική και εξωσχολική βία. Επίσης, αυξάνονται τα συμμοριακά φαινόμενα και η ανάπτυξη μιας «κουλτούρας του δρόμου» που αντιτίθεται στην «κουλτούρα της πειθαρχίας των θεσμών» (Μπεζέ, 1998: 63-64).

Στις μεγάλες πόλεις εμφανίζονται στέκια νέων με αυξανόμενα στοιχεία παραβατικότητας που φοβίζουν τους περαστικούς και τους περιοίκους. Η εκτεταμένη χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ - που αγγίζει και ηλικίες

παιδιών του Δημοτικού - εντείνει την κατάσταση. Οι μορφές αυτές παίρνουν ένα συστηματικό και μόνιμο χαρακτήρα, χάνοντας το συνηθισμένο παλαιότερα συγκυριακό και ευκαιριακό τους χαρακτήρα της νεανικής ανεμελιάς που οδηγούσε ενίοτε σε ριψοκίνδυνους πειραματισμούς (Μπεζέ, 1998: 63-64).

Ως προς την παραβατικότητα των ανηλίκων, η Ελλάδα ακολουθεί τις ευρύτερες εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση με μια καθυστέρηση μεταξύ δύο και πέντε ετών. Μέχρι στιγμής, χαρακτηρίζεται από μικρότερα μεγέθη παραβατικότητας των ανηλίκων, αλλά συγχρόνως και από μιαν ισχυρή δυναμική διαφοροποίησης και ανόδου (Μπεζέ, 1998: 63-64).

Το φαινόμενο της παραβατικότητας ανηλίκων είναι πολυσύνθετο και πολυδιάστατο και η αντιμετώπιση του απαιτεί δράση σε διάφορα επίπεδα: στο επίπεδο της οικογένειας, της εκπαίδευσης (σχολείο), του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της τεχνολογίας, της ποινικής δικαιοσύνης, της ψυχαγωγίας κ.ά (Μπεζέ, 1998: 63-64).

Ανάμεσα στις παραμέτρους που επιδρούν στη διαμόρφωση θετικών στάσεων των νέων απέναντι σε παρεκκλίνουσες και εγκληματικές συμπεριφορές περιλαμβάνονται και τα ίδια τα συστήματα αξιών των νέων που κυριαρχούν και διαμορφώνονται ανάμεσα στις διάφορες ομάδες νεολαίας, τα οποία αποτελούν συχνά και την αφορμή για την παρέμβαση του ποινικού νομοθέτη ή προκαλούν την επέμβαση της πολιτείας. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι μια σειρά από καταστάσεις που ανάγονται και στην σφαίρα της ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων συχνά και χωρίς αυτό να είναι δυνατόν να διαπιστωθεί ή ανακαλυφθεί έγκαιρα καθιστούν τους ανήλικους θύματα μέσα και στο ίδιο τους το οικογενειακό περιβάλλον (Μπεζέ, 1998: 63-64).

Επιπρόσθετα, την τελευταία 10ετία στην Ελλάδα ο δρόμος αποδείχθηκε ότι ήταν ένας τρόπος εργασίας ή εξεύρεσης χρημάτων μέσω επαιτείας για ορισμένες ομάδες του πληθυσμού που ζούσαν στα όρια της εξαθλίωσης. Επισημαίνεται από τη μία ανήλικα άτομα να εργάζονται στο δρόμο με την ανοχή της οικογένειας, αφού η ίδια δεν μπορεί να αντεπεξέλθει των όποιων αναγκών, και από την άλλη άτομα ανήλικα και απροστάτευτα να τα εκμεταλλεύονται διάφοροι προς όφελός τους με αντάλλαγμα την προστασία, δημιουργώντας σχέσεις εξάρτησης (Βρύζας, 1997, : 75).

Τα παιδιά αυτά δεν εμπιστεύονται στο εξής τον ενήλικα που θέλει να τα βοηθήσει. Θύματα εκμετάλλευσης, πολλές φορές γίνονται άβουλα, με χαμηλή αυτοεκτίμηση, ενώ συχνά κυριαρχεί η κατάθλιψη, με αποτέλεσμα τη χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών (Βρύζας, 1997, : 75).

Στο πλαίσιο της οικογένειας, οι νέοι - δράστες και ταυτόχρονα θύματα- υπόκεινται ταυτόχρονα σε πολλαπλές και σε πολλά επίπεδα κακοποιήσεις τόσο από την οικογένεια, όσο και από το κοινωνικό περιβάλλον, άμεσο ή ευρύτερο. Σε μια συνοπτική σκιαγράφηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας επισημαίνονται οι κύριες μορφές, οι οποίες είναι η σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση και η ψυχολογική βία ενώ προηγείται συχνά η λεκτική επίθεση με τη μορφή ύβρεων, απειλών, καθώς και περιορισμοί, απομόνωση και άλλες μορφές κακομεταχείρισης (Βρύζας, 1997, : 75).

Όσον αφορά τη βία, που εκδηλώνεται στο πλαίσιο των άμεσων διαπροσωπικών σχέσεων, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εκδήλωση της βίας στο χώρο του σχολείου, είτε ως ομαδικό φαινόμενο είτε ως ατομικό. Εδώ παρατηρούνται συμπεριφορές που θυματοποιούν μερίδα μαθητών, ενώ παράλληλα οι ίδιοι οι δράστες φαίνεται να αποτελούν το προϊόν μιας θυματοποίησης που έχει προηγηθεί κυρίως στην οικογένεια (Βρύζας, 1997, : 75).

Σημαντικό ρόλο για την εξάπλωση προβληματικών καταστάσεων που εμπλέκουν νέους διαδραματίζει βέβαια και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, και ειδικότερα η βιομηχανία ελεύθερου χρόνου που έχει αναπτυχθεί στις προηγμένες κοινωνίες. Η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την «εμπορευματοποίηση» του ελεύθερου χρόνου των νέων και τη μετατροπή του σε ανταλλάξιμη σε χρήμα «υπηρεσία» (Βρύζας, 1997, : 84).

Μέσα στο προαναφερθέν πλαίσιο εμφανίζεται και το πρόβλημα της τοξικοεξάρτησης. Σχετικά με την απάντηση στο γιατί οι νέοι παίρνουν ναρκωτικά υπάρχουν πολλά επίπεδα προσεγγίσεων, που εμπλέκουν την ψυχική δομή του νέου, τη λειτουργία του οικογενειακού του συστήματος, το δίκτυο σχέσεων με συνομήλικους στο οποίο εντάσσεται. Ωστόσο, μια σειρά από παράγοντες συμβάλλουν επίσης στο πρόβλημα, όπως είναι η απελπισία και η αδυναμία αντιμετώπισης προβλημάτων, η κρίση των αξιών, η ανεργία κ.λ.π. (Βρύζας, 1997, : 84).

Είναι, εξάλλου, αναγκαίο να τονισθεί ότι δεν είναι μόνον οι «διάσημες» παράνομες ψυχοτρόπες ουσίες που αποτελούν πρόβλημα. Διαφαίνεται τα τελευταία χρόνια και στην Ελλάδα ότι η συστηματική χρήση ή η κατάχρηση αλκοόλ αποτελεί μία σημαντική παράμετρο, η οποία έχει επιδράσεις τόσο στην υγεία των ανηλίκων, όσο και στη στάση που διαμορφώνουν απέναντι σε αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, αλλά και απέναντι στο νόμο. Ιδιαίτερα κρίσιμο εδώ είναι να επισημανθεί ότι δεν πρόκειται μόνον για χρήση ή κατάχρηση αλκοόλ, αλλά και για κατανάλωση αλκοολούχων νοθευμένων ποτών. Στην υπέρ-κατανάλωση αλκοόλ, και κυρίως νοθευμένου, εδράζεται όλη η βιομηχανία της διασκέδασης (Βρύζας, 1997,: 84).

2.6 Στοιχεία της ελληνικής νεανικής παραβατικότητας

Αρχικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι γενικά τα ποσοστά συμμετοχής των ανηλίκων στην συνολική εγκληματικότητα στη χώρα μας είναι σχετικά πολύ μικρά, εκτός των παραβάσεων του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, θέμα το οποίο θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερου προβληματισμού. Θα πρέπει να επισημανθεί ως αναδυόμενο πρόβλημα, το οποίο εντάθηκε την τελευταία 5ετία, το γεγονός της παραβατικής συμπεριφοράς τόσο ενηλίκων όσο και ανηλίκων δραστών υπό μορφή κλοπών ή ληστειών του δρόμου, αφαίρεσης μικροποσών και κινητών τηλεφώνων με θύματα ανηλίκους. Ωστόσο, αναφορικά με την παραβατική συμπεριφορά ομάδων ανηλίκων, των συμμοριών ανηλίκων δηλαδή, το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα είναι αφενός μεν σπάνιο αφετέρου δε έχει εντελώς ευκαιριακό χαρακτήρα και εμφανίζεται ως μεμονωμένο περιστατικό και σπάνια στα μεγάλα αστικά κέντρα (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ), 2002).

Ειδικότερα, η συντριπτική πλειοψηφία των συλληφθέντων ανηλίκων σε όλα τα εγκλήματα είναι 13-17 ετών. Μετά τα εγκλήματα του Κ.Ο.Κ. ακολουθούν οι κλοπές, απλές και διακεκριμένες, οι παραβάσεις του νόμου περί αλλοδαπών, του νόμου περί ναρκωτικών και η επαιτεία. Σε σχέση με τις κλοπές και τα ναρκωτικά η συντριπτική πλειοψηφία των ανηλίκων δραστών είναι ημεδαποί, ενώ στην επαιτεία και στις

παραβάσεις του νόμου περί αλλοδαπών η συντριπτική πλειοψηφία είναι αλλοδαποί (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ), 2002).

Επιπρόσθετα, σε όλα τα εγκλήματα το ποσοστό των δραστών αγοριών είναι κατά πολύ μεγαλύτερο από αυτό των κοριτσιών, εκτός από το έγκλημα της επαιτείας όπου τα αγόρια υπερτερούν πολύ λιγότερο, ενώ τα έτη 2002 και 2003 τα ποσοστά είναι μοιρασμένα. Επιπλέον, αναφορικά με το έγκλημα της κλοπής, το 10% περίπου των συλληφθέντων συνολικά δραστών είναι ανήλικοι. Η συντριπτική πλειοψηφία είναι 13-17 ετών, ενώ τα έτη 2002 και 2003 έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των δραστών μέχρι 12 ετών. Ακόμα, οι συλληφθέντες ανήλικοι για κατοχή και διακίνηση ναρκωτικών ουσιών είναι 13 έως 17 ετών και αποτελούν το 1% του συνόλου των συλληφθέντων (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ), 2002).

Πρέπει να επισημανθεί πως το 9,8% των εφήβων παραβατών είτε είναι εντελώς αναλφάβητοι, είτε έχουν μερική φοίτηση στο Δημοτικό. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι το 13,3% έχει τελειώσει το Δημοτικό, ενώ ένα ποσοστό του 30,1% έχει διακόψει τη φοίτηση στο Γυμνάσιο. Ακόμα το 12,4% έχει τελειώσει το Γυμνάσιο, ενώ το 33,6% είναι μαθητές εν όσο διαπράττουν κάποιο αδίκημα (Νόβα-Καλτσούνη, 2001: 136).

Οι ίδιοι οι ανήλικοι έχουν βιώσει, σύμφωνα με τις έρευνες, ενδοοικογενειακές συγκρούσεις σε ποσοστό 31,4% και έχουν κακοποιηθεί στο 45% από τον έναν ή και τους δύο γονείς. Η σεξουαλική παραβίαση έχει εκτιμηθεί στο 4,4%. Επίσης, ένα καθόλου αμελητέο ποσοστό της τάξεως του 25% συμβιώνει με άλλα παραβατικά μέλη της οικογένειας, γονείς ή αδέρφια (Νόβα-Καλτσούνη, 2001: 136).

Οι οικογένειες από τις οποίες προέρχονται οι ανήλικοι έχουν μέχρι τρία παιδιά σε ποσοστό 63% ενώ είναι πολυπληθείς σε ποσοστό 20%. Τέλος, το 13,6% των συλληφθέντων ανήλικων δραστών ομολόγησε ότι εκείνη την περίοδο έκανε χρήση ναρκωτικών ουσιών (Νόβα-Καλτσούνη, 2001: 136).

Κεφάλαιο 3: ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ-BULLYING

3.1 Ο εκφοβισμός στο σχολείο & η ανάλυσή του

Το φαινόμενο του εκφοβισμού (bullying) ή θυματοποίησης (victimization) αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται στο σχολείο, με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου και για τη διαδικασία της μάθησης. Είναι η επανειλημμένη και για αρκετό χρονικό διάστημα έκθεση του παιδιού σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, οι οποίες εκδηλώνονται ως μορφές βίας ή επιθετικής συμπεριφοράς. Ο εκφοβισμός στο σχολείο παρατηρείται όλο και περισσότερο στις σύγχρονες κοινωνίες και σε πολλές χώρες του κόσμου. Έρευνες έχουν δείξει ότι περίπου το 15% των μαθητών έχουν βιώσει συμπεριφορές εκφοβισμού, οι οποίες παρατηρούνται συχνότερα στα σχολεία στις ηλικίες από 8 έως 15 χρόνων (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Όπως προκύπτει από τα διεθνή δεδομένα, 1 στα 7 παιδιά υπόκειται σε κάποια μορφή εκφοβισμού, ενώ οι αντίστοιχοι αριθμοί στην Ελλάδα, όπως δείχνουν οι επιδημιολογικές έρευνες, είναι 1 στα 10 παιδιά. Τα είδη εκφοβισμού που παρατηρούνται πιο συχνά είναι ο λεκτικός (με τη μορφή διάδοσης φημών), η σεξουαλική παρενόχληση, η σωματική βία και ο κοινωνικός αποκλεισμός (απομόνωση, αποκλεισμός από κοινωνικές συναναστροφές και παρέες). Διαπιστώνεται ότι τα παιδιά στις πιο μικρές ηλικίες ασκούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σωματική βία, ενώ όσο αυξάνει η ηλικία τους τόσο αυξάνεται η λεκτική βία και μειώνεται η σωματική. Επίσης, φαίνεται ότι τα αγόρια ασκούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σωματική βία σε σύγκριση με τα κορίτσια, τα οποία εμπλέκονται κυρίως σε περιστατικά λεκτικού εκφοβισμού. Οι μαθητές που εκφοβίζουν νιώθουν την ανάγκη να κυριαρχούν και αδυνατούν να ελέγξουν τις παρορμήσεις τους. Η δημοτικότητά τους βρίσκεται στο μέσο ή κάτω από το μέσο όρο, ενώ στις υψηλότερες σχολικές τάξεις μειώνεται περισσότερο (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Επιπλέον, φαίνεται ότι έχουν αναπτύξει ένα βαθμό εχθρότητας απέναντι στο περιβάλλον, και κυρίως απέναντι στους γονείς και τους εκπαιδευτικούς. Το 50% αυτών των παιδιών εξελίσσονται σε ενήλικες με

αντικοινωνική συμπεριφορά. Από την άλλη, τα θύματα του εκφοβισμού σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους ή αντεπιτίθενται και εκδηλώνουν την ψυχική τους αναστάτωση με απόσυρση, κλάμα ή θυμό. Έχουν περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από τους άλλους μαθητές, ενώ συνήθως είναι προσεκτικοί, ήσυχοι και ευαίσθητοι, με εσωστρεφή προσωπικότητα και ελάχιστους ή καθόλου φίλους (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Οι ψυχολογικές επιπτώσεις του εκφοβισμού στα παιδιά ποικίλλουν. Σύμφωνα με διάφορες μελέτες, τα θύματα του εκφοβισμού παρουσιάζουν συμπτώματα κατάθλιψης και αυτοκτονικού ιδεασμού, συμπτώματα άγχους και χαμηλής αυτοεκτίμησης, συναισθήματα ανασφάλειας στο σχολείο ή και συμπτώματα σχολικής φοβίας, ψυχοσωματικές εκδηλώσεις, όπως κεφαλαλγίες, κοιλιακά άλγη και διαταραχές ύπνου, μαθησιακές δυσκολίες, δυσκολίες προσαρμογής, μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή εικόνα εαυτού (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Συχνά η απομόνωση κάποιων παιδιών από τους συμμαθητές τους, το «δούλεμα» όταν αυτό είναι επίμονο, συνεχές και κακόβουλο, μπορεί να προκαλέσει τις ίδιες ή και μεγαλύτερες βλάβες στον ευαίσθητο ψυχισμό ενός έφηβου. Και αυτό το τελευταίο, η ψυχολογική βία, δεν εκδηλώνεται καθόλου σπάνια στις αυλές και τις αίθουσες των ελληνικών σχολείων. Πολύ συχνά παιδιά που έχουν κάποια ιδιαιτερότητα στην εμφάνιση ή στη συμπεριφορά γίνονται στόχος ανελέητων προσβολών από ομάδες συμμαθητών τους, απομονώνονται από τις παρέες και στιγματίζονται ως «απροσάρμοστα» και «σπασίκες» (Μπεζέ, 1998: 85).

Σε πολλές περιπτώσεις αρκεί κάποιο παιδί να είναι πιο συνεσταλμένο από τα άλλα και αμέσως μετατρέπεται σε αντικείμενο χλευασμού και ατελείωτων ψυχολογικών μαρτυριών, τόσο σκληρών και ακραίων που συχνά στους ενήλικες φαίνονται τόσο απίστευτα ώστε να καταλήγουν να τα θεωρούν ως αποκυήματα της φαντασίας του παιδιού που τα υπομένει και όταν πια τα αναφέρει σε κάποιον μεγαλύτερο, να μην βρίσκει ούτε την κατανόηση ούτε την ανταπόκριση που περίμενε. Ένα πράγμα που συχνά αμελούν οι ενήλικες, γονείς, δάσκαλοι κ.λπ είναι ότι τα παιδιά δεν έχουν ούτε τις άμυνες αλλά και ούτε τις αναστολές των ενηλίκων. Μπορεί να είναι υπερευαίσθητα και να πληγώνονται πολύ εύκολα, αλλά ταυτόχρονα είναι ικανά για πράξεις απίστευτης σκληρότητας, ψυχολογικής και σωματικής, αν αφεθούν δίχως καθοδήγηση και

επίβλεψη. Ο χαρακτήρας τους ακόμα χτίζεται και διαμορφώνεται σε αυτή την ηλικία και δεν έχουν αποκτήσει τις δικλίδες ασφαλείας ενός ενήλικα. Με λίγα λόγια, τα παιδιά και οι έφηβοι μπορούν να είναι υπερβολικοί σε όλα (Μπεζέ, 1998: 85).

Αυτός ο συνδυασμός, του να είναι κάποιος σκληρός και ευάλωτος ταυτόχρονα, μπορεί να αποδειχθεί πολύ οδυνηρός για το παιδί και τον έφηβο. Μπορεί από το φόβο του να γίνει εύκολο θύμα να μετατραπεί σε θύτη, βλέποντάς το σα μια απόλυτα δικαιολογημένη αυτοάμυνα (Μπεζέ, 1998: 97).

Γενικά, η αιτιολογία του εκφοβισμού στο σχολείο πρέπει να αναζητηθεί στη δυναμική αλληλεπίδραση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των παιδιών που εμπλέκονται σε αυτού του είδους τα επεισόδια, του οικογενειακού περιβάλλοντος, του ψυχολογικού κλίματος του σχολείου, των στάσεων που έχουν διαμορφωθεί στην κοινότητα των συνομηλίκων, καθώς και των γενικότερων προβλημάτων και διεργασιών που τείνουν να ενισχύουν αντικοινωνικές συμπεριφορές (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Ειδικότερα η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας εντοπίζει ορισμένους πρωταρχικούς παράγοντες που συνεργούν ως προς την εμφάνιση του φαινομένου. Σε αυτούς συμπεριλαμβάνονται η έλλειψη ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και η άγνοια όσον αφορά στη διαχείριση ανάλογων κρίσεων από τους ενήλικες του περιβάλλοντος του παιδιού (π.χ., εκπαιδευτικούς, γονείς), καθώς και οικογενειακές παράμετροι, όπως έλλειψη φροντίδας, ενθάρρυνσης, υποστήριξης των παιδιών μέσα στην οικογένεια, έλλειψη ισορροπημένης σχέσης μεταξύ των γονέων, οικογενειακές συγκρούσεις και προβλήματα, θέματα παραμέλησης και κακοποίησης των παιδιών από τους γονείς κ.α. (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Επίσης, βασικός παράγοντας στην εμφάνιση του φαινομένου του εκφοβισμού στο σχολείο θεωρείται και η μεγάλη έμφαση που δίνεται από τους εκπαιδευτικούς και την οικογένεια στη σχολική επιτυχία, καθώς αυτή οδηγεί στο να εκλαμβάνεται η καλή σχολική επίδοση ως σημαντικός δείκτης της αυτοεκτίμησης ενός παιδιού, με αποτέλεσμα ο μαθητής που αποτυγχάνει να νιώθει ανεπαρκής, να οργανώνει αρνητική ταυτότητα και να οδηγείται στην προσχώρηση στη συμμορία και σε συμπεριφορές

βίας και επιθετικότητας στο σχολικό περιβάλλον. Τέλος, στην εμφάνιση του φαινομένου συντελούν η έλλειψη δυνατοτήτων συμμετοχής σε σχολικές δραστηριότητες, η έλλειψη εξωσχολικών δραστηριοτήτων για την εκτόνωση του άγχους, η έλλειψη ζωτικού χώρου και το κλειστό προς την κοινότητα σχολείο και το σχολικό κλίμα (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

3.2 Η Έκταση του φαινομένου σε ΗΠΑ & Ευρώπη

Σε έξαρση φαίνεται να είναι οι σχολικές βιαιοπραγίες σε ΗΠΑ και Ευρώπη. Η βία στα σχολεία αυξάνεται απειλητικά τα τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα η αντιμετώπισή της με νομοθετικά μέτρα και κοινωνικές δράσεις να θεωρείται απαραίτητη από πολλές κυβερνήσεις παγκοσμίως. Στις ΗΠΑ, έρευνα του 2010 αναφέρει ότι το 17% των μαθητών πέφτουν θύματα ενδοσχολικής βίας 2 ή 3 φορές τον μήνα, εκ των οποίων το 40% είναι κορίτσια. Ίσως το πιο ανησυχητικό εύρημα της έρευνας που πραγματοποίησε το πανεπιστήμιο Clemson είναι το γεγονός ότι, όσο μεγαλώνουν τα παιδιά, τόσο πιο δεκτικά γίνονται στη βία. Μόλις το 10% των μαθητών του δημοτικού θα σκεφτόταν να συμμετάσχει σε βιαιοπραγία εναντίον συμμαθητή τους, ενώ το ποσοστό αυξάνεται στο 35% στο γυμνάσιο (Μπενέκου, 2011).

Επιπλέον, βάσει έρευνας του 2009, περισσότερα από 100.000 παιδιά στις ΗΠΑ πηγαίνουν στο σχολείο έχοντας όπλα για να αμυνθούν απέναντι στους βίαιους συμμαθητές τους (Μπενέκου, 2011).

Στην Ευρώπη «πρωταθλητές» στην ενδοσχολική βία φαίνεται ότι είναι οι Βρετανοί μαθητές, καθώς το 46% των μαθητών γυμνασίου τη θεωρούν σημαντικό πρόβλημα στην καθημερινότητά τους. Σε έρευνα του 2008, οι μαθητές στην υπόλοιπη Ευρώπη επίσης ανησυχούν για τη βίαιη συμπεριφορά στα σχολεία. Στην Ιταλία αναφέρει την ενδοσχολική βία ως πρόβλημα το 33%, στην Πορτογαλία το 35%, ενώ στην Ολλανδία το 16%. Επίσης η ενδοσχολική βία αναφέρεται ως πρόβλημα στο Βέλγιο σε ποσοστό 21%, ενώ στη Γερμανία και στην Ισπανία σε ποσοστό 29% και 22% αντίστοιχα (Μπενέκου, 2011).

Ακόμα, οι νεότερες έρευνες προσπαθούν να εντοπίσουν τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να προσεγγιστεί το ζήτημα και καταλήγουν στο ότι η λήψη μέτρων είναι σημαντική. Οι σκανδιναβικές χώρες, που εφαρμόζουν προγράμματα εναντίον της ενδοσχολικής βίας, ανήκουν στην ομάδα κρατών με τα χαμηλότερα ποσοστά βιαιοπραγίας μεταξύ μαθητών. Συγκεκριμένα, στη Σουηδία μόλις το 8,6% των αγοριών και το 4,8% των κοριτσιών δηλώνουν ότι έπесαν θύματα ενδοσχολικής βίας τους δύο προηγούμενους μήνες. Αντιθέτως, στη Λιθουανία, όπου δεν λαμβάνεται κανένα μέτρο, το 45,2% των αγοριών και το 35,8% των κοριτσιών έχουν πέσει θύματα κακοποίησης από συμμαθητές τους (Μπενέκου, 2011).

3.3 Το φαινόμενο της σχολικής βίας στην Ελλάδα

Οι μελέτες που υπάρχουν στην Ελλάδα για τη σχολική βία αναφέρονται κυρίως στη βία μεταξύ μαθητών. Συχνά περιστατικά βίας μένουν ανέγγιχτα, γιατί στιγματίζουν ιδιαίτερα τους θύτες ή και τα θύματα και εκθέτουν το κύρος του σχολείου.

Η ανάλυση έρευνας του Χατζή, κ.α., (2000), για τον εκφοβισμό στο Δημοτικό Σχολείο σε δείγμα 1312 μαθητών, σε ισάριθμα περίπου αγόρια και κορίτσια από 8 Δημοτικά Σχολεία της ευρύτερης περιοχής της Πρωτεύουσας, έδειξε για το έτος 1999 ότι το 14,7% των μαθητών δημοτικής εκπαίδευσης έχουν πέσει θύματα εκβιασμού.

Ειδικότερα, οι θύτες ανέρχονται σε ποσοστό 6,24% ενώ 4,8 % αυτών συνιστούν και θύτες και θύματα. Επιπλέον, το 42,5% των μαθητών δημοτικής εκπαίδευσης δήλωσε ότι έχει πέσει θύμα λεκτικής βίας από κάποιο συμμαθητή του (Χάτζη. κ.α., 2000,: 97-111).

Επιπλέον, οι μαθητές σε ποσοστό 38,9 % εκφράζουν αλλά και δέχονται τη σχολική επιθετικότητα στην αυλή του σχολείου, ενώ το 1/3 των μαθητών δηλώνει ότι η σχολική επιθετικότητα πραγματοποιείται κι έξω από το σχολείο. Ακόμα, το 20% των μαθητών δηλώνει ότι περιστατικά έκφρασης έντονης επιθετικότητας συμβαίνουν και μέσα στην τάξη. Αυτό είναι πολύ ανησυχητικό, γιατί δηλώνει ότι οι δάσκαλοι των τάξεων είτε ανέχονται την αταξία των μαθητών, είτε αγνοούν, είτε δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τη σχολική επιθετικότητα μέσα στην τάξη τους (Χάτζη. κ.α., 2000,: 97-111).

Επίσης, η πλειοψηφία των μαθητών (2 στους 3 από 8 - 12 χρονών) αναφέρουν είτε στους γονείς είτε στον δάσκαλό τους τα περιστατικά της σχολικής επιθετικότητας που τους συνέβησαν. Αξίζει να σημειωθεί ότι, όσο η μαθητική ηλικία μεγαλώνει, τόσο λιγότερη αναφορά των περιστατικών σχολικής επιθετικότητας γίνονται στους γονείς και στους εκπαιδευτικούς. Γενικότερα το πρόβλημα της σχολικής επιθετικότητας στα ελληνικά δημοτικά σχολεία φαίνεται να απασχολεί ένα μεγάλο μέρος των μαθητών (δηλαδή 1 στους 4 σε καθημερινή βάση), με το 1/10 των μαθητών να αποτελεί θύμα της σχολικής επιθετικότητας (Χάτζη. κ.α., 2000,: 97-111).

Εξετάζοντας τα στατιστικά δεδομένα για τη βία στα λύκεια επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου V-PRC το 1999 για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, το 50,4% των μαθητών έχει διαπιστώσει συμπλοκές μεταξύ ομάδων ατόμων μέσα σε Σχολεία. Επιπλέον, το 48,8% έχει συναντήσει βία σε αθλητικές συναντήσεις εντός του σχολείου και το 12,2% έχει δει επιθέσεις με αυτοσχέδια όπλα. Ενώ το ιδιαζόντως ανησυχητικό ποσοστό της τάξης του 76,7% είναι μάρτυρες σε απειλές και βρισιές, το εξίσου υψηλό ποσοστό του 57% είναι μάρτυρες ξυλοδαρμών. Ακόμα, το 14,4% των μαθητών λυκείου έχει δει εκδηλώσεις βίας σχετικές με τα ναρκωτικά, ενώ το 14,2% των μαθητών/τριών έχει υποστεί σεξουαλική παρενόχληση (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Σύμφωνα με έρευνα του προαναφερθέντος Ινστιτούτου V-PRC το 2005 για λογαριασμό της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, όταν οι μαθητές ρωτήθηκαν αν υπάρχουν περιστατικά βίας στη σχολική τους ζωή, το 60,1% απάντησε θετικά, το 36,3% αρνητικά και το 3,6% ότι δεν γνωρίζει, δεν απαντά. Κατά γεωγραφική περιοχή μεγαλύτερα περιστατικά βίας παρουσιάζονται στα σχολεία της Κρήτης (80 %), της Θεσσαλονίκης (77,5%), της Αθήνας (71,8%), της Θεσσαλίας - Ηπείρου (58,4%), της Μακεδονίας - Θράκης (55,9%), της Στερεάς - Πελοποννήσου (44,1%) (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100)

Το 82% των περιστατικών βίας μέσα στα σχολεία είναι μεταξύ μαθητών της ίδιας ηλικίας, το 69,2% μεταξύ μαθητών διαφορετικής ηλικίας, το 66% μεταξύ μαθητών και εξωσχολικών ατόμων. Το 41,8% αφορά περιπτώσεις βίας μεταξύ μαθητών και μαθητριών και το 34,7% αφορά περιπτώσεις βίας μεταξύ μαθητών και καθηγητών τους. Μεταξύ μαθητών και των γονέων τους είναι 31%, μεταξύ ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών είναι

29,4%, μεταξύ μαθητών άλλων εθνικοτήτων 26,1%, μεταξύ μαθητών και μη διδακτικού προσωπικού 21,6%. Το 6,1% αφορά τη βία που ασκείται εναντίον μαθητών με ιδιαιτερότητες (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Όταν οι μαθητές ρωτήθηκαν εάν συμμετείχαν ποτέ σε οποιοδήποτε γεγονός βίας στο σχολείο τους, το 75,5% του δείγματος απάντησε αρνητικά και το 23,2% θετικά. Τέλος, όταν ρωτήθηκαν εάν υπήρξαν θύματα βίας στο σχολείο τους το 86,6% απάντησε αρνητικά και το 11,6% θετικά (Ασημόπουλος, κ.α., 2008: 97-100).

Επιπλέον, στοιχεία δείχνουν ότι μαθητές με υψηλότερη βαθμολογία εμπλέκονται λιγότερο σε βιαιότητες, είτε ως θύτες είτε ως θύματα. Μόνο το 10% των άριστων μαθητών ανέφερε κάποια εμπλοκή σε βίαια γεγονότα, ενώ το 33,6% από τους μαθητές με μέτρια βαθμολογία ανέφερε σχετική του εμπλοκή. Από τους μαθητές – θύματα τέτοιων περιστατικών, το 3,5% ήταν άριστοι μαθητές ενώ το 22,7% ήταν μαθητές με μέτριους βαθμούς. Οι σχολικές μονάδες που έχουν υψηλά ακαδημαϊκά αποτελέσματα παρουσιάζουν χαμηλότερη σχολική βία. Επίσης, παρατηρείται ότι όσο οι μαθητές μεγαλώνουν σε ηλικία τόσο η εμπλοκή τους σε βίαιες ενέργειες και συμπεριφορές μειώνεται. Οι μαθητές που εμπλέκονται σε βίαια περιστατικά συνήθως είναι θύτες και θύματα. Γενικότερα στις αστικές περιοχές παρατηρούνται περισσότερα περιστατικά βίας. Το ζήτημα της βίας στην ελληνική κοινωνία και στην ελληνική σχολική κοινότητα χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση προκειμένου να μελετηθούν οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνισή του φαινομένου στην Ελλάδα αυτήν τη χρονική περίοδο και να σχεδιαστούν μέτρα πρόληψης (Μπενέκου, 2011).

Δύο έρευνες μεταξύ μαθητών Γυμνασίων, στο 2ο Κερατσινίου και στο Βαρβάκειο Πειραματικό, τα οποία αποτελέσματα των οποίων παρουσιάστηκαν σε ημερίδα του Εργαστηρίου Συγκριτικής Παιδαγωγικής, Διεθνούς Εκπαιδευτικής Πολιτικής και Επικοινωνίας (ΕΣΠΑΙΔΕΠΕ) του Πανεπιστημίου Αθηνών, καταδεικνύουν ότι οι μαθητές αποτελούν ευάλωτα θύματα και έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποστούν κάποια εγκληματική σε βάρος τους ενέργεια, συγκριτικά με άλλες κατηγορίες του πληθυσμού. Επίσης, διαπιστώνεται ότι εκπαιδευτικοί και γονείς -που βιώνουν το πρόβλημα και δικαιολογημένα ανησυχούν- σηκώνουν το βάρος της καθημερινής διαχείρισης του φαινομένου και παραμένουν πρακτικά αβοήθητοι (Μπενέκου, 2011).

Ένα πρώτο στοιχείο που δείχνουν τελευταίες έρευνες στην Ελλάδα και το εξωτερικό είναι ότι, ενώ παλιότερα η βία αφορούσε κατ' αποκλειστικότητα τα αγόρια μαθητές, στις μέρες μας βλέπουμε να σημειώνονται αρκετές επιθέσεις και κάθε μορφής εκφοβισμός (bullying) και από μαθήτριες. Ευτυχώς όμως στην Ελλάδα δεν έχει εισβάλει η κουλτούρα του όπλου. Η σχολική βία δεν οπλοφορεί. Ούτε οι ακραία βίαιοι μαθητές

αποτελούν πρότυπα. Η σχολική βία στην Ελλάδα δεν έχει πάρει ακόμη τις διαστάσεις που παρατηρούνται σε άλλες χώρες της Ευρώπης και στην Αμερική, όπου έχουν συμβεί και εγκληματικές ενέργειες (Μπενέκου, 2011).

3.4 Το ιστορικό αιματηρών επιθέσεων σε σχολεία

Μέχρι σήμερα, συνέβαιναν μόνο στο εξωτερικό. Οι αιματηρές επιθέσεις σε σχολεία, με δράστες κυρίως νεαρούς, ανήλικους, μαθητές, είναι φαινόμενο που πρωτοεμφανίστηκε στην Αμερική και εξαπλώθηκε πρόσφατα και στην Ευρώπη. Από το αμερικανικό Κολομπάιν, το 1999 μέχρι το Γυμνάσιο Άλμπερτβιλ, στη Γερμανία, ένα μήνα πριν τη συγγραφή της παρούσας έρευνας, τα περισσότερα περιστατικά έχουν σημειωθεί όχι σε φτωχογειτονιές και γκέτο, αλλά κυρίως σε ιδιωτικά σχολεία, ενώ επίσης στις περισσότερες περιπτώσεις οι δράστες αυτοκτονούν λίγα λεπτά αργότερα με το ίδιο όπλο που σκοτώνουν τους συμμαθητές τους. Καθίσταται αντιληπτό λοιπόν ότι οι ΗΠΑ, η Γερμανία και η Φινλανδία είναι χώρες όπου έχουν διαδραματιστεί αιματηρές επιθέσεις σε σχολεία, με μεγάλο αριθμό νεκρών. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις που παρουσιάζονται στη συνέχεια με αύξουσα χρονολογική σειρά (Μπενέκου, 2011).

Στις **1 Δεκεμβρίου 1997** στο Ουέστ Παντούκα του Κεντάκι ο 14χρονος Μάικλ Καρνίλ πυροβολεί θανάσιμα τρεις συμμαθητές του και τραυματίζει άλλους πέντε, κατά τη διάρκεια της ώρας προσευχής (Καθημερινή, 2009).

Στις 20 Απριλίου του 1999, στο αμερικάνικο σχολείο Κολομπάιν, εισέβαλαν πυροβολώντας δύο μαθητές, ο Εντ Χάρις και ο Ντίλαν Κλέμπολντ. Οι δύο οπλοφόροι μαθητές σκότωσαν 12 συμμαθητές τους και έναν καθηγητή τους και στη συνέχεια αυτοκτόνησαν. Το μακελειό, το οποίο αποτέλεσε μεταξύ άλλων και θέμα σε ταινία-ντοκιμαντέρ του Μάικλ Μούρ, συνέβη μέσα σε 16 μόλις λεπτά. Τα θύματα θα ήταν πολύ περισσότερα, εάν είχε εκραγεί και η βόμβα που είχαν τοποθετήσει οι δύο δράστες μέσα στην καφετέρια του σχολείου, όπου βρίσκονταν 488 άτομα (Καθημερινή, 2009).

Στις 26 Απριλίου 2002, στην πόλη Έρφουρτ της Γερμανίας, ο Ρόμπερτ Στέινσχάουερ, μαθητής που είχε αποβληθεί από το λύκειό του, επέστρεψε σ' αυτό ντυμένος στα μαύρα και οπλοφορώντας. Ο τραγικός απολογισμός ήταν ο θάνατος 14 καθηγητών, 2 συμμαθητριών και ενός αστυνομικού που κατέφθασε για βοήθεια πριν ο δράστης αφαιρέσει τη δική του ζωή (Καθημερινή, 2009).

Στις 21 Ματίου 2005 ο 16χρονος Ινδιάνος, Τζεφ Βάισε, δολοφονεί τον παππού του και τη σύντροφό του σε καταυλισμό στην πολιτεία της Μινεσότα. Στη συνέχεια κατευθύνεται στο λύκειο του Red Lake και σκοτώνει πέντε μαθητές, έναν υπάλληλο της ασφάλειας και μία δασκάλα, ενώ τουλάχιστον άλλα 12 άτομα τραυματίστηκαν. Ο δράστης θα αυτοκτονήσει, αφού προηγουμένως εμπλακεί σε ανταλλαγή πυροβολισμών με τη αστυνομία. Ο έφηβος, που ανήκε στη φυλή των Τσιπέβα, ήταν θαυμαστής του Χίτλερ και είχε επαφή με μία ομάδα Νεοναζί (Καθημερινή, 2009).

Επιπρόσθετα, ως η μεγαλύτερη μαζική δολοφονία στην αμερικανική ιστορία χαρακτηρίστηκε το περιστατικό που σημειώθηκε στο Τεχνολογικό Πάρκο της Βιοτζίνια, στις 16 Απριλίου 2007. Ο Νοτιοκορεατικής καταγωγής 23χρονος Τσο Σεούνγκ Χούι αυτοκτόνησε, αφού πρώτα σκότωσε 32 άτομα και τραυμάτισε άλλα 26. Η τραγωδία εκτυλίχθηκε σε δύο φάσεις με διαφορά δύο ωρών (Καθημερινή, 2009).

Ακόμα, στις 7 Νοεμβρίου 2007 οκτώ άνθρωποι σκοτώθηκαν από τις σφαίρες 18άχρονου Πέκα Ερικ Αουβίνεν σε σχολείο της πόλης Τουουσουλά της νότιας Φινλανδίας. Ο δράστης αυτοκτόνησε με το όπλο του. Κατέληξε το απόγευμα της ίδιας μέρας στο νοσοκομείο όπου είχε μεταφερθεί. Νεκροί από τις σφαίρες του έπεσαν επτά συμμαθητές του και

η διευθύντρια του σχολείου. Ο 18χρονος είχε μόλις αποκτήσει άδεια οπλοφορίας (Καθημερινή, 2009).

Το πιο πρόσφατο περιστατικό πυροβολισμών σε σχολείο σημειώθηκε στις **11 Μαρτίου 2009** στη Γερμανία στο Γυμνάσιο Άλμπερτβιλ της πόλης Βίνεντεν, κοντά στη Στουτγάρδη. Συνολικά έχασαν τη ζωή τους 16 άτομα, όταν ο 17χρονος δράστης, παλιός μαθητής του σχολείου, ντυμένος στα μαύρα εισέβαλε στο σχολείο και άρχισε να πυροβολεί αδιακρίτως (Καθημερινή, 2009).

Από τα προαναφερθέντα είναι πρόδηλο ότι στο χώρο της εκπαίδευσης η βία και η επιθετικότητα απευθύνονται στις ακόλουθες δέσμες διαπροσωπικών σχέσεων: στη συμπεριφορά των διδασκόντων προς τους μαθητές, στη συμπεριφορά των διδασκόντων μεταξύ τους και στη συμπεριφορά των μαθητών μεταξύ τους. Σχετικά με την επίθεση έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες. Η συμπεριφοριστική περιγράφει ως επίθεση κάθε συμπεριφορά που προκαλεί βλάβη στον άλλον. Η νέο-συμπεριφοριστική άποψη ορίζει την επίθεση με βάση την πρόθεση τραυματισμού του άλλου. Ενώ η γνωστική αποκαλεί επίθεση κάθε συμπεριφορά μόνον αν είναι εκούσια και παραβιάζει έναν κανόνα της υπάρχουσας κατάστασης (Moser & Levitt, 1987,: 322-337).

Στην τρέχουσα κοινωνικό-πολιτική συγκυρία όλο και συχνότερα γίνεται λόγος για τη βία που εκδηλώνεται στους χώρους του σχολείου με θύτες και θύματα τους ίδιους τους μαθητές. Σαν θέμα των Μ.Μ.Ε. προβάλλονται οι πράξεις βίας των νεαρών δραστών και σπανίως τα πραγματικά τους προβλήματα. Οι σχολικές επιθέσεις, όπως και άλλες μορφές σχολικής βίας, δεν αποτελούν μόνο πρόβλημα του σχολείου ή πρόβλημα επιβολής του νόμου. Αφορούν σχολεία, οικογένειες και κοινωνικά σύνολα. Ένας έφηβος έρχεται στο σχολείο κουβαλώντας αρνητικές και θετικές εμπειρίες ζωής που έχουν αποκτηθεί μέσα από τα προηγούμενα σχολικά περιβάλλοντα, από τον κοινωνικό του περίγυρο και φυσικά από το οικογενειακό του περιβάλλον. Οι εμπειρίες αυτές έχουν προσδώσει στον έφηβο αξίες, εμπάθειες, μεροληψίες, συναισθήματα, καθώς επίσης έχουν καθορίσει τις αντιδράσεις των μαθητών απέναντι στην εκπαίδευση, και στο άγχος που συνδέεται με αυτήν. Οι ματαιώσεις που υφίσταται ο έφηβος στο σχολικό περιβάλλον δεν τυγχάνουν σωστής διαχείρισης, με άμεσο απότοκο οι τραγικές συνέπειες να γράφονται στα πρωτοσέλιδα (Μαργαρίτης, 2006: 443).

3.5 Η θεώρηση της σχολικής βίας υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το θέμα της σχολικής βίας σε πολλά κράτη της Ευρώπης και στην Αμερική είναι πολύ παλαιότερο και συχνά έχει σοβαρές διαστάσεις. Το ζήτημα προβληματίσε τις κυβερνήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης τη δεκαετία του '90, καθώς οι πολιτικές, οικονομικές και άλλες κοινωνικές αλλαγές που συμβαίνουν στην Ευρώπη τα τελευταία 15 χρόνια και οι μετακινήσεις των πληθυσμών ήταν αναμενόμενο να δημιουργήσουν αύξηση του φαινομένου. Το 1997 η Ευρωπαϊκή Ένωση ενέκρινε τη διοργάνωση διακρατικής διάσκεψης με τη συμμετοχή εμπειρογνομώνων, κυβερνητικών εκπροσώπων και εκπαιδευτικών, με σκοπό την προώθηση πολιτικών από τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την πρόληψη της σχολικής βίας στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Κατσιγαράκη, 2004,: 117-121).

Το θέμα της σχολικής βίας συζητιέται υπό το πρίσμα της ασφάλειας στο σχολείο, όρο θετικό και με ευρύτερο περιεχόμενο. Ενέχει την έννοια της ποιότητας, της φροντίδας και της πρόληψης των δυσλειτουργιών που παρέχει η σχολική κοινότητα ως χώρος μάθησης και εργασίας. Η σχολική βία περιορίζεται σε πρόβλημα της σχολικής κοινότητας ή και της ατομικής συμπεριφοράς των εμπλεκομένων στην ενέργεια. Δεν εξετάζεται ως αντανάκλαση προβλημάτων της ευρύτερης κοινωνίας ή ως διαντίδραση της σχολικής κοινότητας σε ζητήματα της τοπικής ή ευρύτερης κοινωνίας. Η σχολική βία αν και είναι συνυφασμένη με τη νεανική παραβατικότητα και εγκληματικότητα, ανεξαρτητοποιείται. Επαναξιολογείται και επανακαθορίζεται με τρόπο που να επιτρέπει μια σφαιρική αντιμετώπιση και την επιβολή ποινής ανάλογα με τα

συστήματα αξιών του κοινωνικού συνόλου. Ανάγεται σε συμπεριφορά η οποία συνυφαίνεται με τις πολιτισμικές διαστάσεις του τόπου και του χρόνου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συνηγορεί υπέρ της δημιουργίας νέων κοινωνικών και ψυχολογικών

υπηρεσιών και την αναδιοργάνωση παλαιότερων, με σκοπό το σχεδιασμό και την οργάνωση παρεμβάσεων για τη βελτίωση του κοινωνικού ελέγχου καθώς και την επιμόρφωση ειδικών στελεχών και των εκπαιδευτικών και την πρόληψη της βίας (Κατσιγαράκη, 2004,: 117-121).

Πολλά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν σχεδιάσει εκτενείς παρεμβάσεις για την πρόληψη της βίας στο σχολείο. Σε πολλά κράτη, όπως στην Ολλανδία, τη Σουηδία και τη Γερμανία, η κάθε σχολική μονάδα έχει ένα αναπτυγμένο πρόγραμμα για τον έλεγχο της σχολικής βίας. Οι μαθητές έχουν ενεργητική συμμετοχή στο πρόγραμμα και σε ορισμένες χώρες τους δίνονται αυξημένες ευθύνες. Το θέμα της σχολικής βίας αντιμετωπίζεται σφαιρικά. Για παράδειγμα, η Σουηδία εντάσσει το πρόγραμμα πρόληψης της σχολικής βίας στα θέματα ασφάλειας, οδικής συμπεριφοράς, συμπεριφοράς σε σχέση με τα ατυχήματα, στην πρόληψη του αλκοόλ και στα δικαιώματα του παιδιού (Κατσιγαράκη, 2004,: 117-121).

Η σχολική βία δεν αναφέρεται στις πολιτικές της Ελλάδας ως ένα αυτόνομο ζήτημα. Από την πλευρά του Υπουργείου Παιδείας η σχολική βία αντιμετωπίζεται από την ευρύτερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, χωρίς όμως να αποτελεί ιδιαίτερο στόχο ή να γίνεται ρητή αναφορά στο ζήτημα. Οι πολιτικές που συμβάλλουν στη βελτίωση του σχολικού κλίματος και στην ποιοτική αναβάθμιση της εκπαίδευσης μπορούν να συμβάλουν και στην πρόληψη της βίας και του κοινωνικού αποκλεισμού, κυρίως αν ο εκπαιδευτικός έχει την κατάλληλη επιμόρφωση (Μαγγανάς, 2004,:415).

Ο εκπαιδευτικός χρειάζεται ιδιαίτερη επιμόρφωση για τη διαχείριση των πολιτισμικών, δεοντολογικών, συναισθηματικών, ψυχικών και άλλων συγκρούσεων που συμβαίνουν στην τάξη αλλά και στον ίδιο, ως μέλος της κοινωνίας που ζει, που αποδέχεται τις αξίες της και τις στηρίζει, τις αναπαράγει ή τις θέτει στην κρίση και τον προβληματισμό του συνόλου με το λόγο και το έργο του (Μαγγανάς, 2004,:415).

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι η προαγωγή της υγείας αναφέρεται στον έλεγχο που ασκεί ο άνθρωπος για τη βελτίωση της προσωπικής του υγείας και αυτής του περιβάλλοντός του. Κύρια συστατικά της είναι η ενδυνάμωση της κοινοτικής δράσης με την ανάπτυξη μέτρων και στρατηγικών που ανταποκρίνονται στις εκάστοτε κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες και ανάγκες. Η δημιουργία υποστηρικτικού περιβάλλοντος για όλους όσους ζούν στην κοινότητα. Η προώθηση νόμων και διατάξεων που να συμβάλλουν στη διατομεακή

αναμόρφωση μιας αποτελεσματικής δημόσιας πολιτικής υγείας. Η ενδυνάμωση του πολίτη και η ενίσχυση της αυτονομίας και των προσωπικών του δεξιοτήτων επικοινωνίας και αυτοελέγχου. Η αναμόρφωση των υπηρεσιών υγείας για την κάλυψη των αναγκών κοινωνικής και ψυχικής υγείας κ.α. (Μαγγανάς, 2004,:415).

Η προαγωγή της ψυχικής και κοινωνικής υγείας μπορεί να αναπτυχθεί σε κάθε σχολική μονάδα, ως να ήταν μια ανεξάρτητη κοινότητα. Το σχολείο, λειτουργώντας ως ένας αυτόνομος οργανισμός, μπορεί να αναπτύξει και να υιοθετήσει ένα σχολικό ήθος που να ελέγχει κάθε έκφραση βίας, μέσα από την εδραίωση μιας "κουλτούρας" που να διέπει ουσιαστικά κάθε του λειτουργία. Τα μέλη της σχολικής κοινότητας μπορούν να συμφωνήσουν σε ένα ευρύ ορισμό της σχολικής βίας και να αναπτύξουν από κοινού κανόνες για την προστασία όλων των μελών από κάθε μορφή βίας που απαξιώνει το άτομο και που δημιουργεί συνθήκες αποκλεισμού. Με ποικίλους τρόπους επικοινωνίας και αναγνώρισης το σχολείο αναπτύσσει τα στοιχεία που ενδυναμώνουν την προσωπικότητα και τη διάθεση συνεργασίας και συμμετοχής του κάθε μέλους της σχολικής κοινότητας μέσα από την καλή επικοινωνία και τις καλές σχέσεις ανάμεσα στα μέλη, την καλλιέργεια της αυτοεκτίμησης, το σεβασμό, την ενθάρρυνση, την ψυχική και συναισθηματική υποστήριξη, τη δημιουργικότητα, την αυτονομία και τη διαφορετικότητα (Κατσιγαράκη, 2004,: 117-121).

Η κάθε σχολική κοινότητα που αποφασίζει να αναπτύξει την προαγωγή της ψυχικής και κοινωνικής υγείας και να εισαγάγει πρόγραμμα για την κοινωνική ένταξη όλων των μελών της και την πρόληψη της σχολικής βίας συνεργάζεται με εξειδικευμένο οργανισμό που είναι διατεθειμένος να μελετήσει από κοινού με το σχολείο τις συνθήκες που επικρατούν στη σχολική μονάδα αλλά και τον κοινωνικό περίγυρο, τη γειτονιά όπου εδρεύει το σχολείο (Κατσιγαράκη, 2004,: 117-121).

Μετά από την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης, αναπτύσσονται οι στόχοι και τα βήματα για την επίτευξή τους. Το σχολείο ζητά τη συνεργασία της κοινότητας και των γονέων. Διαμορφώνει ιδιαίτερο πρόγραμμα, όταν χρειάζεται, που να απευθύνεται και να εμπλέκει τους γονείς ή και άλλα μέλη της ευρύτερης κοινότητας. Διοργανώνει σεμινάρια για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και προωθεί την ουσιαστική ανάπτυξη συνεργασίας με την κοινότητα, τους φορείς της και τους γονείς. Ενεργοποιεί τους μαθητές, οι οποίοι σε συνεργασία με τους

εκπαιδευτικούς αποφασίζουν από κοινού για τον ορισμό της σχολικής βίας, τα μέτρα πρόληψης τέτοιων φαινομένων και τα στοιχεία που συμβάλλουν στην ανάπτυξη ενός υποστηρικτικού σχολικού κλίματος. Επεξεργάζονται τους παράγοντες που δημιουργούν καταστάσεις βίας. Ο εξειδικευμένος φορέας συνεργάζεται με το σχολείο για την δοκιμαστική ανάπτυξη του προγράμματος, επανεξετάζοντας συχνά και αξιολογώντας τα ζητήματα που προκύπτουν στην πορεία. Με βιωματικές μεθόδους, πολιτιστικά δρώμενα, επισκέψεις, ανταλλαγές, συνεργασίες, καλλιτεχνικές και άλλες δράσεις συζητιέται σε καθημερινή βάση το ζήτημα της σχολικής βίας, εξετάζεται η βία στην τοπική κοινότητα, απομυθοποιείται η ξеноφοβία, αναπτύσσεται η επικοινωνία και η αυτοεκτίμηση (Κουράκης 1999,: 34-37).

Η ανάπτυξη και θεσμοθέτηση της προαγωγής της ψυχικής και κοινωνικής υγείας στο σχολείο είναι ένα από τα θέματα που διεθνείς οργανισμοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθούν τα τελευταία 15 χρόνια με διάφορα προγράμματα. Αρκετές ευρωπαϊκές χώρες εντάξει στο εβδομαδιαίο σχολικό πρόγραμμα ιδιαίτερο πρόγραμμα προσωπικής ανάπτυξης των μαθητών. Πολλές χώρες οργανώνουν συστηματικά επιμορφωτικά σεμινάρια προς εκπαιδευτικούς για την καλύτερη ενημέρωση σε ζητήματα ψυχικής ανάπτυξης των παιδιών και των εφήβων και στη διαχείριση σύγχρονων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει το σχολείο. Βέβαια είναι επιβεβλημένο να επισημανθεί ότι ακόμα απαιτείται πληθώρα συντονιστικών και βελτιωτικών κινήσεων για την πάταξη του φαινομένου της σχολικής βίας, καθώς η θεωρία απέχει μακριά από την πράξη (Κουράκης 1999,: 34-37).

Κεφάλαιο 4: ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΟΔΗΓΟΥΝ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

4.1 Ορισμός της έννοιας της αυτοκτονίας

Πρωταρχικά, η πράξη της αυτοκτονίας συνιστά ένα κοινωνικό φαινόμενο. Μπορεί να ειπωθεί ότι αποτελεί μια προσωπική απόφαση-επιλογή του ατόμου για τη συνέχιση της ύπαρξής του, καθώς το άτομο καλείται να κρίνει εάν οι συνθήκες, εξωτερικές ή εσωτερικές, της ζωής του αξίζουν τη συνέχισή της. Παρά τον αυστηρά ατομικό χαρακτήρα της, η αυτοκτονία είναι παγκόσμιο φαινόμενο που απαντά σε όλες τις περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας, σε όλες τις χώρες και σε όλους τους πολιτισμούς, σε διαφορετικές βεβαίως περιστάσεις και φάσεις του κύκλου της ζωής. Ο ιστορικός Πλούταρχος αναφέρει ότι η αυτοκτονική συμπεριφορά, με τη μορφή της αυτοκτονίας ή της απόπειρας αυτοκτονίας, δεν ήταν άγνωστο φαινόμενο στην Ελλάδα του 4ου και 3ου αιώνα π.Χ., ακόμη και μεταξύ νεαρών εφήβων (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Η απόπειρα αυτοκτονίας είναι σε μεγάλο βαθμό ένα φαινόμενο των τελευταίων χρόνων της εφηβείας και η μεγαλύτερη συχνότητα παρατηρείται μεταξύ των 15-19 ετών. Καταγράφονται 300 με 500 απόπειρες αυτοκτονίες για 100.000 άτομα ηλικίας 10-20 ετών ενώ, αντίστοιχα, 150 για τον γενικό πληθυσμό (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Οι έφηβοι έχουν μερικές φορές φαντασιώσεις για το θάνατό τους, διότι θέλουν να δώσουν ένα τέλος σε όλα αυτά που τους βαραίνουν. Ταυτόχρονα όμως θέλουν να επιζήσουν και να είναι παρόντες στη δική τους κηδεία, ώστε να μπορούν να απολαύσουν τη στεναχώρια και την ενοχή των γονέων και φίλων. Τέτοιες φαντασιώσεις σκιαγραφούν τη δυσκολία των εφήβων να αντιληφθούν την οριστικότητα του θανάτου κι ότι πρόκειται για μια κατάσταση που επέρχεται κι όχι για μια απλή κίνηση (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Η αυθεντική επιθυμία του ατόμου να πεθάνει μπορεί να συνυπάρχει με το στόχο να επιδράσει στους οικείους του, ή μπορεί να μείνει κρυφή από τη συνείδησή του κατά τη διάρκεια της πράξης, ή δευτερευόντως μπορεί ακόμα και να την αρνηθεί. Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι κάθε

αυτοκαταστροφική συμπεριφορά συνδέεται με την έννοια της αυτοκτονίας. Ορισμένοι βίαιοι θάνατοι, από ανθρωποκτονία ή ατύχημα, αποτελούν ισοδύναμα αυτοκτονίας. Παράλληλα η συχνότητα των αυτοκτονιών, των ατυχημάτων και των ανθρωποκτονιών ποικίλλει στον έφηβο. Τα ατυχήματα μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της ασυνείδητα εσκεμμένης αναζήτησης του θανάτου, ένα πραγματικό παιχνίδι με το θάνατο, του οποίου την έκδηλη, για τον παρατηρητή, σημασία μπορεί να την αρνείται ο πρωταγωνιστής. Ωστόσο δημιουργείται η εντύπωση μιας επιθυμίας θανάτου, που εκφράζεται εν αγνοία του υποκειμένου. Αντίστοιχα, έχει διατυπωθεί ακόμα και η άποψη ότι οι ανθρωποκτονίες μπορούν να εν μέρει υποκινηθούν από προκλητικές στάσεις του θύματος. Για το λόγο αυτό οι αυτοκτονίες, τα ατυχήματα και οι ανθρωποκτονίες μπορούν να αποτελούν διαφορετικές εκφράσεις της αυτοκαταστροφής (Πάλλης, 1980,:158-162).

Η έλξη του ατόμου από το θάνατο συγχέεται με την επιθυμία να ξεφύγει από μία εξωτερική και μία εσωτερική κατάσταση, η οποία, πέρα από τη λύση της αυτοκτονίας, του επιβάλλεται σαν ανυπόφορη και αναπόφευκτη. Η επιθυμία θανάτου είναι στενά συνδεδεμένη με την κατάθλιψη και την επιθετικότητα. Από την άλλη, η επιθυμία για ζωή έχει σαν συνέπεια τη μεταβολή της θέσης του ατόμου μέσα από την ίδια την πράξη της αυτοκτονίας. Τότε, η αυτοκτονία αποκτά τη σημασία μιας «έκκλησης για βοήθεια», ενός μέσου επικοινωνίας, όπου συγχέονται η επίκληση στον άλλον και η απόπειρα «χειρισμού» του, καθώς πρόκειται για μια άσκηση πίεσης στο περιβάλλον (Πάλλης, 1980,:158-162). Ασφαλώς, αυτό παρατηρούμε ότι συμβαίνει όταν όλα τα περιθώρια συναλλαγής μέσω του λόγου έχουν εξαντληθεί ή βιώνονται ως αδιέξοδα.

Γενικά, οι άνθρωποι που σκέφτονται την αυτοκτονία την θεωρούν ως τη μόνη τους λύση και διέξοδο στον αφόρητο ψυχικό πόνο που βιώνουν. Το 70% όλων των εφήβων που κάνουν απόπειρα αυτοκτονίας δίνουν κάποια ένδειξη των σκοπών τους πριν αποπειραθούν. Συχνά οι αναφορές σε συναισθήματα βαριάς κατάθλιψης, μεγάλης μοναξιάς, απελπισίας και απόγνωσης μαρτυρούν αυτοκτονικές σκέψεις (Πάλλης, 1980,:158-162).

Αλλά η αυτοκτονία και τα ισοδύναμά της δεν περιορίζονται μόνο σε αυτές τις οξείες εκδηλώσεις. Η αυτοκαταστροφή μπορεί να εξυπηρετείται από συμπεριφορές που διαρκούν και για τις οποίες ο Menninger, (2011), πρότεινε τον όρο της «χρόνιας αυτοκτονίας». Έτσι χαρακτηρίζεται από

ορισμένους η αυτοκτονική διάσταση της τοξικομανίας. Κάποιες διαταραχές της συμπεριφοράς έχουν σαν συνέπεια την απομόνωση, την αποτυχία της κοινωνικής ζωής. Ο Menninger ορίζει μια ομάδα ατόμων τα οποία χαρακτηρίζονται από αντικοινωνικές τάσεις και επιτυγχάνουν πάντα να αποτυγχάνουν. Η αδέξια παρανομία τους, η αστάθειά τους στις προσωπικές σχέσεις που συνεπάγονται δικαστικές κυρώσεις και κοινωνικό εξοστρακισμό, μοιάζουν να είναι η μετάφραση μιας επιθυμίας αυτοκαταστροφής. Η κατάθλιψη μπορεί επίσης να πάρει την έννοια της άρνησης της ζωής. Ορισμένοι έφηβοι μέσα από καταθλιπτικές συμπεριφορές, μοιάζουν να αδυνατούν να αντλήσουν κάθε ευχαρίστηση, κάθε ευκαιρία επιτυχίας, κάθε δυνατότητα ικανοποιητικής σχέσης. Ο συγκινησιακός και κοινωνικός θάνατος, αποτελεί τον δικό τους τρόπο ζωής (Menninger, 2011).

4.2 Ο ρόλος της οικογένειας στην αυτοκτονία

Η προσφυγή σε μια συμπεριφορά αυτοκτονίας, είτε λειτουργεί περισσότερο σαν επίκληση είτε είναι πιο έντονη η επιθυμία θανάτου, μαρτυρεί μια σοβαρή διαστροφή της επικοινωνίας του εφήβου με το οικογενειακό και το κοινωνικό του περιβάλλον. Έτσι, οι τάσεις αυτοκτονίας μεταφράζουν την ανικανότητα της οικογένειας να εκπληρώνει το ρόλο της ως στήριγμα του εφήβου, επωμιζόμενη την άμεση ευθύνη της (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Από τα στατιστικά δεδομένα και την ερμηνεία αυτών, σε 400 απόπειρες αυτοκτονίας, σε άτομα κάτω των 21 ετών, επισημαίνεται φυσική απουσία πατέρα στο 40% των περιπτώσεων. Σε 115 απόπειρες απόπειρες αυτοκτονίας παιδιών και εφήβων παρατηρείται οικογενειακή διάσταση στο 50% των περιπτώσεων. Σε 1103 περιπτώσεις δηλητηριάσεων σε παιδιά και εφήβους σημειώνεται ποσοστό 34% χωρισμένων οικογενειών. Όσον αφορά τον συσχετισμό της οικογενειακής διάστασης με την απώλεια, επισημαίνεται ότι η πλειονότητα των αποπειρών αυτοκτονιών πραγματοποιήθηκαν σε περιόδους οικογενειακής αστάθειας και απώλειας σαν δεύτερη αιτιολογία (Chabrol, 1987,: 43).

Συγχρόνως, τα ποσοστά αυτοκτονικής συμπεριφοράς είναι μεγαλύτερα σε περίπτωση διαζυγίου, απ' ό,τι σε οικογένειες στις οποίες έχει πεθάνει ο

ένας από τους δύο γονείς. Οι συνεχείς συγκρούσεις πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από ένα διαζύγιο, οι μετατοπίσεις στο δικαίωμα της κηδεμονίας, η ύπαρξη του ενός γονέα ως επισκέπτη στην ζωή του παιδιού αλλά και οι οικονομικές συνδιαλλαγές τροφοδοτούν τη νοσηρότητα αυτής της αποδιοργανωτικής διαδικασίας. Τέλος, οι πιέσεις που προηγούνται και έπονται ενός χωρισμού, ευθύνονται κατά κύριο λόγο για τις εφηβικές διαταραχές (Chabrol, 1987,: 43).

Πέρα από τις εμφανείς προβληματικές καταστάσεις που συνδέονται με τις συνθήκες του διαζυγίου ή της απώλειας, διαταραχές παρουσιάζονται και από τη μη σωστή λειτουργία των μηχανισμών της οικογένειας. Οι πιο εμφανείς διαταραχές αφορούν αντιτιθέμενες ακραίες παιδαγωγικές θέσεις από την πλευρά των γονέων. Βασικό χαρακτηριστικό των οικογενειών αυτών είναι ο γονικός έλεγχος, καθώς και οι προσδοκίες, άλλοτε να είναι υψηλές κι άλλοτε χαμηλές σε σχέση με τον έφηβο (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Σημειώνεται ότι ο υπερβολικός έλεγχος αντικατοπτρίζει την άρνηση των γονιών να παραιτηθούν από τον κυρίαρχο ρόλο τους ως προς το παιδί, με αποτέλεσμα να μην του αφήνουν περιθώρια να αναπτύξει την προσωπικότητά του. Οι γονείς εμμένουν σε μια αυταρχική συμπεριφορά, εμποδίζοντας την ανάπτυξη του «εγώ» του εφήβου και καθιστώντας ανέφικτη κάθε είδους αλλαγή στους ρόλους. Στις οικογένειες αυτές, όλες οι βασικές εκδηλώσεις της εφηβείας δεν βρίσκουν ενθάρρυνση. Ο έφηβος αδυνατεί να εκπληρώσει τις υψηλές προσδοκίες των γονέων, χάνει την εκτίμηση που τρέφει για τον εαυτό και τελικά να αντιδρά μέσα από την κατάθλιψη, ενίοτε και την αυτοκτονία (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Στον αντίποδα, η απουσία ελέγχου από πλευράς της οικογένειας «δημιουργεί» μια άλλη ομάδα εφήβων. Εδώ οι παιδαγωγικές θέσεις είναι ασαφείς, οι γονείς αδιαφορούν και ανέχονται τα πάντα, ενώ προσδοκίες δεν υπάρχουν. Η συνοχή της οικογένειας διαρκώς διασαλεύεται από εξωτερικές επιδράσεις, όπως η υπερβολική ενασχόληση με την τηλεόραση ή ο χρόνος εργασίας των γονέων. Έτσι, ο ρόλος των γονιών γίνεται ασαφής ενώ τα παιδιά δεν εξαρτώνται από εκείνους στην απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων. Η υπερβολική ανεκτική στάση που καταργεί τους περιορισμούς, τις συζητήσεις και τα εδραιωμένα γονεϊκά πρότυπα προκαλεί, αν μη τι άλλο, ένα αίσθημα ανασφάλειας στον έφηβο. Τέτοιες

καταστάσεις απογοητεύουν και οδηγούν τα παιδιά σε μια προσπάθεια αντί-ταύτισης με τον γονέα (Παπαγεωργίου, κ.α., 2003,: 237-249).

Στις δύο αυτές εκ διαμέτρου αντίθετες παιδαγωγικές θέσεις ελλοχεύει το κοινό στοιχείο της ασυνειδήτης εχθρότητας από την πλευρά των γονέων. Ο υπερβολικός έλεγχος εδράζεται στην επιθετικότητα, ακόμα και συγκαλυμμένος με τη μορφή της υπερπροστασίας. Ενώ, η αδιαφορία αποτελεί μια μορφή «παθητικής» επιθετικότητας. Οι εχθρικές στάσεις μέσα στην οικογένεια, παίζουν ουσιαστικό ρόλο στη γένεση των τάσεων αυτοκτονίας του εφήβου (Menninger, 2011).

Γενικά, η αυτοκτονία είναι η καταστροφική λύση μιας απόκλισης της ανάπτυξης, η αιτία της οποίας θα πρέπει να αναζητηθεί από την πρώτη κιόλας παιδική ηλικία σε μια παθογένεια στη δυναμική της οικογένειας. Συχνά είναι η κατάληξη μιας μακράς πορείας φθοράς των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων. Η φάση πριν από την αυτοκτονία δεν διαρκεί περισσότερο από μερικούς μήνες, αλλά η διαδρομή πολλές φορές προηγείται τριών ή πέντε ετών πριν από την πράξη. Πρόκειται δηλαδή για μια κατάληξη, με απαρχή την φθορά των οικογενειακών σχέσεων, και κυρίως την έλλειψη επικοινωνίας (Menninger, 2011).

4.3 Συσχετισμός επιθετικότητας και τάσεων αυτοκτονίας στους έφηβους

Η εχθρότητα θεωρείται ως η βασική ψυχολογική συνιστώσα των παιδιών, των εφήβων και των ενηλίκων με τάσεις αυτοκτονίας. Οι Weissman & Markowitz, (1994), μέσα από τη μελέτη τους, σημειώνουν την παρουσία εχθρικών συμπεριφορών στα άτομα που έχουν τάσεις αυτοκτονίας (Weissman, & Markowitz, 1994,: 599-606). Αυτή η διαπίστωση επιβεβαιώνεται από την Pfeffer, (1982), για τα παιδιά με τάσεις αυτοκτονίας, καθώς επισημαίνει ότι τα περισσότερα από αυτά χαρακτηρίζονται από αντιδράσεις οργής και σοβαρή φυσική επιθετικότητα. Αυτή η επιθετικότητα εκφράζεται και κατά την περίοδο που προηγείται της αυτοκτονίας, όπου εκδηλώνεται από τις τεταμένες προσωπικές σχέσεις (Pfeffer, 1982,: 240-248).

Γενικότερα τρία εσωτερικά στοιχεία συνεργούν στην αυτοκτονία, ανεξάρτητα από την εξωτερική της έκφραση, και αυτά εντοπίζονται στην

επιθυμία να σκοτώσει κάποιος, στη επιθυμία να σκοτωθεί και στην επιθυμία να πεθάνει. Η θέληση κάποιου να σκοτώσει εμφανίζεται ως αντίδραση στην απώλεια του επιθυμητού αντικειμένου, εκεί όπου η απόπειρα αυτοκτονίας έρχεται να υποκαταστήσει ένα φόνο, του οποίου η επιθυμία παραμένει συνήθως ασυνείδητη. Στην δεύτερη περίπτωση, η αυτοκτονία ισοδυναμεί με τιμωρία υπό μορφή «αντιποίνων» που συνεκδοχικά απαιτεί την εξιλέωση του ατόμου με το θάνατό του. Η «ποινή» της αυτοκτονίας, δηλαδή, αντισταθμίζει την επιθυμία καταστροφής. Τέλος, η επιθυμία κάποιου να πεθάνει αντιστοιχεί με την έκφραση της τιμωρού αυτοεπιθετικότητας του υποκειμένου ως απάντησης στην αιφνίδια παρόξυνση της ενόρμησης του θανάτου στον ψυχισμό. (Cholbi, 2010, :489-515).

Επιπλέον, είναι βασικό να επισημανθεί ότι η ενεργοποίηση της επιθετικότητας είναι αποτέλεσμα της αποστέρησης που προκαλείται από την έλλειψη ελέγχου επί του περιβάλλοντος. Η επιθετική αντίδραση αποτελεί μια απόπειρα αποκατάστασης μιας προηγούμενης κατάστασης ασφάλειας. Αλλά η επαναλαμβανόμενη χρήση θυμού ξεπερνά τον σκοπό αυτό και μπορεί να οδηγήσει στην απόρριψη του υποκειμένου από το περιβάλλον του, κινητοποιώντας μία νέα αύξηση της επιθετικότητας (Stack, 1982,:41-66). Άλλωστε, η εχθρότητα η οποία απευθύνεται στο περιβάλλον μπορεί να μετατοπίζεται μερικώς ή ολικώς στο σώμα, μέσα από μια διαδικασία που διευκολύνεται από τη ρήξη των κοινωνικών δεσμών. Τελικά, ο σκοπός της αυτοκτονίας είναι ίσως περισσότερο η επιθυμία αλλαγής της ζωής παρά η επιθυμία διακοπής της (Cowley, 2006,: 495-504).

4.4. Αυτοκτονία και στατιστικά δεδομένα Ελλάδας & εξωτερικού

Τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί κατά πολύ οι αυτοκτονίες και οι απόπειρες αυτοκτονίας, που αναδεικνύονται σε ανησυχητικά χαρακτηριστική συμπεριφορά της εφηβείας. Οι απόπειρες αυτοκτονίας σηματοδοτούν την αποτυχία της μετάβασης από την κρίση της εφηβείας στην ενηλικίωση, και αποτελούν σημαντικό μέσο προσέλκυσης της προσοχής των άλλων. Στην εφηβεία επίσης, όπως έχει ήδη αναφερθεί,

συναντώνται με αυξημένη συχνότητα τα αυτοκτονικά ισοδύναμα, συμπεριφορές που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή ή τη σωματική ακεραιότητα χωρίς να υπάρχει συνειδητή επιθυμία θανάτου, όπως για παράδειγμα είναι η επικίνδυνη οδήγηση μηχανής (Cowley, 2006,: 495-504).

Το φαινόμενο της αυτοκτονικής συμπεριφοράς εμφανίζεται συχνά στην εφηβική ηλικία. Στον εφηβικό πληθυσμό, η αυτοκτονία, μαζί με τα κακοήθη νοσήματα και τα ατυχήματα, αποτελούν τις τρεις συχνότερες αιτίες θανάτου. Ωστόσο, η συχνότητα των αυτοκτονιών είναι μικρότερη στην εφηβική ηλικία και στους νέους μέχρι 25 ετών, σε σύγκριση με άλλες ηλικιακές κατηγορίες όπως π.χ. οι ηλικιωμένοι. Αντίθετα, πολύ συχνότερες στους νέους είναι οι ιδέες αυτοκτονίας και οι απόπειρες. Στις χώρες του λεγόμενου δυτικού πολιτισμού η αυτοκτονία ως τετελεσμένο γεγονός αφορά πιο συχνά στους άνδρες, ενώ οι απόπειρες αριθμητικά είναι πιο συχνές στα κορίτσια. Η διαφορά αυτή μεταξύ των δύο φύλων μειώνεται πολύ όταν εξετάζονται οι ιατρικά σοβαρές απόπειρες (Cowley, 2006,: 495-504).

Σημαντικό είναι επίσης ότι σε μεγάλο ποσοστό (30-50%) ακολουθεί επανάληψη της απόπειρας σε διάστημα μικρότερο των έξι μηνών. Αυτό μας δείχνει τη μεγάλη απελπισία που νιώθει ο έφηβος και ότι κάθε απόπειρα, όσο και αν φαίνεται πιεστική ως προς το περιβάλλον και απευθύνεται κυρίως στους γονείς, πρέπει να αντιμετωπίζεται σοβαρά (Cholbi, 2010, :489-515).

Άλλο σημαντικό ζήτημα είναι οι αυξομειωτικές τάσεις της συχνότητας των αυτοκτονιών. Επισημαίνεται ότι ενώ στη διάρκεια των δεκαετιών '60 με '80 υπήρξε μια αύξηση, σχεδόν τριπλασιασμός των αυτοκτονιών μεταξύ των νέων, προς το τέλος της δεκαετίας του '90 παρατηρήθηκε μια τάση μείωσης, τόσο στις Η.Π.Α., όσο και σε άλλες δυτικές χώρες ενδεχομένως συνδεδεμένη και με την υλοποίηση στρατηγικών πρόληψης του φαινομένου. (Cholbi, 2010, :489-515).

Βεβαίως, στην Ελλάδα, όπως και αλλού, ο ακριβής αριθμός των αυτοκτονιών δεν γίνεται να υπολογιστεί, κι αυτό γιατί συχνά δηλώνονται ως αιφνίδιοι θάνατοι. Έτσι, καταγράφονται λίγες εκατοντάδες. Στην ίδια μελέτη οι απόπειρες καταγράφονται ως είκοσι φορές περισσότερες από τις αυτοκτονίες. Οι ειδικοί, αναφερόμενοι στους παράγοντες που συμβάλλουν, στην αύξηση των αυτοκτονιών, υποστηρίζουν πως οι ψυχικές ασθένειες αποτελούν τον «αθέατο δολοφόνο» της Ευρώπης.

Υπολογίζεται ότι κάθε χρόνο πεθαίνουν περισσότεροι από ένα εκατομμύριο άνθρωποι, όχι εξαιτίας κάποιας σωματικής αρρώστιας ή κάποιου ατυχήματος, αλλά από δική τους βούληση, συχνά υπό την επίδραση μιας ψυχιατρικής παθογένειας. Ο αριθμός των αυτοχειρών ετησίως μπορεί να αυξηθεί μέχρι το 2020 στο 1,5 εκατομμύριο (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Η συχνότητα των αυτοκτονιών στους Έλληνες εφήβους είναι από τις χαμηλότερες διεθνώς. Ως λόγοι για αυτή τη χαμηλή συχνότητα έχουν θεωρηθεί οι στενοί οικογενειακοί δεσμοί και το ζεστό οικογενειακό περιβάλλον, που ακόμη εξακολουθούν να ισχύουν εν πολλοίς για την ελληνική οικογένεια, η τάση των Ελλήνων να εκφράζουν «ανοιχτά» το θυμό τους και η διαθεσιμότητα του ευρύτερου κοινωνικού δικτύου να βοηθήσει σε καταστάσεις κρίσης (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Ανάλογοι παράγοντες έχουν θεωρηθεί υπεύθυνοι για τη χαμηλή συχνότητα αυτοκτονιών και σε άλλες χώρες. Μελέτη σε δείγμα ελλήνων εφήβων που αποπειράθηκαν να αυτοκτονήσουν έδειξε ότι συχνό αίτιο ήταν ο ακραίος περιορισμός της προσωπικής ελευθερίας του παιδιού από τους γονείς. Οι γονείς του παιδιού το είχαν υπό συνεχή επιτήρηση, φοβούμενοι ότι οποιαδήποτε αυτονομία θα οδηγούσε σε σεξουαλική ελευθεριότητα και χρήση ναρκωτικών ουσιών. Οι φόβοι αυτοί των γονέων δεν βασίζονταν σε πραγματικά στοιχεία από τη συμπεριφορά του παιδιού, αλλά φαίνεται να οφείλονταν στην υπερβολική ανησυχία τους για την ανεξαρτητοποίηση του παιδιού και την εντύπωση που είχαν ότι θα χάσουν τον έλεγχο (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Άλλοι παράγοντες που ενοχοποιήθηκαν για την αυτοκτονική συμπεριφορά των ελλήνων εφήβων ήταν συγκρούσεις και δυσκολίες στη σχέση με τους γονείς και η ύπαρξη κάποιας ψυχιατρικής διαταραχής, κυρίως κατάθλιψης. Στη μελέτη των αποπειρών αυτοκτονίας τα κορίτσια ήταν πολύ περισσότερα από τα αγόρια. Μελέτη ελλήνων εφήβων που αυτοκτόνησαν έδειξε ότι οι αυτοκτονίες των αγοριών ήταν περισσότερες στην Αθήνα και στις άλλες αστικές περιοχές, ενώ των κοριτσιών ήταν περισσότερες στις αγροτικές περιοχές (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Γενικά, οι αυτοκτονίες ήταν περισσότερες στην επαρχία και λιγότερες στην περιοχή των Αθηνών. Αυτή η διαφορά φαίνεται να αντανακλά διαφορές σε επίπεδο πολιτιστικό και λειτουργίας της οικογένειας. Οι έφηβοι στις αγροτικές περιοχές παρουσιάζονται περισσότερο

καταπιεσμένοι και χωρίς δυνατότητες για διεξόδους και εναλλακτικές λύσεις στη ζωή τους. Παράγοντες που φαίνεται να ενέχονται στις αυτοκτονίες των ελλήνων εφήβων είναι η ύπαρξη ψυχιατρικής διαταραχής, προβλήματα με την οικογένεια, συναισθηματικές απογοητεύσεις και αισθήματα αποτυχίας. Στις γυναίκες επισημαίνονται πολύ περισσότερες απόπειρες αυτοκτονίας που εν τέλει, όμως, έχουν αίσιο τέλος. Στην Ελλάδα η πιο συχνή μέθοδος αυτοκτονίας στις γυναίκες είναι τα χάπια (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,,: 237-249).

Σύμφωνα με την πρόσφατη μελέτη των Παπαγερίδου, κ.α, (2003), σε ελληνικό δείγμα 125 εφήβων που εκδήλωσαν αυτοκτονική συμπεριφορά στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και περιελάμβανε κατά 84,8 % κορίτσια και κατά 15,2 % αγόρια, τα υψηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών εμφανίστηκαν στις ηλικίες 13-17. Όσον αφορά τον τόπο κατοικίας, η μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων (70,4%) προέρχονταν από την πόλη της Θεσσαλονίκης, ένα ποσοστό 23,2% από τα χωριά και 6,4 % από τα επαρχιακά κέντρα γειτονικών νομών (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,,: 237-249).

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση, στο 94,4% των περιπτώσεων και οι δύο φυσικοί γονείς βρίσκονταν εν ζωή, ενώ η παρουσία και των δύο στην τρέχουσα σύνθεση της οικογένειας καταγράφεται σε ποσοστό 68,8%. Τη στιγμή της απόπειρας, για διάφορους λόγους, και με τους δύο γονείς ζούσε το 62,4%, των εφήβων. Επιπλέον, χωρισμός ή διαζύγιο καταγράφηκαν σε ποσοστό 22,4% (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,,: 237-249).

Η ύπαρξη ψυχικών διαταραχών στην οικογένεια ανέρχεται σε ποσοστό 31,2%, όπου αν προστεθεί το 10,4%, περιπτώσεων εξάρτησης από αλκοόλ ή ναρκωτικά, παρατηρείται μια σημαντική ψυχιατρική επιβάρυνση. Απόπειρα αυτοκτονίας σε άλλα μέλη της οικογένειας καταγράφηκε στο 3,2%. Σωματικά νοσήματα ή αναπηρίες γονέων καταγράφηκαν στο 21,6%, και σε αδέρφια ή άλλα μέλη της οικογένειας σε ποσοστό 9,6%. Τέλος, απώλειες λόγω θανάτου υπήρχαν στο 14,4% των οικογενειών.

Γενικότερα τα συμπεράσματα της προαναφερθείσας έρευνας έδειξαν ότι η αυτοκτονική συμπεριφορά στην εφηβεία αποτελεί αναμφίβολα ένα φαινόμενο πολυπαραγοντικής αιτιολογίας, με κεντρικό άξονα τις ψυχικές διεργασίες αυτής της αναπτυξιακής περιόδου. Εντούτοις, η ίδια η φύση της εφηβείας επιβάλλει τη συνεχή μελέτη της θέσης και του ρόλου των

ψυχοκοινωνικών παραγόντων, σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό περιβάλλον (Παπαγερίδου, κ.α., 2003,: 237-249).

Όσον αφορά τη γεωγραφική κατανομή των αυτοκτονιών, στις ευρωπαϊκές χώρες, οι υψηλότεροι δείκτες παρατηρούνται σε εκείνες της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης, ενώ αντίθετα στις χώρες της Νότιας Ευρώπης είναι χαμηλοί (Cowley, 2006,: 495-504). Στην Ανατολική Ευρώπη καταγράφονται επίσης πολλοί αυτόχειρες. Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και των συστημάτων που υπήρχαν εκεί, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, κυρίως άνδρες, έπεσαν σε κατάθλιψη, έχοντας χάσει τον προσανατολισμό τους στη ζωή (Cowley, 2006,: 495-504). Στην Ασία, τη Λατινική Αμερική και σε πολλά ισλαμικά κράτη ο αριθμός αυτοκτονιών είναι σχετικά χαμηλός.

Μία ματιά στον παγκόσμιο χάρτη οδηγεί γρήγορα στο συμπέρασμα ότι μία σειρά από παράγοντες μπορούν να προκαλέσουν, αλλά και να αποτρέψουν, μια αυτοκτονία. Η φτώχεια μπορεί για παράδειγμα να θεωρείται ένας υψηλός παράγοντας κινδύνου, ωστόσο σε πολλά φτωχά ισλαμικά κράτη οι αυτοκτονίες είναι περιορισμένες. Στα παραδείγματα της Γερμανίας , της Ελβετίας και της Φινλανδίας διαπιστώνεται ότι ο αριθμός μπορεί να είναι σχετικά μεγάλος, παρά τη σχετικά υψηλή οικονομική ευμάρεια των πολιτών (Cholbi, 2007: 155-157).

Στη Γερμανία και την Ελβετία, η αυτοκτονία αποτελεί τη συχνότερη αιτία θανάτου στους νέους. Λόγοι που αναφέρονται συνήθως είναι τα ψυχολογικά προβλήματα, καθώς και προβλήματα ένταξης στην κοινωνία που συνοδεύονται από το αλκοόλ και τα ναρκωτικά (Cholbi, 2007: 155-157).

Κεφάλαιο 5: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

5.1 Η προβολή βίας από τα Μ.Μ.Ε και η ενθάρρυνση της επιθετικής συμπεριφοράς

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.), και ιδιαίτερα τα δελτία ειδήσεων, προβάλλουν εκτενώς τα διάφορα είδη των βίαιων εγκλημάτων που λαμβάνουν χώρα στον πλανήτη, και μάλιστα αφιερώνουν αρκετό χρόνο στην προβολή τους προκειμένου να αυξήσουν το ποσοστό τηλεθέασης. Ο οικονομικός ανταγωνισμός, που εξασφαλίζει περισσότερα κέρδη σε όποιον έχει περισσότερους τηλεθεατές, ειδικά νέους τηλεθεατές, διασφαλίζει την προβολή της βίας μέσω των Μ.Μ.Ε (Πανούσης, 2004: 81-82)

Ακόμα, η προβολή της βίας για «θεαματικούς λόγους» διευκολύνεται ιδιαίτερα από την πρόοδο της τεχνολογίας, όπως είναι τα βίντεο και διάφορα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Οι χειροκίνητες κάμερες και τα βίντεο-μόνιτορ επιτρέπουν την καταγραφή πραγματικών εγκλημάτων που είναι σε εξέλιξη. Επιπλέον, σήμερα ένα πλήθος τηλεοπτικών ταινιών που προβάλλουν σκηνές βίας είναι διαθέσιμο ακόμα και στα παιδιά, και εκλαμβάνεται ως μέσο και διασκέδασης (Πανούσης, 2004: 81-82).

Οι πληροφορίες που διαχέονται από τα Μ.Μ.Ε. δεν απευθύνονται στο παιδί, δε διέπονται από καμιά θεωρία για την ανάπτυξη του παιδιού, δε διαχωρίζουν το σημαντικό από το ασήμαντο, δεν ενδιαφέρονται για τη νοητική και συναισθηματική ετοιμότητά του, και κυρίως επιτρέπουν να εκτεθεί το παιδί στην πιο πλήρη και άγρια αποκάλυψη ασύστολης βίας (Πανούσης, 2004: 81-82).

Στις Η.Π.Α. διαπιστώθηκε με έρευνα ότι μετά την εισαγωγή της τηλεόρασης στο σπίτι αυξήθηκαν δραματικά τα ποσοστά βίας και εγκληματικότητας. Επειδή το παιδί, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, έχει την τάση να μιμείται, θεωρείται ότι το παιδί μιμείται την άσκηση βίας που βλέπει στην τηλεόραση. Άρχισε, λοιπόν, να γίνεται αντικείμενο έρευνας, αν η προβολή τηλεοπτικής βίας επηρεάζει το φαινόμενο της βίας στην καθημερινή ζωή (Πανούσης, 2004: 81-82).

Διαπιστώθηκε ότι τα άτομα που παρακολουθούν τηλεοπτικές ταινίες που προβάλλουν βία έχουν την τάση να συμπεριφέρονται πιο επιθετικά από ό,τι άτομα που ανήκουν σε ομάδα ελέγχου. Μάλιστα, οι τηλεοπτικές επιδράσεις είναι ουσιαστικές και μπορούν να οδηγήσουν στην έλκυση συμπεριφοράς αντίστοιχης με αυτήν που προβάλλεται (Βαρβαρέσου, 2000,: 466).

Βεβαία, δεν διευκρινίζεται αν η προβολή της επιθετικής συμπεριφοράς ή της βίας και της εγκληματικότητας από τα Μ.Μ.Ε. λειτουργεί για το άτομο ως υποκινητής μια ανάλογης συμπεριφοράς ή διευκολύνει απλώς αυτήν τη συμπεριφορά. Δεδομένου του ότι η ισχύς των πειραμάτων εργαστηρίου έχει αμφισβητηθεί από μελετητές, επειδή η εργαστηριακή κατάσταση είναι πολύ διαφορετική από καταστάσεις εκτός εργαστηρίου που οδηγούν στη βία, υποστηρίζεται ότι σε αυτές τις περιπτώσεις ενδεχομένως οι αντιδράσεις των συμμετεχόντων να έχουν επηρεαστεί από την ίδια την πειραματική συνθήκη.

Οι παραπάνω προβληματισμοί οδήγησαν πολλούς μελετητές σε πειράματα πεδίου (Field Experiments), όπου δεν επηρεάζεται η συμπεριφορά των ατόμων από την πρόθεση του ερευνητή, αφού τα άτομα συνήθως δε γνωρίζουν ότι εξετάζονται. Ωστόσο, υπογραμμίζεται ότι και σ' αυτές τις περιπτώσεις διαπιστώθηκε συσχέτιση ανάμεσα στην έκθεση στη βία και στην εκδήλωσή της κατόπιν. (Πανούσης, 2004: 81-82).

5.2 Η επίδραση της τηλεόρασης στην αύξηση της βίας και της εγκληματικότητας

Σύμφωνα με τον Bandura, (1983), η τηλεόραση μπορεί να σχηματίσει και να προβάλει διάφορες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς, μπορεί να διδάξει τεχνικές αξιοποιήσιμες κατά την άσκηση βίαιων πράξεων και μπορεί να κατευθύνει την προσοχή των θεατών σε συμπεριφορές, που μπορεί να μην έχουν σκεφτεί. Για παράδειγμα, νέοι άνθρωποι μπορεί να μιμούνται το καράτε και κινήσεις του judo ή μπορεί να μαθαίνουν αποτελεσματικές τακτικές για τη διάπραξη ενός βίαιου εγκλήματος. Αυτές οι πληροφορίες μπορούν να κατευθύνουν εκείνους που ήδη παρακινήθηκαν να συμμετέχουν σε μια επίθεση. Τέτοιου είδους «υποδειγματική» μέθοδος θα μπορούσε να οδηγήσει σε περισσότερες

επιτυχημένες μορφές επίθεσης. Θα μπορούσε να αυξήσει τη συχνότητα βίας, εάν οι άνθρωποι που ωθούνται να πράξουν κακό σε άλλον διαλέγουν μια βίαιη μέθοδο που έχουν παρακολουθήσει στην τηλεόραση (Bandura, 1983,:464-469).

Υπάρχουν ανέκδοτα στοιχεία πως περιέργες βίαιες πράξεις έχουν ακολουθήσει λίγο μετά την περιγραφή τους στην τηλεόραση, ως μια μορφή μιμητικής συμπεριφοράς. Σε μια ευρύτατα αναφερόμενη υπόθεση στη Βοστώνη, έξι νέοι άντρες έβαλαν φωτιά σε μια γυναίκα, αφού την ανάγκασαν να περιχύσει πάνω της πετρέλαιο. Η σκηνή είχε περιγραφεί στην τηλεόραση δυο νύχτες πριν. Τέτοια περιστατικά μπορεί να είναι συμπτώσεις, αλλά υπάρχει και η πιθανότητα συνήθεις και δραματικές συμπεριφορές στην τηλεόραση να γίνονται αντικείμενο μίμησης από τηλεθεατές, οι οποίοι δε θα μπορούσαν ποτέ διαφορετικά να φανταστούν ότι θα εκδήλωναν ένα τέτοιο είδος συμπεριφοράς (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480). Ωστόσο, μπορεί να διατυπωθεί η ένσταση ότι μοιάζει αξιοπερίεργο μια βίαιη πράξη να διαμορφώνεται εξολοκλήρου εξωγενώς, σε ψυχικό κενό.

Η τηλεόραση μπορεί να πληροφορεί τους θεατές για τις «θετικές» και αρνητικές επιπτώσεις της βίαιης συμπεριφοράς. Το ακροατήριο ενδέχεται να προσδοκά τη μίμηση της βίαιης συμπεριφοράς, αυτής όμως που παρουσιάζεται και χωρίς «κόστος». Όταν η βία δικαιολογείται ή μένει χωρίς τιμωρία, οι τύψεις ή η ανησυχία των θεατών για τις επιπτώσεις μειώνονται (Bandura, 1983,:464-469).

Μέσα από τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι το μέγεθος των τηλεοπτικών επιδράσεων στην αντικοινωνική συμπεριφορά ήταν μεγαλύτερο, όταν ο ηθοποιός που εκδήλωνε βίαιη συμπεριφορά αμείφθηκε ή η συμπεριφορά παρουσιαζόταν ως νόμιμη. Δεν μπορεί με ακρίβεια να προσδιοριστεί ποιο μήνυμα μεταφέρεται από την προβολή βίας στην τηλεόραση. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο πρωταγωνιστής χρησιμοποιεί βία για «καλό» σκοπό, ενώ οι απατεώνες καταφεύγουν στην παράνομη βία. Ο πρωταγωνιστής χρησιμοποιεί βία συνήθως για την προστασία του ή για να τιμωρήσει με αυτόν τον τρόπο έναν επικίνδυνο ή απειλητικό εγκληματία. Η τηλεόραση μεταφέρει όντως το μήνυμα ότι, ενώ μερικές μορφές βίας είναι απαραίτητες και νόμιμες, η εγκληματική βία είναι ανήθικη (Bandura & Ross, 1961,: 575-82).

Οι επιπτώσεις της παράνομης βίας που παρουσιάζονται στην τηλεόραση μέσα από μια φανταστική ταινία τείνουν να εμφανίζονται ως πιο αρνητικές από τις επιπτώσεις της παράνομης βίας στη ζωή των ανθρώπων. Πράγματι, καθημερινά στη ζωή βίαιοι άνθρωποι συχνά δεν τιμωρούνται, ενώ στην τηλεόραση οι εγκληματίες τιμωρούνται σχεδόν πάντα.

Η τηλεόραση «διαστρέφει» τη γνώση σχετικά με τους κινδύνους και τις απειλές που υπάρχουν στον πραγματικό κόσμο. Υπάρχει η αντίληψη ότι η τηλεοπτική παρακολούθηση τροφοδοτεί τη δυσπιστία των ανθρώπων και την ερμηνεία του κόσμου ως επικίνδυνου.

Σύμφωνα με έρευνες καταδεικνύεται ότι οι θεατές που βλέπουν πολλές ώρες τηλεόραση είναι πιο επιφυλακτικοί ως προς τους άλλους και υπερεκτιμούν την επικινδυνότητα των περισσότερων καταστάσεων και το ενδεχόμενο θυματοποίησής τους υπό συνθήκες. Η στάση αυτή χαρακτηρίζεται ως προβληματική, όταν αυτοί οι φόβοι οδηγήσουν τους τηλεθεατές να αντιληφθούν σαν απειλητικές ορισμένες καταστάσεις, ενώ δεν είναι, και να αντιδράσουν επιθετικά. Άτομα που φοβούνται το έγκλημα είναι πιθανό να βγαίνουν λιγότερο έξω τη νύχτα ή να μην πάνε σε μέρη που θεωρούν επικίνδυνα. Αν η προβολή τηλεοπτικής βίας αυξάνει το φόβο, τότε υπό αυτές τις συνθήκες μπορούμε να θεωρήσουμε ότι δύναται να μειώσει και τα ποσοστά εκδήλωσης βίας, με τίμημα βέβαια και τον περιορισμό ελευθερίας κινήσεων των ανθρώπων. (Bandura, 1983,:464-469).

Η συχνή παρακολούθηση τηλεοπτικής βίας μπορεί να «εθίσει» τους τηλεθεατές, έτσι ώστε να είναι λιγότερο ανήσυχοι και ευαίσθητοι ως προς το φαινόμενο της βίας. Κάποιος που γίνεται «αναίσθητος» σε φαινόμενα βίας είναι πιο πιθανό να συμμετάσχει σε βίαιες πράξεις. Αυτό το επιχείρημα υπονοεί, ότι το άγχος ενώπιον της βίας δρα ανασταλτικά ως προς τη χρήση βίας (Bandura, 1983,:464-469).

Διαπιστώνεται επίσης ερευνητικά ότι άτομα που βλέπουν ταινίες με περιεχόμενο βίαιες και επιθετικές συμπεριφορές, είναι λιγότερο ευσυγκίνητα από τη βία αργότερα. Επιπλέον, θεατές της τηλεοπτικής βίας τείνουν να αντιδρούν λιγότερο στη βία από άλλους θεατές. Είναι απαραίτητο όμως να τονιστεί πως δεν υπάρχουν στοιχεία που να συνηγορούν στο ότι το να έχει κανείς εθιστεί σε φαινόμενα βίας θα προκαλέσει και λιγότερες περιπτώσεις εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς.

Αν οι θεατές δεν εκτίθενται σε τηλεοπτική βία, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι θα είναι λιγότερο εξοικειωμένοι με τη βία, και άρα λιγότερο επιρρεπείς στο να χρησιμοποιήσουν βία. Ωστόσο, ούτε κάτι τέτοιο έχει εξακριβωθεί ερευνητικά. Bandura & Ross, 1961, :575-82).

5.3. Μ.Μ.Ε & Σχολική Βία

Εσχάτως τα ΜΜΕ προβάλλουν συστηματικά φαινόμενα σχολικής βίας. Μικρά ή μεγάλα περιστατικά γίνονται είδηση για τη δήθεν ενημέρωση των πολιτών. Έτσι δημιουργείται μια ψευδής εικόνα ότι στα σχολεία το πρώτιστο πρόβλημα είναι η βία των μαθητών. Συνεπακόλουθα ασκείται πίεση στους φορείς της κρατικής εξουσίας για λήψη μέτρων. Κατά τα Μ.Μ.Ε το πρόβλημα είναι υπαρκτό, έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις και η κρατική εξουσία δεν έχει άλλα περιθώρια ολιγωρίας. Είναι απαραίτητη όμως στο σημείο αυτό η επισήμανση ότι τα Μ.Μ.Ε. ουσιαστικά οικειοποιήθηκαν αθέμιτα μέρος της πολιτικής από το κράτος. Και απέκτησαν πολιτική δύναμη σε βάρος της κοινωνίας, με την έννοια ότι σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν τα ίδια τη θεματολογία της πολιτικής αλλά και τα πρόσωπα-πολιτικούς που θα διαχειριστούν τα θέματα. Ούτως ειπείν, τα πολιτικά πρόσωπα έγιναν «πελάτες» των ΜΜΕ (Σταύρου, 2009).

Τα ΜΜΕ όμως δεν είναι κάτι γενικό και αόριστο. Τα ΜΜΕ έχουν ιδιοκτήτες και σε αυτούς ανήκει η πολιτική δύναμη, με την έννοια της τέταρτης «εξουσίας». Με αυτούς διαπλέκονται τα κόμματα και οι πολιτικοί και καθορίζουν τις πολιτικές εξελίξεις, όχι με βάση το συμφέρον της κοινωνίας αλλά το ίδιο συμφέρον. Και ουσιαστικά, όντας τα ίδια ιδιωτικοί φορείς, δεν τους ασκείται κανένας έλεγχος από την κοινωνία. Έτσι έχουν τη δυνατότητα να αυθαιρετούν σε βάρος της σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι ακόμα και οι πολιτικοί. Όταν λοιπόν οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ προβάλλουν μονοσήμαντα τα φαινόμενα σχολικής βίας, σημαίνει ότι ευνοούν την ενίσχυση των κατασταλτικών μηχανισμών μέσα στα σχολεία. Και η δημοσιοποίηση περιστατικών βίας απλώς είναι ένας μηχανισμός άσκησης πίεσης επί των φορέων της εξουσίας για να

κινηθούν προς την κατεύθυνση που επιθυμούν οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ. Φυσικά η στάση των ιδιοκτητών των ΜΜΕ είναι υποκριτική, καθώς είναι πανθομολογούμενο ότι ουδόλως κήδονται αν τα προγράμματά τους καλλιεργούν τη βία. Και ουδόλως διανοούνται να υποβάλουν εισηγήσεις εναντίον τους (Σταύρου, 2009).

Επιπλέον ουδόλως τους απασχολεί το γενικότερο φαινόμενο της δικής τους ανομίας και βίας, με την έννοια ότι δεν ασκείται επί των ιδίων κανένας κοινωνικός έλεγχος και πράττουν κατά το δοκούν στο όνομα της δήθεν ελευθερίας του τύπου, με μοναδικό φραγμό στην εξουσία τους όσον αφορά τη στοιχειώδη τήρηση της δεοντολογίας το ΕΣΡ. Έτσι διαμορφώνεται ένα κλίμα ενίσχυσης της καταστολής για ένα πρόβλημα το οποίο δεν έτυχε καμίας συστηματικής ερευνητικής προσέγγισης ως τώρα. Το Υπουργείο Παιδείας στην Ελλάδα δε διερευνά ούτε και έχει χαράξει κάποια στρατηγική. Η κοινωνία μένει με την εντύπωση που καλλιεργούν τα ΜΜΕ, ότι δηλαδή η κατάσταση στα σχολεία είναι απελπιστική. Στα σχολεία όμως σήμερα δεν υπάρχει πρόβλημα βίας σε τόσο εκτεταμένο βαθμό, όσο υφίσταται πρόβλημα ανομίας (Σταύρου, 2009). Ένα πρόβλημα που χαρακτηρίζει ολόκληρη την κοινωνία και για το οποίο δεν έχουν δοθεί πολιτικές απαντήσεις. Η ενίσχυση των κατασταλτικών μηχανισμών απλώς υποδηλώνει αδυναμία αναζήτησης των αιτιών του προβλήματος και χάραξης πολιτικής. Κατά συνέπεια, ευνοείται η συντήρηση της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων προς όφελος της πολιτικής – οικονομικής – επικοινωνιακής ολιγαρχίας των ΜΜΕ, σε βάρος των πολιτών. Η απάντηση στα προβλήματα της νεανικής παραβατικότητας είναι η ενίσχυση του παιδαγωγικού ρόλου του σχολείου.

5.4 Μ.Μ.Ε & Στερεότυπα αναφορικά με τη σύνδεση βίας και ψυχικής ασθένειας

Οι αναπαραστάσεις της ψυχικής ασθένειας στα ΜΜΕ έχουν για πολλούς και διάφορους λόγους συνδεθεί με αναπαραστάσεις που παραπέμπουν στη βία και την εγκληματικότητα. Επικρατεί η τάση να υπερτονίζεται η ύπαρξη μιας ψυχικής διαταραχής, όταν όντως υπάρχει, ακόμα και αν η σχέση της με την ακραία συμπεριφορά είναι μόνο πιθανολογούμενη. (Βαρβαρέσου, 2000,,: 463-480).

Επιπρόσθετα, ακόμα και όταν δεν υπάρχει καμία σαφής ένδειξη ψυχικής διαταραχής, υγείας του δράστη, αποτελεί συνηθισμένη πρακτική να αφήνεται να εννοηθεί η ψυχική διαταραχή ως αιτιακός παράγοντας της εγκληματικής πράξης. Ο δράστης ενός στυγερού και αποτρόπαιου εγκλήματος, που η κοινή λογική αδυνατεί να συλλάβει, ή το υποκείμενο οποιουδήποτε άλλου είδους ακραίας πράξης ή στάσης, εύκολα και αβασάνιστα παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ ως ψυχικά διαταραγμένος.

Για την ελληνική πραγματικότητα, ο «ψυχοπαθής δολοφόνος», ο «σχιζοφρενής με το πριόνι», ο «μανιακός βιαστής», ο «δράκος», ο «κανίβαλος», είναι μερικές από τις πιο πομπώδεις διατυπώσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς στην περιγραφή στυγερών εγκλημάτων. Οι διατυπώσεις αυτές, ακόμα και όταν δεν αναφέρονται ρητά στην αιτιακή σύνδεση της διαταραγμένης ψυχικής υγείας με την εγκληματικότητα, το λιγότερο την υπονοούν, αναπαράγοντας τα σχετικά στερεότυπα (Πανούσης, 2004: 81-82).

Ακόμα και όταν η δημοσιογραφική προσέγγιση του θέματος δεν πραγματοποιείται υπό το πρίσμα της βίας και της επικινδυνότητας, η ψυχική ασθένεια παρουσιάζεται στα ΜΜΕ σχεδόν πάντα με έμφαση σε άλλες αρνητικές και εξίσου στερεοτυπικές πτυχές της. Οι αναπαραγόμενες εικόνες του ψυχικά ασθενή επικεντρώνονται στη δυσλειτουργικότητά του, την ανικανότητα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζωής, την αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, την εξαθλίωση στην οποία μπορεί να οδηγήσει η ασθένεια, την ευαλωτότητά του, που τον καθιστά επιρρεπή στη θυματοποίηση ή τον εγκλεισμό.

Συγκριτικά πολύ λίγα δημοσιεύματα αναφέρονται στις δεξιότητες και τα χαρίσματα που μπορεί να διαθέτουν άνθρωποι που πάσχουν από κάποια ψυχική ασθένεια, ανεξαρτήτως της διαταραχής τους. Η βελτίωση των συνθηκών ζωής των χρόνιων ασθενών και οι δυνατότητες ένταξής τους με τη δημιουργία ψυχιατρικών υπηρεσιών στην κοινότητα, η πρόοδος στον τομέα της φαρμακοθεραπευτικής αντιμετώπισης ή το νομικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται οι ψυχικά ασθενείς και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους ή, τέλος, τα επιτεύγματα ατόμων που κατάφεραν να ξεπεράσουν τα προβλήματά τους και να διακριθούν σε διάφορους τομείς, είναι θέματα που βλέπουν το φως της δημοσιότητας με απογοητευτικά μικρή συχνότητα (Πανούσης, 2004: 147). Όλα τα παραπάνω ασφαλώς ισχύουν και για την παρουσίαση από τα Μ.Μ.Ε. των νεαρών παραβατών.

5.5 Η Επίδραση των βίντεο-παιχνιδιών

Μια ειδική κατηγορία ηλεκτρονικών μέσων όπου υπάρχουν απεικονίσεις βίας είναι εκείνη των ηλεκτρονικών παιχνιδιών, όπως του play-station, των pc-games και άλλων «παιχνιδομηχανών». Με βάση τα στατιστικά στοιχεία οι χρήστες των παιχνιδιών αυτών είναι νέοι, κυρίως ανήλικοι. Πρόκειται για παιχνίδια που παίζονται στο σπίτι ή ακόμα σε ίντερνετ καφέ, όπου οι παίκτες δύνανται να συμμετέχουν ομαδικά στην εξέλιξη της δράσης. Ένα τέτοιο παιχνίδι είναι το «Metal Gear», όπου οι νέοι παίζουν αλληλεπιδραστικά φτιάχνοντας ομάδες και ανταγωνιζόμενοι άλλες σε επίπεδο Τοπικού Δικτύου (LAN-Parties) (Βαρβαρέσου, 2000, : 463-480).

Προκειμένου να παίξει κάποιος ένα παιχνίδι πρέπει είτε να το αγοράσει, είτε να το νοικιάσει, είτε να το αντιγράψει παράνομα σπάζοντας τους κωδικούς ταυτότητας του παιχνιδιού. Υπάρχουν παιχνίδια στρατηγικής (strategy games) όπου ο παίκτης κτίζει πόλεις, χωριά, κάνει εμπορικές συναλλαγές και πολέμους και παιχνίδια ρόλων, όπου ο ίδιος ο παίκτης συμμετέχει και διαμορφώνει την προσωπικότητα του ήρωα του. Επίσης, το 3% της ετήσιας παραγωγής αφορά τα λεγόμενα βολών πρώτου προσώπου (first-person-shooters). Οι πρωταγωνιστές είναι φανταστικά ή ιστορικά πρόσωπα, καθώς και προσωποποιημένα πλάσματα που αντιστοιχούν συνήθως στους «κακούς» της υπόθεσης. Τα παιδιά-έφηβοι στη συντριπτική πλειοψηφία αγόρια, έχουν ως απώτερο σκοπό την ολοκλήρωση του παιχνιδιού, φτάνοντας στην τελευταία πίστα, όπου το παιχνίδι χάνει και το ενδιαφέρον του (Βαρβαρέσου, 2000, : 463-480).

Σπάνια τα παιχνίδια αυτά διαθέτουν κάποια περίπλοκη υπόθεση. Κυρίως έχουν να κάνουν με το είδος βίας που χρησιμοποιείται, το περιβάλλον όπου εξελίσσεται η πλοκή και τα πρόσωπα που παρουσιάζονται. Για να βγει, λοιπόν, ο παίκτης από τις δύσκολες καταστάσεις οφείλει να χρησιμοποιήσει βία. Η βία αυτή αποτελεί μέσο για την επιβίωση και αντιστοιχεί στο φόνο του αντιπάλου και συχνά σε φόνους άσχετων προς τον αντίπαλο πολιτών. Οι τρόποι βίας και η κλιμάκωσή της εξαρτώνται από την υπόθεση και την εξέλιξη του εκάστοτε παιχνιδιού. Εδώ το έγκλημα είναι θεμιτό και απόρροια στρατηγικής, με ανταμοιβή τη ζωή του πρωταγωνιστή (Hebberecht & Verschaeve, 1998: 49).

Κατά την ανάλυση της επίδρασης των παιχνιδιών στη βίαιη συμπεριφορά των νέων πρέπει να προηγηθεί η διαφοροποίηση της πραγματικής και της φανταστικής βίας. Οι περισσότεροι μπορεί να σκοτώνουν εκατοντάδες αντιπάλους μέσω των παιχνιδιών, αλλά ελάχιστοι είναι εκείνοι που έχουν δει κάποιον να σκοτώνεται στην πραγματικότητα. Το γεγονός ότι η βία των παιχνιδιών είναι φανταστική κι όχι πραγματική, της προσδίδει μία διαφορετική υπόσταση- εκείνη του παιχνιδιού ή του «ψεύτικου». Από την άλλη πλευρά όμως, στα παιχνίδια-βίντεο ο νέος συμμετέχει στη δράση και χρησιμοποιεί βία για να επιτύχει τους διάφορους στόχους, ενώ στην πραγματικότητα γίνεται δέκτης μηνυμάτων χρήσης βίας από άλλους (Hebberecht & Verschaeve, 1998: 49).

Η επίδραση των παιχνιδιών αυτών αποτελεί σημείο διαφωνίας για πολλούς ερευνητές. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η συχνή και έντονη χρήση βίας οδηγεί στην έκπτωση βασικών φραγμών και αναστολών για τον παίκτη. Ωστόσο ορισμένες φορές οδηγεί σε μια μορφή «εκτόνωσης» που θα οδηγήσει σε λιγότερη βία. Στον αντίποδα βρίσκεται η άποψη ότι στα παιδιά ενυπάρχει ο κίνδυνος μίμησης της συμπεριφοράς χαρακτήρων με τους οποίους ταυτίζονται. Το γεγονός ότι η βία είναι ψεύτικη δεν σημαίνει ότι δεν επηρεάζει. Επίσης, το γεγονός ότι οι χαρακτήρες των παιχνιδιών μπορεί να σκοτωθούν και μετά να επανέλθουν στη ζωή δίνει μια διαφορετική διάσταση στον ορισμό των εννοιών «σκοτώνω» και «σκοτώνομαι» (Hebberecht & Verschaeve, 1998: 49). Κατά γενική ομολογία, το να σκοτώσει κάποιος ή να σκοτωθεί σε ένα παιχνίδι είναι ήσσονος σημασίας γεγονός, καθώς δεν επιφέρει ιδιαίτερες συνέπειες, πέρα από την επανεκκίνηση του παιχνιδιού. Το πρόβλημα συνίσταται στο ότι ορισμένα μέλη δεν έχουν αποφασίσει ποιες είναι οι θεμελιώδεις αξίες τους, ώστε να μπορούν να παίζουν διάφορα παιχνίδια χωρίς να ενοχλούνται από τη δυσαρμονία, την απόκλιση δηλαδή ανάμεσα σε αυτό που πιστεύουν και σε αυτό που παρακολουθούν. Εντούτοις, το ερώτημα των κινδύνων από τα παιχνίδια αυτά δεν μπορεί να απαντηθεί με μονοδιάστατο και οριστικό τρόπο. Είναι πιο εύκολο να διαπιστωθεί ποια αποτελέσματα δεν έχουν τα παιχνίδια αυτά: σίγουρα μπορούν να επιβαρύνουν την «προβληματική» του δράστη αλλά δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνα τους κίνητρο ή ευκαιρία εκδήλωσης βίαιων συμπεριφορών (Hebberecht & Verschaeve, 1998: 49).

5.6 Η Επίδραση του διαδικτύου

Η λέξη Internet σημαίνει «δίκτυο από δίκτυα» (inter - network). Το Internet αποτελείται από χιλιάδες μικρότερα τοπικά ή εθνικά δίκτυα διασκορπισμένα στην υδρόγειο. Κάθε Πανεπιστήμιο έχει ένα τοπικό, ιδιωτικό δίκτυο, όπως επίσης και κάθε εταιρία, οργανισμός κλπ. Το Internet παρέχει τις διαδικασίες και την δυνατότητα να διασυνδεθούν τα δίκτυα αυτά, επιτρέποντας στους χρήστες τους να έχουν πρόσβαση, πέρα από αυτή που τους παρέχει το τοπικό δίκτυο του οργανισμού τους. Συνεπώς, το Internet δεν προσθέτει «περιεχόμενο» στα ήδη υπάρχοντα δίκτυα, αλλά έναν τρόπο να γίνουν αυτά προσβάσιμα και από άλλα σημεία του πλανήτη. Το Internet είναι δηλαδή μια τεράστια συλλογή από υπηρεσίες που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο καθένας μας, αλλά και συγχρόνως το Internet συναποτελούν όλα τα εκατομμύρια ανθρώπων σε όλο τον κόσμο που επικοινωνούν μεταξύ τους, μέσω ενός απλού Η/Υ (PC) και ενός modem, το οποίο είναι συνδεδεμένο στη τηλεφωνική συσκευή, αποσκοπώντας στο διαμοιρασμό ιδεών, γνώμων και πόρων (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στους κινδύνους που εγκυμονεί η ενασχόληση με το διαδίκτυο για τα παιδιά και τους εφήβους, καθώς πολλά από τα βιντεοπαιχνίδια έχουν, χωρίς να υπάρχει λόγος, υπερβολικά βίαιο περιεχόμενο. Επίσης, τα παιδιά που σπαταλούν υπερβολικά πολλές ώρες στα διάφορα sites κοινωνικής δικτύωσης, όπως είναι το Facebook και το Twitter, κινδυνεύουν σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές να αποκοπούν από ρεαλιστικές σχέσεις στον αληθινό κόσμο. Την ίδια στιγμή ενήλικοι χωρίς ηθικούς φραγμούς υιοθετούν online την ταυτότητα του ανηλίκου (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Εδώ ελλοχεύει και ο διαδικτυακός εκφοβισμός (cyberbullying). Στα τέλη του περασμένου Σεπτεμβρίου οι ΗΠΑ ήρθαν αντιμέτωπες με ένα «παλιρροϊκό κύμα» αυτοκτονιών αμερικανών εφήβων που δεν άντεξαν τον ανηλεή ψηφιακό διασυρμό τους. Ο 18χρονος φοιτητής Τάιλερ Κλέμεντι πήδηξε από τη γέφυρα «Τζορτζ Ουάσινγκτον» και το διαμήνυσε ο ίδιος μέσω Facebook, επειδή κάποιοι άσπονδοι φίλοι του βιντεοσκόπησαν κρυφά με web camera τη συνεύρεσή του με άλλον άνδρα, αναρτώντας πανηγυρικά την ομοφυλοφιλία του στο Διαδίκτυο (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Η «γκάμα» του cyberbullying είναι ευρύτατη, καθώς περιλαμβάνει e-mail, κινητά τηλέφωνα, γραπτά μηνύματα, βίντεο κλιπ, online chat, φωτογραφίες, προσωπικές ιστοσελίδες, ενώ διανθίζεται διαρκώς με τα νέας εσοδείας τεχνολογικά γκάτζετ.

Σε αυτό το είδος συγκεκριμένου ψυχολογικού εκφοβισμού μέσα από τα ηλεκτρονικά μέσα συμπεριλαμβάνονται η ψηφιακή παρενόχληση (cyberstalking), η διάδοση φημών και η κοινωνική απομόνωση, τα πειράγματα, οι κοροϊδίες και τα υποτιμητικά σχόλια, ακόμη και οι απειλές κατά της σωματικής ακεραιότητας ενός παιδιού ή της οικογένειάς του. Το πρόβλημα με τον εκφοβισμό στον κυβερνοχώρο είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις τα παιδιά δεν γνωρίζουν ποιος είναι αυτός που τα εκφοβίζει, καθ' ότι οι «νταήδες» του Διαδικτύου συχνά κρύβονται μέσα στην ανωνυμία των chatroom, υιοθετώντας ψευδώνυμα και avatar, δηλαδή εικονικά alter ego (Cholbi, 2010, :489-515).

Τα ίδια τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν σημαίνοντα ρόλο στην ενημέρωση και στην ευαισθητοποίηση γύρω από το cyberbullying. Ενίοτε υπερτονίζουν περιστατικά, σπέρνοντας τον πανικό. Από την άλλη πλευρά, στη Βρετανία τουλάχιστον πολλά μίντια σπεύδουν κατά καιρούς να ενημερώσουν και να προτείνουν λύσεις. Συνεκδοχικά προέκυψε ένα εξαιρετικά χρήσιμο Καταστατικό Ψηφιακού Αλφαριθμητισμού (medialiteracy.org), το οποίο εστιάζει στο ότι όλοι οι χρήστες του διαδικτύου πρέπει να μπορούν να αξιοποιούν τις ευκαιρίες που αυτό παρέχει, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στον ψηφιακό αλφαριθμητισμό και στην εξοικείωση όλων των γενεών με τα καινούργια τεχνολογικά μέσα. Μόνο εξοπλίζοντας και τα παιδιά και τους ενηλίκους με την κριτική σκέψη που θα τους επιτρέψει να κατανοήσουν τα διαφορετικά πρόσωπα του διαρκώς μεταβαλλόμενου ψηφιακού σύμπαντος είναι εφικτή η ψηφιακή ασφάλεια των χρηστών του διαδικτύου. Αυτό που πρέπει πρωτίστως να αντιληφθεί ο χρήστης είναι ότι ο κυβερνοχώρος είναι μια προέκταση του πραγματικού κόσμου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται (Cholbi, 2010, :489-515).

Οι ενήλικοι είναι αδήριτη ανάγκη να συνεχίσουν τον διάλογο με τα παιδιά, ώστε να γνωρίζουν τι κάνουν online και να μπορούν να τα προστατεύουν από κινδύνους, αφυπνίζοντάς τα απέναντι στις απειλές του περιβάλλοντος. Επιβάλλεται οι ενήλικοι να δείχνουν στα παιδιά με συνέπεια πόσο αναγκαίο είναι να καταδικάζουν τη βία και τις εκφάνσεις της και να τα οδηγούν σε ειρηνική διευθέτηση των διαφορών τους

συνιστώντας παράδειγμα για αυτά και καλλιεργώντας μέσα τους αισθήματα αλληλεγγύης και συμπαράστασης για τους κοινωνικά πιο ευάλωτους (Cholbi, 2010, :489-515).

"I'm going to Grandma's house to show her how to check
her e-mail again for the ten millionth time.
If you don't bite her, I will!"

Κεφάλαιο 6: Η ΔΙΕΥΡΥΜΕΝΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

6.1 Ανασκόπηση των επιπτώσεων της σχολικής βίας και τρόποι αντιμετώπισής της

Οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του εκφοβισμού της βίας στα παιδιά-θύματα που την υφίστανται είναι πολλές και ιδιαζόντως σοβαρές. Οι μελλοντικές συνέπειες είναι σημαντικές, καθώς επηρεάζουν τη ζωή τους ακόμη και όταν ενηλικιωθούν. Τα παιδιά αυτά είναι δυνατόν να εμφανίσουν -όπως τονίστηκε σε προηγούμενη ενότητα- κατάθλιψη, άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, αισθήματα ανασφάλειας, σχολική φοβία, ψυχοσωματικά προβλήματα όπως πονοκεφάλους, πόνους στην κοιλιά και διαταραχές ύπνου, μαθησιακές δυσκολίες και κοινωνική απόσυρση. Από την άλλη, τα παιδιά θύτες που ασκούν βία έχει αποδειχτεί ότι είναι δυνατόν να εξελίσσονται σε ποσοστό που αγγίζει το 50% σε ενήλικες με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά (Ασημόπουλος & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Οι μαθητές - θύματα είναι συνήθως παιδιά με περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από τους άλλους μαθητές, προσεκτικά, ήσυχα και ευαίσθητα, εσωστρεφή, με χαμηλή αυτοεκτίμηση, αρνητική στάση απέναντι στη βία, που δύσκολα υπερασπίζονται τον εαυτό τους. Από την άλλη, οι μαθητές-θύτες, οι «νταήδες», είναι συνήθως παιδιά που, παρά το γεγονός ότι φαίνονται σίγουρα για τον εαυτό τους, έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, είναι ενεργητικά και υπερδραστήρια, επιθετικά, επιρρεπή σε παραβίαση κανόνων και αντικοινωνικές συμπεριφορές, ικανά να ξεφεύγουν από δύσκολες καταστάσεις, χωρίς ηθικούς ενδοιασμούς ή αισθήματα τύψεων για τις πράξεις τους (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Οι μαθητές - θύματα που υφίστανται τη βία συνήθως αντιδρούν προς τους μαθητές-θύτες που τους εκφοβίζουν με έλλειψη αυτοπεποίθησης, φόβο, αδυναμία αντιπαράθεσης, σύγχυση και απόγνωση. Αναστατώνονται, σπάνια υπερασπίζονται τον εαυτό τους και εκδηλώνουν την ψυχολογική πίεση που βιώνουν με απόσυρση, κλάμα και έντονο άγχος. Συχνά νιώθουν ότι η παρέμβαση ενός ενήλικα θα είναι αναποτελεσματική και ότι, αν συζητήσουν το πρόβλημα με ενήλικα, τότε

θα εισπράξουν περισσότερη βία από τους συμμαθητές τους (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Οι ενδείξεις που είναι δυνατόν να υποδηλώσουν ότι τα ίδια έχουν πέσει θύματα εκφοβισμού και βίας στο σχολείο είναι η εμφάνισή τους με ρούχα ή πράγματα σκισμένα, σε συνδυασμό με μώλωπες, μελανιές και σημάδια εκδορών και επίθεσης, αλλαγή στη συμπεριφορά τους, νυχτερινή ενούρηση, ονυχοφαγία, απομάκρυνση από κοινωνικές δραστηριότητες, νευρικότητα και φοβίες, αλλαγές στο συναίσθημα με ξεσπάσματα, κλάμα, κόπωση, σχολική άρνηση, καθυστερήσεις στη σχολική προσέλευση, αλλαγή των δρομολογίων μετακίνησής τους από και προς το σχολείο, καθώς και παράπονα για ψυχοσωματικά προβλήματα (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Οι γονείς που θα αντιληφθούν ότι το παιδί τους θυματοποιείται στο σχολείο πρέπει καταρχάς να αποφύγουν τις παρορμητικές αντιδράσεις. Με ψύχραιμη στάση οφείλουν να μιλήσουν με το παιδιά και να του υπενθυμίσουν ότι το νοιάζονται και το προστατεύουν. Επίσης, να του τονίσουν ότι μπορούν να αντιμετωπίσουν την κατάσταση μαζί και ότι αν «σπάσει» τη σιωπή του τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν. Παράλληλα, θα πρέπει να ενημερώσουν το διευθυντή του σχολείου. Τέλος, είναι απαραίτητο να προτείνουν στο παιδί πρακτικούς τρόπους για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων και ενδεχομένως να ζητήσουν τη βοήθεια ενός ειδικού ψυχικής υγείας (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Γενικότερα όσον αφορά το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο μεταξύ των μαθητών παρατηρείται στην Ελλάδα έλλειμμα ενημέρωσης, περιορισμένη ευαισθητοποίηση και σχετική άγνοια για τη διαχείριση του προβλήματος. Οι γονείς δηλώνουν συνήθως την άγνοιά τους και συζητούν ελάχιστα το πρόβλημα με τα παιδιά τους. Οι μαθητές-θύματα συχνά αντιδρούν με απόσυρση και αποφυγή επίκλησης βοήθειας προς τους ενήλικες. Οι εκπαιδευτικοί συζητούν ελάχιστα στην τάξη τις συμπεριφορές παρενόχλησης και εκφοβισμού. Φαίνεται να επικρατεί η αντίληψη ότι υπάρχουν «ανώδυνες» πράξεις βίας, και ως εκ τούτου τείνουν να τις αγνοούν στο σύνολο τους, εκτός από τις περιπτώσεις που καταλήγουν σε σωματική βία (Ασημόπουλος, & Χατζηπέμος, 2006: 6-7).

Η έκταση του φαινομένου της βίας στα σχολεία, οι σοβαρές επιπτώσεις που είναι δυνατόν να έχει η βία στην υγεία και την ψυχική υγεία των παιδιών και η υποτίμηση που παρατηρείται στο εκπαιδευτικό σύστημα

της Ελλάδας κάνουν επιτακτική την ανάγκη της άμεσης αναγνώρισης του προβλήματος από την πολιτεία και την άμεση λήψη μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισής του (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Χρειάζεται να διερευνηθεί συστηματικά στην Ελλάδα το φαινόμενο της βίας σε όλες του τις εκφάνσεις. Επιπλέον, απαραίτητη κρίνεται η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για την αναγνώριση και τη διαχείριση του προβλήματος. Αναγκαία είναι και η διαρκής παρότρυνση και υποστήριξη των γονέων για ενεργή συμμετοχή και συνεργασία με το σχολείο. Επίσης άμεσα χρειάζεται να στελεχωθούν οι εκπαιδευτικές περιφέρειες με ειδικούς ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων, όπως παιδοψυχιάτρους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι να μπορούν να παρεμβαίνουν στη σχολική καθημερινή πραγματικότητα. Στο πλαίσιο αυτό χρήσιμο θα ήταν το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να υιοθετήσει και να αναπτύξει το θεσμό των Κινητών Μονάδων Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων. Τέλος, απαιτείται συνεχής συμβουλευτική του εκπαιδευτικού προς τους μαθητές, με στόχο την ενίσχυση της μαθητικής ομάδας ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίζει εκδηλώσεις εκφοβισμού, βίας και παραβατικής συμπεριφοράς (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

6.2 Η σημασία της Διευρυμένης αποστολής των σχολείων

Δεδομένου ότι η οικογενειακή ζωή σήμερα προσφέρει σε όλο και λιγότερα παιδιά ένα σίγουρο «πάτημα» ζωής, τα σχολεία είναι πλέον ο μόνος χώρος στον οποίο οι κοινότητες μπορούν να στραφούν, προκειμένου να αναπληρώσουν τα ελλείμματα των παιδιών ως προς την συναισθηματική τους κάλυψη. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα σχολεία μπορούν να υποκαταστήσουν όλους τους κοινωνικούς θεσμούς που βρίσκονται στο στάδιο της κατάρρευσης. Αλλά αφού πρακτικά το σχολείο αποτελεί το χώρο όπου όλα τα παιδιά φοιτούν, τουλάχιστον στην αρχή μπορεί να γίνει ο τόπος όπου θα προσεγγιστούν τα παιδιά, προσφέροντάς τους βασικά «μαθήματα ζωής» που διαφορετικά ίσως δεν θα μπορούσαν να έχουν ποτέ (Goleman, 1995: 383-384).

Η συναισθηματική παιδεία συνεπάγεται μεγαλύτερη υποχρέωση των σχολείων, γιατί αυτά θα αναπληρώσουν το κενό που δημιουργούν οι

οικογένειες που αποτυγχάνουν να προσφέρουν κοινωνική παιδεία στα παιδιά τους. Αυτό το δύσκολο καθήκον απαιτεί δύο μεγάλες αλλαγές: οι δάσκαλοι πρέπει να ξεφύγουν από τα στενά όρια του παραδοσιακού τους ρόλου και οι άνθρωποι στις κοινότητές τους πρέπει να ασχοληθούν περισσότερο με τα σχολεία (Goleman, 1995: 383-384).

Το κατά πόσο θα υπάρχει ένα μάθημα αποκλειστικά αφιερωμένο στη συναισθηματική παιδεία μπορεί να παίζει πολύ μικρότερο ρόλο από το πώς διδάσκονται τα μαθήματα. Ίσως να μην υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο μάθημα όπου να παίζει τόσο σημαντικό ρόλο η ποιότητα του δασκάλου, από την στιγμή που και μόνο το πώς διευθύνει το μάθημα ο δάσκαλος αποτελεί από μόνο του πρότυπο συμπεριφοράς, ένα χειροπιαστό παράδειγμα ύπαρξης ή απουσίας συναισθηματικής επάρκειας. Κάθε φορά που ο δάσκαλος απαντάει σε ένα μαθητή, είκοσι-τριάντα μαθητές διδάσκονται (Goleman, 1995: 383-384).

Υπάρχει ένας συγκεκριμένος τύπος εκπαιδευτικού ο οποίος έλκεται από τέτοια μαθήματα, ο οποίος κατά κάποιο τρόπο επιλέγει «εαυτόν» για να τα διδάξει. Κι τούτο διότι δεν είναι όλοι οι δάσκαλοι κατάλληλοι από άποψη ψυχосύνθεσης για ένα τέτοιο έργο. Καταρχήν οι δάσκαλοι πρέπει να νιώθουν άνετα να μιλήσουν για συναισθήματα. Δε νιώθουν όλοι άνετα κάνοντας κάτι τέτοιο κι άλλοι ούτε καν το διανοούνται. Πολύ λίγα ή ίσως και τίποτα στην ακαδημαϊκή εκπαίδευση του δασκάλου δεν τον προετοιμάζουν για αυτού του είδους τη διδασκαλία. Για τους λόγους αυτούς, τα προγράμματα συναισθηματικής αγωγής παρέχουν βασικά στους επίδοξους δασκάλους και δασκάλες πολλές εβδομάδες ειδικής εκπαίδευσης πάνω στην προσέγγιση (Goleman, 1995: 383-384).

Ενώ πολλοί δάσκαλοι μπορεί αρχικά να είναι απρόθυμοι να καταπιαστούν με ένα ζήτημα που φαίνεται τόσο άσχετο με την εκπαίδευσή τους και την καθημερινή τους εμπειρία, υπάρχουν ενδείξεις ότι από την στιγμή που εκδηλώσουν επιθυμία να προσπαθήσουν, οι περισσότεροι θα ευχαριστηθούν και δεν θα τα εγκαταλείψουν. Στα σχολεία του Νιου Χέιβεν, όταν οι δάσκαλοι και οι δασκάλες πρωτοάκουσαν ότι θα ακολουθήσουν μια ειδική εκπαίδευση ώστε να διδάξουν τα νέα μαθήματα συναισθηματικής παιδείας, το 31 τοις εκατό δήλωσαν ότι δίσταζαν να κάνουν κάτι τέτοιο.. Μετά από ένα χρόνο διδασκαλίας του μαθήματος, περισσότεροι από το 90 τοις εκατό ανέφεραν

ότι είχαν μείνει ευχαριστημένοι και ήθελαν να συνεχίσουν να το διδάσκουν και την επόμενη χρονιά (Goleman, 1995: 383-384).

Πέρα από την εκπαίδευση των δασκάλων, η συναισθηματική παιδεία διευρύνει την άποψη περί των καθηκόντων των σχολείων αυτών καθεαυτών, διότι τα καθιστά με πιο σαφή τρόπο σημαντικό παράγοντα για την εκπαίδευση των παιδιών στα ουσιώδη μαθήματα της ζωής τους. Αυτό το ευρύτερο σχέδιο απαιτεί ανεξάρτητα από τις λεπτομέρειες του προγράμματος, να χρησιμοποιούνται οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται εντός και εκτός αίθουσας διδασκαλίας ώστε να βοηθούνται οι μαθητές να μετατρέπουν τις στιγμές προσωπικής τους κρίσης σε μαθήματα συναισθηματικής επάρκειας. Μάλιστα τα αποτελέσματα είναι πολύ καλύτερα όταν τα μαθήματα στο σχολείο συντονίζονται με τα όσα συμβαίνουν στο σπίτι των παιδιών (Galanaki, 2008: 258-280).

Πολλά προγράμματα συναισθηματικής παιδείας έχουν οργανώσει ειδικές τάξεις για γονείς, προκειμένου να τους διδάξουν αυτά που μαθαίνουν τα παιδιά τους, αποσκοπώντας όχι μόνο να βοηθήσουν τα παιδιά να εμπεδώσουν τα όσα έμαθαν στο σχολείο, αλλά και να βοηθήσουν τους γονείς που νιώθουν την ανάγκη να ασχοληθούν πιο αποτελεσματικά με την συναισθηματική ζωή των παιδιών τους. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά παίρνουν ουσιώδη μηνύματα σχετικά με την συναισθηματική επάρκεια σε όλες τις όψεις της ζωής τους (Galanaki, 2008: 258-280).

Συμπεράσματα

Η σχολική βία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της βίας και της παραβατικότητας που εμφανίζονται στην κοινωνία. Δεν μπορεί να εξετασθεί και να περιοριστεί χωρίς να ληφθεί υπόψη το ευρύτερο περιβάλλον που την τρέφει, οι αξίες, οι θεσμοί, η πολιτισμική και πολιτική ιστορία του τόπου και των ανθρώπων. Το θύμα και ο θύτης είναι άνθρωποι από την κοινωνία στην οποία βρίσκεται το σχολείο. Η στάση τους και η συμπεριφορά τους αντανakλά και αναπαράγει ό,τι το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον καλλιεργεί (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ), 2002).

Κατά μέσον όρο, έξι στους δέκα μαθητές της χώρας έχουν αντιληφθεί βίαια περιστατικά μέσα και γύρω από τα σχολεία τους. Καθημερινά, 2 στους 10 μαθητές από νήπια έως και έφηβοι ταπεινώνονται ή ταπεινώνουν. Δέχονται ή μοιράζουν προσβολές, τρώνε ή δίνουν ξύλο. Πολλοί από αυτούς τους μαθητές - θύματα, όμως, δεν εκμυστηρεύονται το μαρτύριό τους σε κανέναν και υποφέρουν για πολύ καιρό μόνα τους και εντελώς αβοήθητα. Χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στη συμβουλευτική αντιμετώπιση του φαινομένου με τη συνεργασία γονιών και καθηγητών (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ), 2002).

Πολλές φορές η άσκηση βίας έχει ως αποδέκτη τον ίδιο τον έφηβο. Απόπειρες αυτοκτονίας κάνουν συχνά οι έφηβοι που παρουσιάζουν κατάθλιψη και νιώθουν ότι η ζωή δεν έχει νόημα και σκοπό. Συνήθως, συμβαίνουν στις νεαρές ηλικίες και κυρίως στα αγόρια, αλλά πολύ σπάνια σε ηλικίες κάτω των 12 ετών. Οι συναισθηματικές διακυμάνσεις είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά της εφηβείας. Πολύ συχνά οι έφηβοι εκδηλώνουν ακραίες μεταβολές διάθεσης και περνούν περιόδους έντονης μελαγχολίας, κατά τις οποίες έχουν την αίσθηση ότι η ζωή είναι δύσκολη ή απογοητευτική (Cholbi, 2007: 155-157).

Όπως έχουν δείξει έρευνες, αυτές οι μεταβολές παρουσιάζονται κυρίως γύρω στα 14, αλλά γρήγορα περνούν και τα περισσότερα παιδιά προσαρμόζονται εύκολα, χωρίς να γίνει αντιληπτή η δυστυχία τους. Ωστόσο, ορισμένα παιδιά δεν συνέρχονται εύκολα από μια αναποδιά ή μια αποτυχία. Η δυστυχία τους συνεχίζεται ακόμη και όταν δεν υπάρχει κάποιος λόγος, με αποτέλεσμα κάποιες φορές να καθίστανται επικίνδυνα

τόσο για τον ίδιο τους τον εαυτό όσο και για τους ανθρώπους που τα περιστοιχίζουν σε οικογενειακό ή σχολικό πλαίσιο (Cholbi, 2007: 155-157).

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα Μ.Μ.Ε. κατευθύνουν την προσοχή του τηλεθεατή σε μορφές βίαιης συμπεριφοράς που μπορεί διαφορετικά να μην είχε σκεφτεί. Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου γεγονότα και πράξεις που εμφανίζονται στην τηλεόραση ακολουθούνται από όμοια γεγονότα στον πραγματικό κόσμο. Οι ομοιότητες είναι τόσο πολλές, ώστε είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς, ότι πρόκειται για σύμπτωση.

Πολλοί γονείς έχουν παρατηρήσει τα παιδιά τους να μιμούνται συμπεριφορές που έχουν παρακολουθήσει σε ταινίες. Είναι δύσκολο με βάση τις έρευνες να αποφανθεί κανείς αν αυτή η πορεία οδηγεί σε μεγαλύτερη συχνότητα εκδήλωση βίας. Η άποψη ότι τα παιδιά που είναι εκτεθειμένα στη βία τείνουν να παραφέρονται γενικά αμφισβητείται από τις περισσότερες θεωρητικές έρευνες των τηλεοπτικών επιδράσεων. Από την άλλη, με τα πειράματα εργαστηρίου είναι δύσκολο να εξαχθούν αποτελεσματικά συμπεράσματα, γιατί τα άτομα γνωρίζουν ότι παρατηρείται η συμπεριφορά τους και μπορούν να ανταποκριθούν σύμφωνα με τη θέση του ερευνητή. Χρειάζεται πιθανότατα μια έρευνα, στην οποία οι επιδράσεις του ερευνητή θα είναι απομονωμένες και ελεγχόμενες (Bandura, 1983,:464-469).

Δε διευκρινίζεται, σύμφωνα με τις έρευνες, ποιο μήνυμα περνάει η τηλεόραση σχετικά με την νομιμότητα της βίας ή την πιθανότητα τιμωρίας. Σε ένα ορισμένο βαθμό αυτό το μήνυμα δεν είναι τόσο ουσιαστικό αν σκεφτεί κανείς την ποικιλία των μηνυμάτων, που δέχεται ο άνθρωπος καθημερινά στο σύγχρονο κόσμο και μέσα από τις νέες τεχνολογίες και από άλλες πηγές επιρροής. Κατά πάσα πιθανότητα, το μήνυμα είναι διφορούμενο και είναι λογικό να έχει διαφορετικές επιδράσεις σε διαφορετικούς θεατές (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Μικρά παιδιά μπορεί να μιμούνται ψεύτικη βία, αν δεν καταλαβαίνουν το μήνυμα, αλλά η μιμητική συμπεριφορά τους μπορεί να έχει ασημαντες συνέπειες. Ανάμεσα σε χιλιάδες τηλεθεατές πρέπει να υπάρχουν κάποιοι που ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία ερμηνεύουν τα τηλεοπτικά μηνύματα με διαφορετικό τρόπο, περιπλέκουν στη φαντασία τους ότι βλέπουν με τις δικές τους ζωές, και κατά συνέπεια έχουν αυξημένη πιθανότητα να παρουσιάσουν και βίαιη συμπεριφορά (Βαρβαρέσου, 2000,: 463-480).

Τέλος, ο έλεγχος της βίας στη σχολική κοινότητα, χωρίς μέτρα πολιτικής που να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα που υπάρχει στην ευρύτερη κοινωνία, δεν είναι μόνο απλό ημίμετρο, είναι μέτρο συντήρησης και διαιώνισης της βίας. Πριν ή παράλληλα με το σχεδιασμό πολιτικών για τον έλεγχο της σχολικής βίας χρειάζεται να σχεδιαστούν και να λειτουργήσουν μέτρα και πολιτικές για την πρόληψη της βίας στην κοινωνία. Άλλωστε, η σχολική βία δεν περιορίζεται στη στάση και τη συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών. Η βία στο σχολείο και στην κοινωνία εκφράζεται κυρίως από ανθρώπους που διαχειρίζονται την εξουσία. Αυτό που κατά κύριο λόγο χρειάζεται είναι το εκπαιδευτικό σύστημα να εστιάσει και στην συναισθηματική διάσταση της εκπαίδευσης και όχι μόνο στην παροχή στείρας γνώσης. Είναι υποχρέωση όλων (εκπαιδευτικών φορέων, επιστημονικών ερευνητών, ατομικής βούλησης του καθενός) να συμβάλλουν τόσο στην αντιμετώπιση, όσο και στην πρόληψη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. (Galanaki, 2008: 258-280).

*The silicon chip inside her head gets switched to overload
And nobody's gonna go to school today
She's going to make them stay at home
And daddy doesn't understand it
He always said she was good as gold
And he can see no reasons, 'cause there are no reasons
What reason do you need to be shown?
Tell me why?
I don't like Mondays
Tell me why?
I don't like Mondays
Tell me why?
I don't like Mondays
I want to shoot the whole day down...*

Από το μανιφέστο του Ερικ Πέκα, λίγο πριν την επίθεση:

«Μίσος, είμαι γεμάτος από αυτό και το λατρεύω. Αυτό είναι το μοναδικό πράγμα που λατρεύω. Λίγο καιρό πριν, συνήθιζα να πιστεύω στην ανθρωπότητα και ήθελα να ζήσω μια μακρά και ευτυχισμένη ζωή... αλλά ύστερα ξύπνησα. Ξεκίνησα να σκέφτομαι βαθύτερα και να αντιλαμβάνομαι πράγματα. Αλλά δεν ήταν εύκολο να γίνω υπαρξιστής... γνωρίζοντας όσα ξέρω με έκαναν δυστυχισμένο, μπερδεμένο και θυμωμένο. Δεν μπορώ να είμαι ευτυχισμένος στην κοινωνία ή στην πραγματικότητα που ζω. Χάρη σε μια μακρά επεξεργασία της υπαρξιακής σκέψης, παρατηρώντας την κοινωνία που ζω και κάποια άλλα πράγματα που συνέβησαν στη ζωή μου... έφτασα στο συμπέρασμα να μη νιώθω τίποτα άλλο από μίσος εναντίον της ανθρωπότητας και της ανθρώπινης φυλής.[...]Και είμαι δικτάτορας και θεός της δικής μου ζωής. Και εγώ έχω διαλέξει τον τρόπο μου. Είμαι προετοιμασμένος να πολεμήσω και να πεθάνω για τον σκοπό μου. Εγώ, από φυσική επιλογή, θα εξαλείψω όσους δω ότι δεν ταιριάζουν, ατιμάζουν την ανθρώπινη φυλή και αποτυγχάνουν της φυσικής επιλογής.

Θα αναρωτιέστε γιατί το κάνω αυτό και τι ζητάω. Λοιπόν, οι περισσότεροι από εσάς είστε τόσο αλλοζόνες και στενόμυαλοι για να καταλάβετε. Πιθανώς θα πείτε ότι είμαι παράφρων, τρελός, ψυχοπαθής, εγκληματίας ή άλλες τέτοιες βλακείες. Όχι, η αλήθεια είναι ότι είμαι απλώς ένα ζώο, ένας άνθρωπος, ένα άτομο, ένας αντικαθεστωτικός [...]Είμαι έτοιμος να πεθάνω για ένα σκοπό που ξέρω ότι είναι σωστός και αληθινός... ακόμα κι αν χάσω ή η μάχη θεωρηθεί κακή... προτιμώ να αγωνιστώ και να πεθάνω από το να ζήσω μια μακρά και δυστυχισμένη ζωή. [...]Και θυμηθείτε ότι αυτός είναι ο δικός μου πόλεμος, οι δικές μου ιδέες και τα δικά μου σχέδια. Μην κατηγορήσετε κανέναν άλλον για τις πράξεις μου παρά εμένα. Μην κατηγορήσετε τους γονείς ή τους φίλους μου. Δεν έχω πει σε κανένα για τα σχέδια μου και βρίσκονται μόνο μέσα στο μυαλό μου. Μην κατηγορήσετε τις ταινίες που βλέπω, τη μουσική που ακούω, τα παιχνίδια που παίζω ή τα βιβλία που διαβάζω. Όχι, δεν είχαν καμία σχέση με αυτό. Αυτός είναι ο πόλεμός μου: ένας άνθρωπος ενάντια στην ανθρωπότητα, στις κυβερνήσεις και τις ελαφρόμυαλες μάζες του κόσμου! Κανένα έλεος για τα αποβράσματα της γης».

Φιλανδία 2007

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ασημόπουλος Χ., & Χατζηπέμος, Θ. (2006). Το φαινόμενο του εκφοβισμού και της βίας ανάμεσα στους μαθητές στα σχολεία. *Ένεκα Λόγου, Δελτίο Επικοινωνίας της Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου*, σ.σ. 6-7.

Ασημόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Διαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, Δ., Τσιάντης, Γ., (2008). Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο δημοτικό σχολείο: απόψεις μαθητών, απόψεις εκπαιδευτικών. *Παιδί και έφηβος – Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, Τεύχος. 10, Νο. 1, σ.σ. 97-100.

Βαρβαρέσου, Ξ., Αναπαραστάσεις δράστη και θύματος και ΜΜΕ : η υπόθεση Μανώλη Ιν Δασκαλάκη, Η., (2000) *Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΚΚΕ.

Βλάχου, Β., (2008). *Η εξέλιξη των εγκληματολογικών θεωριών για τη βία & την επιθετικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Βρύζας, Κ., (1997). *Μέσα επικοινωνίας και παιδική ηλικία*. Αθήνα: Εκδόσεις Βάνιας.

Κατσιγαράκη Ε., (2004). *Οικογένεια και Παραβατικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Κουράκης Ν., (1999), *Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία. Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα*. Αθήνα-Κομοτηνή : Εκδόσεις Σακούλα.

Μαγγανάς Α., (2004), *Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη : σεξουαλική εγκληματικότητα, ανήλικοι-θήτες και θύματα, κοινωνική αντίδραση*,

η μεταχείριση των παραβατικών, σχολιασμός δικαστικών αποφάσεων. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαργαρίτης Λ., (2006). *Ανήλικοι Δράστες και Ποινικό (Δικονομικό) Κανονιστικό Πλαίσιο. Ποινική Δικαιοσύνη*, έτος 9.

Μπεζέ, Λ., (1998). *Βία στο σχολείο... βία του σχολείου...* Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Νέστορας, Ι. Ν., (1992). *Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Νόβα-Καλτσούνη Χ., (2001), *Μορφές Αποκλίνουσας Συμπεριφοράς στην Εφηβεία. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*, Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg.

Πάλλης, Σ., (1980). Ο κίνδυνος της αυτοκτονίας και η σύγχρονη έρευνα. *Εκλογή- Περιοδικό Κοινωνικών Λειτουργιών Ελλάδος*, Τεύχος 53, σ.σ. 158-162.

Πανούσης, Γ., (2004). *Ανήλικοι – δράστες και θύματα*. In Γ. Πανούση, *Περί εγκληματι(ι)ών λόγος και αντίλογος*. Αθήνα: Εκδόσεις Σακούλα.

Πανούσης, Γ., (2004) *Συμβολικές κατασκευές της πραγματικότητας*. In ΜΜΕ & Πολιτισμός, Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού, *Εντελέχεια*, Αθήνα, σ.σ. 81-82.

Παπαγερίδου. Φ., Χριστίδου, Χ, Ζηλίκης, Ν., Αμπατζόγλου Γ., Καπρίνης Γ., (2003). *Ψυχοκοινωνικές παράμετροι στις απόπειρες αυτοκτονίας στην εφηβεία: Δεδομένα της σημερινής πραγματικότητας. Κοινωνική εργασία*, Τεύχος. 72, σ.σ. 237-249.

Παπαδημητρακόπουλος, Κ. Γ., (1992). *Πίσω από τη βιτρίνα των παιχνιδιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Φωτοδέτες.

Χαντζή, Χ., Χουντουμάδη, Α., & Πατεράκη, Λ., (2000). Άσκηση βίας από μαθητές προς μαθητές στο χώρο του δημοτικού σχολείου. *Παιδί και Εφηβος Τεύχος 2*, Νο1, σ.σ. 97-111.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Bandura A., & Ross, D., (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, p.p. 575-82.

Bandura, A., (1983). Self-efficacy determinants of anticipated fears and calamities. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 45, pp. 464-469.

Chabrol H., (1987). *Οι τάσεις αυτοκτονίας του εφήβου*. Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή.

Cholbi, M., (2007). Self-Manslaughter and the Forensic Classification of Self-Inflicted Deaths. *Journal of Medical Ethics*, Vol. 33, No. 3, pp. 155-157.

Cholbi, M., (2010). A Kantian Defence of Prudential Suicide. *Journal of Moral Philosophy*, Vol. 7, No. 4. pp. 489-515.

Cowley, C., (2006). Suicide is Neither Rational nor Irrational. *Ethical Theory and Moral Practice* Vol. 9, No. 5, pp. 495 - 504.

Dadoun. R., (1998). *Η βία*. Αθήνα: Εκδόσεις: Εκδόσεις Scripta.

Ernst, J. M., & Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8, pp.1-22.

Galanaki, E., (2008). Children's perceptions of loneliness. *Hellenic Journal of Psychology*, Vol. 5 , pp. 258-280

- Goleman, D., (1995). *Η Συναισθηματική νοημοσύνη*. (λδ' Έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
- Goossens, L. (2006). Emotion, affect, and loneliness in adolescence. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development*. New York: Psychology Press, pp. 51–70.
- Hebberecht, P., & Verschaeve, H., (1998). *Νέοι, βία και ρατσισμός-Η «εικόνα» από τα ΜΜΕ και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Herbert, M., (1998). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Moser, C., & Levitt, E. E., (1987). An exploratory-descriptive study of a sadomasochistically oriented sample. *Journal of Sex Research*, Vol. 23, No 3, pp. 322-337.
- Olweus, D., (1994). Bullying at school: Long term outcomes for the victims and an effective school based intervention programme. In Huesmann, L. R., (Ed.), *Aggressive behaviour: Current perspectives* (pp. 97-130). New York: Wiley.
- Olweus, D. (1995). Peer abuse or bullying at school: Basic facts and effective intervention programmes. *Prospects*, Vol. 25, No.1, pp. 133-139.
- Olweus, D. (1996). Bully/victim problems in school. *Prospects*, Vol. 25. No 2. pp. 331-359.
- Pfeffer, C. R., (1982). Interventions for Suicidal Children and Their Parents. *Suicide and Life-Threatening Behaviour*. Vol. 12, No. 4, pp. 240-248.
- Selosse, J., (1998). *Βία στο σχολείο, βία του σχολείου*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Smith, P., & Myron-Wilson, R., (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 3, pp. 405-417.

Smith, P. K., & Shu, S., (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, Vol.7, pp.193-212.

Stack, S., (1982). Suicide: A Decade Review of the Sociological Literature. *Deviant Behaviour*, Vol. 4, pp. 41-66.

Weissman, M. M., & Markowitz, J. C. (1994). Interpersonal Psychotherapy: Current Status. *Archives of General Psychiatry* Vol. 51, No 8, pp. 599-606.

Wright, D. S., (1971). *The Psychology of moral behaviour*, Harmondsworth: Penguin.

Διαδικτυακοί Τόποι

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (ΕΛ.Ε.Σ.ΜΕ) (2002). Φαινομενολογία της νεανικής παραβατικότητας και η συνδρομή της αστυνομίας στη πρόληψη της. Διαθέσιμο στη: <http://www.elesme.gr/elesmegr/periodika/t30/t30_02.htm>[Ανακτήθηκε19/10/11]

Καθημερινή, (2009). Χρονικό δολοφονικών ενεργειών σε σχολεία και πανεπιστήμια. Διαθέσιμο στη: <http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_1_10/04/2009_249385>

[Ανακτήθηκε19/10/11]

Μπενέκου, Β.,(2011). SOS για την έξαρση της μαθητικής βίας. Διαθέσιμο στη:

<http://users.sch.gr/babaroutsoup/sxeseis/sxeseis3.htm#H_BIA>

[Ανακτήθηκε19/10/11]

Menninger, K., (2011). Suicide prevention research at Menninger.

Διαθέσιμο στη: < <http://www.menningerclinic.com/research/suicide.htm>>
[Ανακτήθηκε 29/10/11]

Σταύρου, Α., (2009). Εκπαιδευτική Πολιτική, Μ.Μ.Ε., Νεανική
Παραβατικότητα. Διαθέσιμο στη:

<<http://ek-pedefsi.blogspot.com/2009/04/blog-post.html>>[Ανακτήθηκε 29/10/11]

1 ΜΑΡ. 2013

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

10/4/13
2/9/13
2-10-13
4/12/13
20 ΙΑΝ. 2014
22 ΑΠΡ. 2014
21 ΔΕΚ. 2014
12/3/14
- 7 ΜΑΙ. 2015
11 ΙΟΥΝ. 2015

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000055553